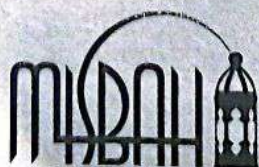

Саъдия
Эрол Айкач

Робиятул Адавия ҳақида роман

Мен Робия...

**Бисмиллаҳ — ҳар хайрли ишнинг
муқаддимаси.**

СЎЗБОШИ

Исми асрлар оша замонамизгача етиб келган Робиятул Адавия ҳақида ёзиш мен учун асло осон кечгани йўқ. Валийлигини барча бирдек эътироф этадиган бу аёл ҳақида ёзиш тўғрисидаги фикрнинг илк учқунлари хаёлимга келганида, юрагим ҳаприқиб кетган эди. Бошқа кўплаб инсонлар қатори мен ҳам уни ҳурмат қилардим, аммо у ҳақидаги маълумотларни ўргана бошлагач, қаршимда менга умуман нотаниш Робия гавдаланди. Саҳифаларни титкилаб, у ҳақида ёзилган маълумотларни игна билан қудуқ қазигандек қийинчилик билан қўлга киритдим. Ҳар сафар бирор эшикдан кирсам, рўпарамдан бошқаси чиқаверди. Чунки маноқиблар ва ривоятлар ҳаддан зиёд кўп эди, бироқ бир манбадаги маноқиб иккинчи манбадагидан анча фарқ қилишига гувоҳ бўлдим. Изланишларни яқунлаш арафасида қўлимда бир-бирини тўлдирувчи

йигирмага яқин маноқиб ва чала-чулпа ривоятлардан бошқа ҳеч нарса қолмади. Нима қилишни, булардан қандай фойдаланишни билмасдим, очиғи. Ҳатто бу йўлдан қайтишни ҳам ўйладим. Мана шу иккиланиш билан курашиш жараёнида қандай бўлди, билмайман, бир кеча Робия тилга кирди. Менга ҳикоясини айтиб бера бошлади, гўё шундоққина ёнимда ўтиргандек эди. Мен эса унга баҳоли қудрат котибалик қилдим. Қўлимдаги маноқиб ва ривоятларни омихталагач, қўлингиздаги китоб пайдо бўлди. Асарни ёзиш жараёнида ёнимда бўлиб, меҳру муҳаббатини аямаган ва мени тушунган оилам ҳамда дўстларимга самимий миннатдорлик билдираман.

Юракларда бир қатра муҳаббатга сабабчи бўлсам, беҳад хурсандман.

Саъдия Эрол Айкач

ТЎРТ ДАРВОЗА

Шогирдларидан бири Мавлонодан¹ сўради:

– Устоз, тўрт дарвоза мавзусини унчалик яхши тушунмаяпман, шунини осонроқ тилда тушунтириб бера оласизми?

Мавлоно ҳазратлари жавоб берди:

– Қара, қарши томондаги мадрасада тўрт талаба бор, бари лавҳларига бош эгганча дарс қилмоқда. Уларнинг олдига бор ва ҳар бирининг энсасига тарсаки тушир. Қайтганингда сенга тушунтириб бераман.

Шогирд мадрасага борибди ва биринчи талабанинг энсасига урибди. Тарсаки еган йигит шарт ўрнидан турибди-да ортига ўгирилиб, унга кучлироқ тарсаки тушириб, ерга қулатибди. Шогирд устозига итоатгўй бўлгани боис иккинчи талабага ҳам тарсаки туширибди. У ҳам дарров ўрнидан туриб, жавоб қайтармоқчи бўлибди-ю, фикридан қайтиб, жойига ўтирибди. Шогирд учинчи талабага ҳам тарсаки туширибди. Ҳалиги талаба ортига бир ўгирилиб

¹ Жалолиддин Румий назарда тутилмоқда.

қарабди-да ҳеч нарсa демасдан дарс қилишда давом этибди. Тўртинчиси эса тарсакидан кейин қайрилиб қарамабди ҳам, эътибор бермай дарсини қилаверибди.

Шогирд қайтиб келиб, бўлиб ўтганларни айтиб берибди. Мавлоно ҳазратлари дебди:

– Мана сен хоҳлаган мисоллар. Биринчи талаба шариат дарвозасидан ўтолмаган. Шариатда қасосга қасос борлиги учун тарсаки егач, ўрнидан турди ва сенга худди шундай жавоб қайтарди.

Иккинчиси эса тариқат дарвозасидадир. Тарсакини еб, энди жавоб қайтараман деганда тариқатнинг қуйидаги таълимоти эсига тушди: “Сенга ёмонлик қилганга ҳам яхшилик қил”. Шунинг учун фикридан қайтди.

Учинчи талаба эса маърифат дарвозасига етиб келган. Яхши ва ёмон амал фақатгина Яратгандан келишини билади ва бунга ишонади. Яратган бу ёмонликка қайси иблисни восита қилди экан дея қизиқиб қаради ва дарсини давом эттирди.

Тўртинчи талаба эса ҳақиқат дарвозасидан ҳам ўтиб кетган. Яхши ва ёмоннинг ягона соҳиби борлигини билади. Шунинг учун сенга ҳатто қайрилиб ҳам қарамади.

ШАРИАТ ДАРВОЗАСИ

Ҳақиқат йўлидаги биринчи қадамдир. Диннинг шакли ва уни амалга татбиқ этишга оид қоидаларни белгилайди. Бу мартаба сайри илаллоҳ – Аллоҳ томон йўл деб аталади.

Шариат даражасидаги асосий фикр – “Сеники сенга, меники эса менга тегишли”.

Раббим, мендан рози бўлсанг бас, бутун дунё менга жаҳл қилса ҳам, мендан юз ўгирса ҳам, аҳамияти йўқ.

Сен билан ўртамиздаги ҳар нарса маъмур бўлгач, олам билан ўртамдаги ҳамма нарса харобага айланса-да, фарқи йўқ.

Қўққисдан қуёш ботса, ой қулаб тушса, юлдузлар бир-бир тўкилса, қоронғилик барча шакл-шамойилларни йўққа чиқарса ва олам ўзини йўқотса ҳам, абадий севгилим қалбимда ошкордир.

Кўнғил ойнам мутлақ гўзаллигини аниқ-тиниқ кўрсатади.

Робиятул Адавия

Шаҳарлар инсонларнинг яхшиликлари билан тирик

Ҳижоздан чиқиб, амирул мўминин Умар қўмондонлигида жангларда кетма-кет ғалаба қозонган ва ҳудудларни кенгайтирган аскарлар оилаларининг ёнига қайтганида ҳам чарчаган бўлар, ҳам режалаштирилган фатҳлар оқсар эди. Арабистон иқлимида улғайган мусулмонлар борган жойларидаги об-ҳавога мослаша олмасдан оғир касалликларга дучор бўларди. Шу боис мизожларига мос жойларни аниқлаш, шаҳарлар бунёд этиш ва улардан ҳарбий истехком сифатида фойдаланишга қарор қилинди, бунинг учун Куфа, Қоҳира ва Басра муносиб кўрилди.

Айниқса, Басра стратегик аҳамият касб этди. Анча йиллар аввал ҳазорийлар ва бадавийлар² ўртасида узилиб қолган алоқаларни қайта тиклаш учун ҳижратнинг ўн олтинчи йилида ҳазрат Умарнинг амри билан Утба ибн Ғазвон³ бунёд этган Басра

² Арабистон яримороли ва Шимолий Африка чўлларидаги кўчманчи, ярим кўчманчи араб қабиалари.

³ Давлат арбоби ва ҳарбий кўмондон, саҳоба. Исломни қабул қилган еттинчи киши.

- бир томони чўлга қараган, иккинчи томони эса дарёлар билан ўралган шаҳар. Бағдоддан Басрагача чўзилган Маъқил дарёси безакдор ва ҳашаматли кемаларнинг сузиб ўтишига гувоҳлик қилар, Басра кўрфазида намоён бўлган баҳайбат кемалар Хитой ва Ҳиндистоннинг вазни енгил, аммо баҳоси оғир молларини Убулла дарёсидан олиб ўтарди. Басра ҳам тужжорларнинг, ҳам харидорларнинг назарига тушган шаҳарга айланди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам борган жойларида энг аввало масжид барпо этганлари боис бу суннатга амал қилган ҳазрат Умар Басрада жоме масжид қуришни буюрди. Мазкур масжид шаҳарга келган сайёҳлар ва савдогарлар ҳайрат билан томоша қиладиган жойга айланди. Кейинроқ Амир Зиёд масжидни кенгайтирди, у бошқа ўлкалардан фақатгина тижорат учун келганларнинг ҳам бу шаҳардан ҳайратланишини истарди.

Чўлда адашиб қолган бадавийларнинг йўли Басрага тушганида улар очлик ва ташналик боис сароб кўргандек бўлар, бир неча қадам ташлагандан кейин чўлнинг ўртасида маҳорат билан бунёд этилган шаҳарнинг ҳақиқатлигини кўргач, “Жаннат шу ер бўлса керак” деган ўйдан ўзларини тия олмасди. Бадия дарвозасидан шаҳарга кириб, бу ажойиб гўзалликдан бир неча кун баҳраманд бўлгач, яна чўлларга қайтишга тадорик кўришарди.

Басра аввалига ҳарбий қароргоҳ сифатида қурилган бўлса-да, умавийлар даврида энг ёрқин ва кўркам

даврни бошдан кечирди. Араб яриморолининг четларида йўқсиллик ҳукмрон бўлгани ҳолда бир тарафда кайф-сафонинг жозибасига берилган инсонларни кўриш мумкин эди. Ана шундай паллада ҳаёт мувозанатини таъминлашга уринган олимлар етишиб чиқди.

Шаҳарнинг шундоққина ёнидан ўтиб, кўрфазгача чўзилиб кетган дарёлар қирғоғида бўй чўзган хурмо дарахтларида осилиб турган бол рангли мевалар баъзилари камтаргина, айримлари ҳашаматли бўлган уйларнинг деворларидан ошиб, боши кўкка чўзилган мева дарахтлари билан бир бутунлик касб этиб, инсонларни чуқур тафаккурга чорларди.

Чўл қумлари ҳам аралашиб кетган тупроқ йўлларда отларнинг жадал юриши ёки чопқиллаётган болаларнинг майда қадамлари боис чанг кўтарилар, шаҳарни гўёки туман қоплагандек сеҳрли кўриниш пайдо бўларди. Басра минг бир масалларга арзигулик шаҳар эди.

Шаҳар борган сайин ривожланиб, Мадина каби маданийлашди ва машҳур тижорат марказларидан бирига айланди. Ҳар томонга фаровонлик ёйилган сари тийиқсизликлар ва эҳтирослар бу фаровонликка доғ бўлиб тушиб, кайфу сафо авжига чиқди. Чўл олами эса яна қийинчилик ва азиятлар панжасида қолиб, бардошни ҳам енгган зоҳидлар даврасига ўхшаб қолди.

Катта масжиднинг сал нарисида қурилган бозорлар ранг-баранглиги билан одамларни ўзига жалб

қиларди. Уддабурон тужжорлар зиравор, гилам, қимматбаҳо тошлар, атир-упа, гиёҳ, мато ва турли-туман озиқ-овқатни мақтаб-мақтаб сотарди. Шубҳасиз, мўл-кўлчилик ва барака фақатгина бойлар учун эмасди: кимсасиз, хаста ёхуд кексалар учун чўзилган шафқат қўллари анча-мунча эди.

Бир шаҳарни тирик ушлаб турадиганлар карвонсаройлар, саройлар ва бозорлар эмас, балки инсонларнинг яхшиликларидир. Саройлар, карвонсаройлар барпо этиш билан бирга вайронага айланган, чўлдаги қурғоқчилик мисоли қовжираган кўнгилларни обод этиш ҳам муҳим, албатта. Қайси шаҳарда моддият ва маънавият бир-бирини тўлдириб турса, ўша шаҳар обод бўлади.

Одамлар бир-бири билан ҳамнафас бўлиши, бир-бирини қўллаб-қувватлаши учун қурилган қанчадан-қанча шаҳарлар бир-бирига зид ҳаёт тарзига кўмилиб қолган. Умавийлар даврида давом этган талатўплар Басрага ҳам ёйилиб, эътиқоди бир, фикрлари турфа одамларнинг кин ва ерга урилишлардан иборат курашида йўқсиллар фаровон ҳаётни қоралар, ўзига тўқлар эса қашшоқларни хўрларди. Ўша даврда ҳар икки томон билан ҳам маънан курашган, камбағалликни қаноат билан, тўқликни эса шукр билан бирлаштиришни истаганлар етишиб чиқди. Илму ирфонни ҳаётининг ягона ғояси деб билган олимларнинг суҳбатларида қатнашганлар кўзанинг рангини олган сув каби ўзгариб қоларди. Дунёнинг

ҳар қандай ўйинларидан ўзларини олиб қочиб, ғафлат тўшагидан туриб, охират дарвозаси томон йўлга тушишарди. Бутун Ироқда бўлгани каби Басра масжидида ҳам ихлосмандлар тўпланиб, ислом илмларини ўрганарди.

Ўз даврининг улуғларидан бўлган Ҳасан Басрий⁴ меҳробда ваъз ўқир, дадил-дадил гапириб, одамларни дунёвий имтиҳонлардан огоҳлантирарди. Унинг сўзлари халққа саодат асридан етиб келган манзума каби таъсир қилар, қотиб кетган юрак билан келганларнинг кўзларидан ёш оқар ва улар покланиб қайтарди.

Ҳасан Басрий ҳазратлари Басранинг энг қадрли олимларидан эди. Халққа ваъз ўқийдиган, насихат қиладиган шогирдлар етиштирди. Илмининг баракасидан масжид доим гавжум бўлар, бир томонда одамлар жамоат бўлиб намоз ўқиса, иккинчи томонда бир гуруҳ зикр қилар ёки фалсафа мавзуси кўтарилиб, қизғин муҳокамалар бўларди.

⁴ Ҳасан Басрий номи билан дунёда машҳур бўлган Абу Саид Ҳасан ибн Абул Ҳасан ибн Яссор Басрий энг атокли тобеъинлардан эди. У хижрий 21 (милодий 642) йили Мадинада туғилган. Онаси Хойра Пайғамбаримизнинг завжалари Умму Саламанинг хизматкори эди. Ҳасан саҳобийлардан бир юз ўттиз нафари билан учрашган, улардан кўплаб ҳадисларни нақл қилган. У ҳазрат Алининг назоратида вояга етди, улуғ мужтахид бўлди. 657 йилдан бошлаб Басрада яшади. 663-665 йилларда ҳозирги Афғонистон худудини фатҳ қилишда, Форс диёри учун жангларда қатнашди. Хуросон волийси Раба ибн Зиёднинг қотиби ҳам бўлган. Ҳажжжой ибн Юсуф Ироқ ҳукмдори бўлганида Қуръонга ҳаракат белгиларини кўйишда қатнашган. Халифа Умар ибн Абдулазиз уни Басра қозилигига тайинлаган. Имом Ғаззолий унинг машҳур олим, факих, обид, нотик, том маънодаги донишманд бўлганини ёзади. Кўп йиллар Басрада яшаб, хижрий 110 (милодий 728) йили вафот этган ва ўша ерда дафн этилган.

Қош қорайгач, кўчаларни икки хил овоз тўлдирарди: еб-ичиб, кўнгилхушлик қилаётганлар ва зикр тушаётганларнинг овози.

Кўнгилхушликка берилганлар қайиқларга миниб, оқшом пайти қўшиқлар айтиб, мусиқа чалиб, умрларини дунё ва охиратни ўйламай ўтказарди. Обидлар эса ибодат билан машғул бўлиб, охиратдан насиба олишни ўйларди.

Бойлар Убулла мавзесидаги кўшкларида, боғу роғларда ҳаётдан завқ оларди. Фақирлар эса чўлдан ёхуд чўлга яқин жойлардан хушнуд бўлар, Убуллага ибрат кўзи билан қарарди.

**Ёшлигида кучи етса-да, Раббисига
ибодат қилмаган кимсанинг ҳолига
вой бўлсин**

Шаҳарнинг бир томони ҳаётнинг кўз қамаштирувчи ялтир-юлтирларига кўмилиб, бошқа томони эса қашшоқлик ва машаққатда яшайди. Йўқсил маҳаллалардан ҳам нарироқда бир уй, тўғрироғи, кулба жойлашган. Сувоқлари тўкилган, баъзи ғиштлири синиб кетган тўрт девор, хурмо шохлари билан ёпилган том. Уйнинг атрофида бир неча қатор маккажўхори ва сабзавотлар экилган кичкинагина томорқа бор. Дунё кўзи билан қаралса, жуда кўримсиз уй, лекин ичи нурга тўлгандек ёруғ. Чунки бу ерда Басра халқи Уммул хайр⁵ деб атайдиган, саксон ёшлардаги Робиятул Адавия яшайди.

Уйнинг ичига эскириб кетган гилам тўшалган, гиламнинг устида эса кигиз жойнамоз. Бу жойнамоз айни пайтда тўшак вазифасини ҳам ўтайди. Шундоққина рўпарадаги сандиқнинг ичида кафандан бўлак ҳеч нарса йўқ. Таҳоратини синиқ обдаста билан

⁵ Кўп яхшилик қилувчи.

олади. Уйнинг бир бурчагида исдан қорайиб кетган кичкина ўчоқ ва бир нечта идиш-товоқдан бошқа нарсаси кўринмайди.

Робиятул Адавия – илк валий аёллардан бири. Унинг зуҳди⁶, тақвосини нафақат Басрада, балки бутун Ироқда, ҳатто Ҳижоз томонларда ҳам ҳамма билади, зоҳидлигидан ўрнак олади. Ундан олдин ва унинг даврида ҳам аёл валийлар етишиб чиққан, лекин Аллоҳ қайсидир севган бандасини кўзлардан пана қилса, бошқасини инсонлар учун севимли қилиб қўяди.

Бир валийдан сўрашди:

- Абдаллар⁷ сони қанча?
- Қирқ нафс.
- Нега қирқ нафар эркак демасдан, қирқ нафс дедингиз?
- Чунки уларнинг орасида аёл ҳам бор.

Ривоятларда ҳазрат Робиянинг ана шу қирқ абдалдан бири экани айтилган. Чунки саксон йилдан зиёд умри давомида унда шундай ҳоллар зоҳир бўлдики, эшитганлар ёки кўрганлар ҳайратини яшира олмади.

Ҳазрат Робия замонасидаги аёл тасаввуридан анча олдинда яшади. Аёллар фитратида оналик туйғуси бор, вояга етган ҳар аёл турмуш куриб, фарзандли бўлишни умид қилади, у эса эсини таниганидан

⁶ Ҳар қандай дунёвий кўнгилхушликлардан тийилиш, ибодатга берилиш.

⁷ Қадимда ўз тариқатини кенг тарқатишга ҳаракат қилган, тарғибчиларга берилган ном.

бошлаб авлиёлар билан бирга бўлишни истади. Ҳазрат Робиядан кейин ҳеч бир аёл у муносиб кўрилган шуҳрат ва мақомларга ноил бўла олмади.

Шаҳарда Аллоҳ йўлида юришни истаган эркагу аёл ҳазрат Робиянинг эшигига бориб, унинг илму ирфонидан бир томчи бўлса ҳам олишни истарди. Робия ўз йўлида илгарилар экан, ширин тилидан тўкилган болдек сўзлари ва насихатлари билан кўнгилларни фатҳ этишни, гарчи бундай фикри бўлмаса-да, уддалади. Басрада яшайдиган диндор аёлларнинг бари унинг атрофида парвона мисоли айланар, ундан нимадир ўрганиш учун бир-бирлари билан мусобақалашарди. Бу аёллар орасида Абда бинти Шаввол ҳазрат Робиянинг жонажон ҳамроҳига айланди. У Робияга хизмат қилиш учун ошиқар, бир он бўлса ҳам унинг ёнидан айрилмасликка уринарди.

Ўчоқда чўғдан кулга айланиб бораётган оташда шўрва билқ-билқ қайнаяпти. Абда бинти Шаввол бир томондан шўрвани ўйчан ҳолда шопириб, иккинчи томондан охирги пайт Робиянинг зўрайиб бораётган касаллигини ўйлаб унга шифо тилаяпти. Унинг камолга етиши учун Робиянинг анча меҳнати сингган, унга ҳар қанча раҳмат айтса оз. Робияга хизмат қилиш раво кўрилгани учун Аллоҳга яна бир марта шукрона келтирди.

Шўрва яхшигина қайнади деб ўйлаб қозонни ўчоқдан олди-да ерга қўйди. Сўнг чўмич билан қуйиб, сопол косани тўлдирди. Пиёзли шўрвани

• 20 •

Робия яхши кўради. Кунларнинг бирида кўнгли пиёз шўрва тилади, бироқ уйда пиёз қолмаган экан. Абда: – Қўшнидан сўрай қоламан, – деди. Аммо Робия рози бўлмади:

– Неча йиллар аввал Аллоҳдан ўзгадан ҳеч нарса нарса сўрамасликка онт ичганман. Илтижом – ўнг қўлим чап қўлимга муҳтож бўлмасин. Майли, бугун пиёз шўрва ичмай қўя қолайлик.

Абда шуни эслаб кулимсирар экан, Робиянинг касаллиги эсига тушди ва ўз-ўзидан маҳзунлашди. Қўлида шўрва тўла коса билан бир бурчакда қунишиб ётган Робияга қараб секин юра бошлади.

Кексалик ва хасталик боис Робия икки букилиб қолган. Хона иссиқ бўлса-да, негадир совқотяпти. Титилиб кетган наमतга яхшироқ ўранди ва хира кўзлари билан Абдага меҳр билан қаради. Бундай қараш Робияга хос: нимага ва кимга қараса ҳам, доим меҳр билан қарайди.

Абдани илк марта кўрганида ҳам шундай қаранди. Орадан анча йиллар ўтганига қарамай ҳалиям нигоҳлари ўзгаргани йўқ. Абда Робиянинг кўзларига тикилиб мулойим кулимсиради, бироқ Робиянинг юзидаги изтироб излари шунчалар чуқурки, табассумли чеҳрасига соя солиб турибди. Абда шўрвани ерга қўйиб:

– Қани, эй Уммул хайр! Сал ўнгланинг ва шўрвадан бир неча қошиқ ичинг, неча кундан бери ҳеч нарса емадингиз, – деди.

Абда бу борада ҳақ.

Робия бор кучини тўплаб туришга уринса ҳам, ўзини тутта олмасдан қўллари ёнга шалвираб тушди. Абда оҳ тортиб, бор кучи билан Робияни ўнглаб, орқасига ёстик ўрнида фойдаланиладиган ғиштни қўйди. Унга янада яқинлашиб, ёғоч қошиқни “бисмиллоҳ” дея шўрвага ботирди. Секин оғзига олиб борар экан, Робия ҳам базўр “бисмиллоҳ” деди ва шўрвадан бир қошиқ ичди. Абда шўрвани ичириш билан бирга Робияга ёқадиган гаплардан гапирди.

Робия шўрвани ичгандан кейин сал бўлса ҳам қувватга кирди. Аллоҳ берган неъмат учун ҳамд айтди:

– Ҳар ҳолимизга алҳамдулиллоҳ.

Хуфтон вақти бўлди, узоқлардан азон овози эшитила бошлади. Чуқур тафаккур ила илоҳий чорловга қулоқ тутди. Робиянинг одати шунақа – ҳамма нарсага биринчи ёки охирги марта гувоҳ бўлаётгандек тутади ўзини. Тонг отганида “Бугун менинг ўлим куним” деб бутун кунни ибодат билан ўтказади. Кеч тушгач эса “Бу кеча менинг ўлим кечам” деб тонггача ибодат қилади. Бошига бир иш ёхуд имтиҳон тушганида, “Бу иш Расулуллоҳнинг бошларига тушганида ўзларини қандай тутган бўлардилар?” деб ўйлаб, ҳадисларни эсга олиб, шундан кейингина ҳаракатга тушади.

Робия Абданинг ёрдамида бир амаллаб ўрнидан турди, намоз ўқиш учун ният қилган пайт оёқларидан дармон кетиб йиқилди. Кўзларидан оққан ёшларга

Абда кўп бор гувоҳ бўлган, бироқ бу сафар нигоҳларида умуман бошқача дард бор. Раббисига ибодат учун ўзида куч топа олмаслик ҳисси Робияни тушкунликка туширди.

– Ёшлигида кучи етса-да, Раббисига ибодат қилмаган кимсанинг ҳолига вой бўлсин! – деди паст овозда.

Кейин яна муножот қила бошлади. Доимгидек **Раббисининг** ҳузурида, шу сабабли кўнгли хотиржам.

– Аллоҳим! Соғлиқни фақатгина сенга ибодат қилиш учун истайман. Бу кекса ҳолимга раҳминг келсин, мени ҳузурингга қабул қил, ҳузурингдан мосуво айлама. Ўзинг гувоҳсан, бундан бошқа ташвишим йўқ... #duo

Бир муддат сукут сақлагандан кейин жонлироқ овозда “Оли Имрон” сурасининг ушбу оятини ўқиди: “Улар турганда ҳам, ўтирганда ҳам, ётганда ҳам Аллоҳни эслайдилар ҳамда осмонлар ва ернинг яралиши ҳақида тафаккур қилиб, “Парвардигоро, бу (борлиқ)ни беҳуда яратганинг йўқ. Сен (беҳуда бирон иш қилиш айбидан) поксан. Ўзинг бизни жаҳаннам азобидан асрагил”.

– Эшитяпсанми, Абда? Аллоҳ ибодат қила олиши учун қулларига ҳар қандай қулайликни яратиб берган, лекин биз нафсимизга зулм қилиш пайдамиз. Саксон йил бу оёқлар мени кўтариб юрди, бироқ шукр қила олдимми? Энди ўтираман ёки ётаман. Қани, айт-чи, Абда, ҳеч замонда соғ пайтда қилинган ибодат билан хасталикда қилинган ибодат бир бўладими?

Абда аввалига қандай жавоб беришни билолмай қолди. Нотўғри гап айтиб қўйишдан қўрқди. Олимга ярашадигани орифнинг ёнида сукут сақламоқдир, одобнома китобларида шундай ёзилган.

– Соғлом пайтда ҳамма ҳам ибодат қилади, бироқ хаста пайтда ибодат қилиш бироз бўлса-да, кўнгилнинг қувватига боғлиқ эмасми, эй Уммул хайр? Гоҳида ибодат қиладиган қария, баъзан эса ибодат қиладиган ёш мақбулдир. Аслида, ҳар икки ҳолда ҳам ибодатдан узоқ бўлиш гуноҳ эмасми? – дея саволга савол билан жавоб қайтарди.

– Ҳақсан, Абда, ният Парвардигорнинг наздида жуда ҳам қадрли. Шикоят қиляпти деб ўйлама, шунчаки тўйиб-тўйиб ибодат қила олмаган ёшлик кунларимдан афсусдаман.

Сўнг ўтирган жойида ният қилиб, намозини ўқиди. Робия намоз ўқиганда намоз билан бутунлашиб, ибодатни хушу билан адо этади. Энди эса қариликка енгилган танаси фақатгина ўтиришга имкон беряпти.

Охирги саждада неча йиллардан бери бўлгани каби охирги намозини ўқиганини ўйлади ва бир томчи кўз ёшини саждасига омонат топширди.

– Гувоҳ бўл, ё Раббим, – деди илтижо қилиб. – Гарчи танам имкон бермаса-да, кўнглим ҳар он сенинг ҳузурингда бўлишни тилайди, гувоҳ бўл, ё Раб...

Салом бериб тасбеҳ ўғиришни бошлади, бироқ олдингидек куч-қуввати қолмаганини яна бир марта ҳис қилди ва орқасида ҳозир турган Абдага

секин қаради. Абда унинг қўлидан оҳиста ушлаб, эҳтиёткорлик билан ётоғига олиб борди.

Оғриқлар Робиянинг ухлашига тўсқинлик қиляпти. Абда оғриқлар тинсин дея ҳаким тайёрлаган дама-ламадан бир неча қошиқ ичиришга уринди, бироқ Робиянинг энди дунё юкини кўтара олмаётганини англади.

Анчадан бери бир масалани Робиядан сўрашни истайди, аммо уни ҳар доим ибодат ва илтижога кўргани боис чалғитгиси келмайди. Ҳозир Робияга оғриқларини озгина бўлса-да унуттиришни, қолаверса, унинг илмуирфонидан сўнгги лаҳзагача фойдаланишни ўйлади. Абдага қолса Робия умуман жим бўлмагани яхши. Унинг кўзларидан, қўл ҳаракатларидан кўп нарсани уқади, аммо Робия гапирганида, Абданинг қалби ўзгача маъноларга тўлади. Бор журъатини тўплаб, хаста ётган Робияга анчадан бери ўйлаб юрган саволни беришга қарор қилди.

Робияга қаради: кўзлари юмилган, нафас олиши шунчалар секинки, кечанинг сукунатига қарамай базўр эшитилади. Бироқ ухлагани йўқ.

– Ё Уммул хайр! – дея секин гап бошлади Абда.

Робия кўзларини очишга уринди. Маъноли нигоҳини Абдага қаратди.

– Қирқ йилдан ортиқ эшигингиздаман. Шу йиллар давомида овора бўлишдан эмас, миннатдорлигимни кўрсатиш учун сиз гапирмасангиз, сўрамадим, сиз кел демасангиз, келмадим. Кўнглим сиз шўнғиган

теранликлар қирғоғида кезиб, изингиздан боришга ҳаракат қилдим. Лекин мен хизматини қилаётган кўнгил султонимнинг кимлигини ҳеч қачон билмадим. Робияни ривоятлардан эшитдим, аммо журъат қилиб, “Робия ким ўзи?” деб сўрай олмадим. Мен бу ерга келмасдан олдинги қирқ йили қанақа эди дея анчадан бери қизиқаман.

Робия бошини аста ўгираётганида, Абдани ваҳима босди. Уни ранжитиб қўйганини, янглиш савол берганини ўйлади, аммо Робия табассум қилаётган эди. Устига-устак, юзига қизиллик югурибди, гапиришни бошлаганида, овозига ҳам жон киргани сезилди:

– Оҳ, Абда, аслида, қизиқиш ўз ўрнида ва вақтида бўлгани яхши, лекин, кошки, умуман қизиқмасанг эди. Сендан олдинги Робияни ҳатто мен ҳам унутдим.

– Сизни хафа қиладиган бўлса, гапирманг.

– Йўқ, хафа бўлмайман. Ўтиб кетган нарсаларга хафа бўлмай қўйганман, аммо айтадиганларим қисқа вақтга сиғадими-йўқми, билмайман. Модомики гўзал кўнглингда бу қизиқиш уйғонган экан, яхшиликка бўлсин. Анави шамни ўчириб, ёнимга яқинлаш. Қани, кўрамиз, тилимиздан сенга нелар насиб қилар экан.

Аслида, Абда ҳам кексаликка таслим бўлган танасига ҳукмини ўтказа олмай қолган, бироқ Робиянинг ҳар бир сўзини амр деб билгани учун чаққонлик билан ўрnidан туриб, шамни бир пуфлаб ўчирди. Деразадан ичкарига тўлиной нури тушиб турибди, гўё нур устига нур тушгандек. Қизиқиш билан Робияга яқинлашди.

Ҳар ҳикоя умид билан ўзингни тинглаш, ўзинг билан суҳбатлашишдир

- Умр дегани нима ўзи, Абда? Умр бир лаҳзадан
яъни кўз очиб юмгунча ўтадиган вақтдан иборат.
Ўзинг кўриб турибсан, саксон йилдан ортда нима
қолди, келажакда нима бор? Йўлнинг интиҳоси унинг
бошига қайтиш эмасми?.. Ҳушёр бўлмасанг, на йўлнинг
яқунига борганингни биласан, на йўлнинг бошини
эслайсан. Вақт ҳамма нарсага улгуради, бироқ ҳеч
нарсa вақтга етиша олмайди дейишади. Йўлнинг
яқуни сари сафарда алданиш инсоннинг ўз нафсига
қилган энг катта зулми эмасми? Аллоҳ бир қулини
муродига етказишни истар экан, албатта, бир балони
бошига солиш билан уни синайди. Агар қул сабр
қилса, муродига етказади, ҳатто ўша балони қувончга
айлантиради. Сабр қилмайдиган бўлса, ўша балолар
уни тарк этмайди ва яқунда имкониятни бой беради.
Ҳар сафар бир нарсани ният қилсам, машаққатлар
билан синалдим. Тоқатим етгунича сабр қилдим ва
ҳар машаққат мен учун янги бошланғичларга дарвоза
бўлди. Менинг бошланғичим қаерда эди, биласанми?

Адвада. Мен асло кўрмаган, бироқ ҳидини ота-онам орқали олган шаҳар.

Чўлнинг битмайдиган, узундан-узоқ кечалари ҳақидаги ҳикояларни эшитганмисан, Абда? Ровий бу ҳикояларни бошлайди, кейин эса ҳикоялар ичида янги ҳикоялар дунёга келади. Шу йўл билан чўлнинг узоқ ва совуқ кечалари ниҳоясига етгунича ҳикоялар кетма-кет давом этади ва ровий кутилмаганда бошига қайтади. Тингловчилар ҳикоянинг бошини деярли унутган бўлади, бироқ ровий шундай маҳорат билан масалаларни бир-бирига боғлайдики, эштаётганлар ҳайратини яшира олмайди. Баъзан ҳикояларнинг давомини ёки ровийнинг айтганларини кечаси тушларингда кўрасан. Узоқ давом этган рўёдан уйғониб, вақт жуда кеч бўлиб кетганини ўйлайсан, ҳолбуки, чўлда ҳали туш вақти ҳам бўлмаган. Кейин умидларингни куйдирувчи қуёшга таслим қиласан. Ҳар ҳикоя озгина бўлса ҳам умид деганидир, ўзингни тинглаш, ўзинг билан суҳбатлашишдир. Ровий сўзларини қулоғингга бир-бир шивирлар экан, сен вақт, макондан ошиб, ўзинг истаган жойда, ўзинг хоҳлаган киши бўласан. Ровий жимиб қолади, аммо сен ичингда ўзинг билан гаплашишда давом этасан. Сўнгсизлик билан мусобақалашаётган осмонга қараб, юлдузларни томоша қиласан, ширин ҳорғинлик танангдан кўзларингга йўл олади. Кўзлар кўнгил оламининг осмонидир. Инсон кўзига қараганингда севинчлари, умидлари худди осмондаги юлдузлар

каби порлайди. Кўнгил осмони кўзлар ёрдамида олам осмонини томоша қилар экан, осмон кичраяди ва кутилмаганда шимол юлдузи сенга кўз қисади. Ана шунда сени ҳузур қамраб олади.

Менинг отам ҳам мана шунақа ровийлардан эди. Йўқсиллик Басрани азоблаган йилларда айтган ҳикоялари билан очлигимизни унуттирарди. Шундай дамларда барча ҳикояларининг ягона макони Адва бўлгани учун гўёки ҳар қаричини кезиб, кўргандек биламан уни. Ҳолбуки, у ерга бориш сира ҳам насиб қилмаган, шунинг учун отам айтганларидан бошқаси мен учун мажҳул.

Отам Адвада яшаган Отикўғиллари қабиласининг озод қилинган қулларидан эди. Отикўғиллари исломни қабул қилгач, бир қанча қулларини Аллоҳ йўлида озод этган, улар орасида отам ҳам бор эди. Отам ҳам исломни қабул қилганди. Раббисига итоаткор, эшитганларига амал қиладиган, жуда яхши фикр юритадиган инсон эди. Бироқ асрлар давомида одамларнинг қонига сингиб кетган баъзи жоҳилликлар осонликча йўқ бўлмади. Ахир жаҳолат одатлари сувга ёзилган ёзув эмаски, бирданига ўчиб кетсин. “Озод бўлган қул” номини олгани учун отамга ҳеч ким иш бермаган. Чўлда даромад келтирувчи ягона манба чорвачилик ва овдир. Озод этилган бир қулнинг ягона сармояси эса жонидан бошқа нарса эмас. Ҳар бир озод бўлган қул каби бекор ўтириш яхшимаслигини отам ҳам биларди.

Онам ҳам отамдан фарқ қилмасди. Унинг ҳам ҳикоясини бир азоблар уммонига менгзаш мумкин. Қашшоқлик, кимсасизлик уларни учраштирди. Ҳам озод қилинган қул деган тамгадан қутулиш, ҳам тирикчилик ўтказиш мақсадида номаълум томонга ҳижрат қилишади. Карвон уларни Басрага олиб келади. Тақдирга таслим бўлган ҳар таваккулчи каби умид билан Адвада бошлаган саёҳатлари Басрада ниҳоясига етади. Йўқсилларга узатилган қўл янада меҳрли, марҳамат янада самимий бўлгани учун шу ерда бир кичик кулбада яшаб қолишади. Отамга инсонларнинг миннати кўтаришдан кўра бозорда юк ташиш осон туюлади. Шундай қилиб, миннатдорлик ҳамда шукр билан ҳаётларини давом эттиришади.

Мендан олдин уч қиз дунёга келади. Отам шунчалар таваккул соҳиби эдики, ўғил фарзанд илинжини қалбига кўмиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муждалар тўла ҳадиси шарифларига ёпишади: “Кимнинг учта қизи бўлса, уларни сабр билан ўстирса, топганидан уларни кийинтирса, улар унинг учун дўзахдан парда бўлади”. Уч қиз – отамнинг Аллоҳризоси йўлидаги умиди. Жаннатга кўз тикмаган, бироқ биладик, ризонинг мукофоти жаннатдир. Шунинг учун қизларига доим меҳрибончилик қилади, шафқат кўрсатади. Топган-тутгани уйда уни кутаётган беш кишига етмаган пайтда қорнига тош боғлаб, “Қизларимнинг қорни тўқ бўлса бўлди” дерди.

Масканимиз гарчи кулбача бўлса ҳам, биз учун саройга тенг эди. Саройларда исрофгарчилик ва разолат урчиган бир пайтда қаноат сабаб кулбалар хузурга тўлади. Эҳтимол, ер юзидаги омонликнинг сабаби қаноаткор инсонлардир.

Мен дунёга келишим билан отамнинг қулоғида “Наҳл” сурасининг қуйидаги ояти янграган экан: “Қачон бировларга қиз (кўргани ҳақида) хушхабар берилса, ғазабга тўлиб, юзлари қорайиб кетар”.

Отамга мен ҳақимдаги хабар етиб боргач, юзи ўн тўрт кунлик ой каби ёришади ва гўё Аллоҳ билан ўртасидаги аҳдни янгилашни истагандек менга “Робия”, яъни тўртинчи деб исм қўяди. Уч қиз учун жаннатни вожиб қилган Зотнинг хазинасида тўртинчи учун мукофотни тасаввур ҳам этолмасди. Баъзан отам менга нега Робия деб исм қўйганини ўйлардим. Инсоннинг тўрт босқичи бор: чақалоқлик, ёшлик, ўрта ёш ва қарилик. Шариат, тариқат, маърифат, ҳақиқат – тўрт дарвоза. Авлиёларнинг илк тўрт нафари, тўрт жаннат аёли, тўрт халифа, тўрт улуғ фаришта, уч қиздан кейин тўртинчиси...

Эсимни таниб отамдан сўраганимда, шундай деган эди: “Робия тўртинчидир, бироқ ўзига хос маъноси бор. Робия вақтнинг энг қисқа бўлаги, яъни лаҳзадир. Қисқагина лаҳза. Лаҳзада қол, лаҳзадан айрилма, лаҳзага ҳоким бўл, лаҳзанинг ичида бўл”. Ўтган вақт фақатгина инсоннинг хаёлида мавжуд, келажак эса ҳар доим ўтмишга қараб оқиб кетаверади, чунки

вақт бир жойда турмайди. Шу нуқтаи назардан у ҳам хаёлдаги бир мавҳумликдир. Ҳодисаларнинг хаёлан қиёсланишидан келиб чиққан вақтнинг ҳақиқати – биз ичида бўлган лаҳзадир. Олам ҳар лаҳзада Аллоҳнинг иродаси билан ғайб олаmidан шаҳодат оламига кетмоқдадир. Яратиш, яратилиш доимийдир. Оққан сув келган сув эмас ва оламда ҳамма нарса шунақа. Учи ёниб турган таёқни айлантирганимизда кўзимизга оташли чизиқ кўринади, аслида эса таёқ ҳар лаҳза ўз ўрнини ўзгартирмоқда. Биз оламни ўзгармайди деб ўйлаймиз, ҳақиқатда эса олам ҳар лаҳза йўқ бўлиб, кейин эса яна пайдо бўлмоқда. Буни идрок қила олган инсон доимо лаҳзанинг ичидадир ва шу лаҳзага мослашмоқда.

Мен туғилган кеча зоҳирий маънода йўқсил кечалардан бири эди, бироқ кейинроқ юз берадиган воқеалар ота-онамга дунё хазиналаридан ҳам қийматлироқ бўлди. Онам худди япроқдек титраб, минг азоб билан мени дунёга келтирди. Уйда мени ўраб-чирмаш учун бир бўлак мато ҳам йўқ экан. Доя аёл мени онамга берганида, онам мени жонидан, танасидан бир бўлак билан йўргаклашни истабди, доя аёл бундай ҳодисаларга кўп марта гувоҳ бўлган бўлса керак, боши эгилган ҳолда жимгина чиқиб кетади. Отам билан уч опам менга ва онамга қараб туришарди. “Йўқсилликни фақатгина очликдан иборат деб ўйлаганлар сен туғилган кечадаги манзарани кўришганида амирлар тожу тахтини

ташлаб, бизнинг ўрнимизда бўлишни исташарди, Робиям”, деганди онам.

Кеч тушибди, онамнинг кўкрагидан бир томчи ҳам сут келмабди. Йиғиларим кечанинг жимжитлигини бузибди, ҳар галги йиғим онамнинг ёнган юрагини баттар куйдирган. Қаноати, таваккули тўқис аёл эди онам, бироқ оналик шафқати ғолиб келиб, имтиҳонни унутган. Туғуруқ шиддатида ҳориган, титраётган танасини ўнглашга уриниб, бир бурчакда турган отамдан илтимос қилибди: “Бориб қўшнимиздан бироз шам билан бир бўлак нон олиб келсангиз, манави бегуноҳ боланинг кўзи ёруғликни, қорни тўқликни кўрсин”.

Отам Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан бирор нима сўрамасликка қасам ичган одам, бироқ онамнинг кўнгли кўтарилсин дея ўзи истамаган ҳолда қўшнилари эшигини эшитилар-эшитилмас қилиб тақиллатган ва кутмасдан уйга келган. Онамга “Уйда ҳеч ким йўқ шекилли, эшикни очишмади” деган.

Уларнинг чекига яна сабр тушади, ақли етган тушунган қулла учун сабр қанчалар гўзал улушдир. Шикоят эшигини қанчалар маҳкам ва ёпиқ ушласанг, шунчалик тез очилади. Отам бор кучи билан шикоят эшигини ёпиқ ушлаб турган, шунчаликка борганки, тилининг учида турганларни ҳам айтмаган.

Бу қандай имтиҳон, ё Раб?.. Инсон ожиз, қорни оч пайтида инсонийликдан чиқади. Инсонийлигимни қуллигим билан бир қил. ё Раб!

Отам ғамга ботиб, ўтирган жойида бошини чангаллаганча, қалбида кўтарилаётган тўфонлар билан курашган ҳолатда ухлаб қолибди. Тушида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрибди.

“Эй Исмоил, ғам чекма, – дебдилар Расулуллоҳ. – Янги туғилган қизинг улғайиб, улуғ аёл бўлади. Умматимдан ўн минг киши унинг шафоатини кутади. Тонг отиб, уйғонганингдан кейин Исо Зазанга бор, унга бир қоғоз бер ва шундай деб айт: “Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни тушимда кўрдим. Сизнинг ёнингизга келишимни ва шундай дейишимни амр қилдилар: “Сен ҳар куни юз, жума кечалари тўрт юз салавот ўқирдинг, аммо ўтган жума куни мени унутдинг. Мана шу унутганинг кафорати сифатида бу одамга тўрт юз диноҳ бер”.

Отам уйқудан уйғониб, бир томондан ҳайрат ва хавотир, иккинчи томондан Пайғамбаримизни тушда кўриш севинчи билан айтилган гапларни қоғозга тушириб, амирнинг ёрдамчисига берибди. У эса қоғозни амирга етказибди. Амир ёзувни ўқигандан кейин ўйлаб ҳам ўтирмасдан дарҳол тўрт юз диноҳ берилишини буюрибди, чунки ҳаммадан яширинча қиладиган бу ибодатининг фақатгина тушда кўрилиши мумкинлигини тушунибди. Қолаверса, тушда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни эслаганларидан севинибди. Аввалига отамни ҳузурига чорлаган бўлса-да, кейин бу фикридан қайтиб, “Йўқ, унинг менинг ҳузуримга келиши

нотўғри, мен унинг уйига бориб, эшигига соқолимни сурай. Бу қадри буюк одамнинг барча истакларини бажо келтирай”, дебди.

Шу гўзал тушнинг муждаси билан ичига сиғмаган амир Исо Зазан фақирларга икки минг тилла тарқатибди. Ўша кундан кейин амирнинг ёрдами билан мўл-кўл ва баракали кунларимиз бошланибди. Туғилган ҳар бир чақалоқ ризқи билан дунёга келади, ўғиллар оталарини хурсанд қилса, қизлар уйга мўл-кўлчилик ва барака олиб келади.

Шунча яширса ҳам, отамнинг туши ва амирнинг иззат-икромини Басра халқи эшитибди. Эшитганлар келиб, мени бағрига босиб, ўпар экан. Ота-онам опаларим билан бирга мени кўзлардан йироқда эътибор билан катта қилишди. Ўқиш-ёзишни ўрганиш билан бирга отамнинг кўл остида билимларимни орттирадиган жуда кўп қимматли маълумотларни олдим. Отам ўша муждали тушни асло унутмади. “Кўзимнинг нури, баракотим” дея эркаларди мени ва тўғри йўлда юришим учун қўлимни асло қўйиб юбормади.

Инсоннинг болалиги энг маъсум палласидир. На ғам, на ташвиш бўлмайди юрагида. Бола бўлиш таслимиятнинг, ишончнинг энг соф ҳолидир. Қалбида ризқ ҳақида заррача иккиланиш бўлмайди, катта ишонч билан яшайди. Мана шу ишонч сабаб гуноҳдан холидир ҳар бир бола.

Беғубор болаликдан кейин Басра ва бутун Араб яриморолини қамраб олган, ёндириб-куйдирган

очлик бошланди. Ўша пайтда амир Исо ҳам вафот этди. Энди ҳатто бойлар ҳам нонни тиллага оладиган ҳолга тушиб қолган бир даврда фақир халқ юқумли касалликлардан ўла бошлади.

Отам қарилик, ғам-ташвиш ва андуҳ таъсирида ётиб қолди. Бир лаҳза бўлса ҳам ёнидан айрилмас, соғайиб кетиши учун Аллоҳга дуолар қилардим.

Отам шафқат тўла нигоҳи билан мени кузатар экан, шундай васият қилди: “Робиям, илоҳий ризоликка сабаб бўлган болажоним! На сендан олдин, на сендан кейин томоғимиздан ҳаром луқма ўтди. Сизларга дунёвий давлат қолдиришга имконим бўлмади, лекин энг буюк меросим, мақтанадиганим дастурхонингизга олиб келган ҳалол луқмамдир. Ҳалол луқма инсонни ҳар қандай ифлос ишлардан ҳимоя қилади. Мен сизларни Аллоҳнинг амрига биноан тарбиялашга уриндим. Ўйлайманки, Аллоҳ бундан рози. Мендан кейин асло бир он бўлса ҳам ҳаромга майл қилманг. Сизлар менга Аллоҳнинг омонати эдингиз, сизларни яна унинг Ал-Ҳофиз исми билан Ўзидан мадад сўраб ҳимоя қилдим, қўлладим, энг қадрли деб билдим. Энди сизларни омонатларнинг ягона соҳибига омонат қолдираман”.

Отам бир неча кундан кейин вафот этди. Ота қиз фарзанд учун энг буюк қаҳрамондир. Ўғил фарзандга ҳавас қилган оталар атрофида турган қизларининг қанчадан-қанча хазиналарга тенгликларини кўра олмайди. Ҳолбуки, отасига меҳру муҳаббат билан

содик бўлган қизлардир. Ҳар бир қиз отасига шундай ғурур билан қарайдики, бундан аввал ҳеч бир аёл унга бунчалик меҳр ва шафқат билан қарамаган.

Бу фоний дунёда бизга ҳеч ким ота-онамдек шафқат тўла кўзлар билан қарамади, ҳеч ким уларчалик марҳамат кўрсатмади. Отам вафот этганидан қисқа муддат ўтиб, онам ҳам бу дунёдан рихлат қилди. Биз энди чин маънода Аллоҳга омонат эдик. Чунки етим ва кимсасизлар ҳимоячиси, кузатувчиси Аллоҳдир. Бизнинг чекимизга энг оғир имтиҳон тушган эди.

**Дардингни эшитадиган ҳеч ким
топилмаса, юрагинг билан танишасан,
у билан дардлашасан**

Кўз ёшларимизни, дардларимизни юрагимизга оқизиб, ўзимизни яна Басрани азоблаган очлик-етишмовчиликлар гирдобида кўрдик. Бир куни опаларим билан ақалли бир бўлак нон топиш учун кўчаларда сарсону саргардон юрган эдик. Ерда тўлғаниб ётган одамлар, йиғлайвериб овозлари бўғилиб қолган болалар юрагимизни парчалади. Бир тишлам нон топсак ҳам, уни ейишга ҳолимиз йўқ эди. Биздан-да муҳтож одамлар турганда томоғимиздан қандай ўтади?.. Ҳар қадамда қаршимиздан чиқаётган фақирлик умидимиз тугашига сабаб бўлди. Хаёлга ўлимни кутишдан бошқа нарса келмасди.

Кун бўйи оч ҳолда юраверганимиздан бетоб бўлдик. Басра бозорига келганимизда нафас ростлаш учун, балки, келиб-кетаётган тужжорлардан бирор ёрдам кўрармиз деган ниятда бир бурчакда бир-биримизнинг пинжимизга суқилиб, сўнишга юз тутган умид билан дуо қилардик. Кутилмаганда

атрофимизда уч-беш киши тўпланди, ўзимизни ҳимоя қилишга ҳам имкон бермасдан қўлларимиздан тутиб, бизни мажбуран олиб кетишди. Ўша оқшом биз ҳар томонга сочилиб кетдик. Опаларимнинг йиғлаши ва инграши асло қулоғимдан кетмади, ўша кундан кейин на уларни кўрдим, на бирор хабар ололдим. Мени олиб қочган одам анчагача судраб уйига олиб борди. На қаршилиқ қилишга кучим бор эди, на ёрдам сўрайдиган бирор кимсам. Очлик йилларида одам савдогарлари йўқсилларни мана шундай олиб қочар, уларни қул бозорида сотарди. Қўлларимни боғлаб, бир хонада мени икки кун сақлади. Орада бир келиб, бир неча қултум сув ва бир парча нон бериб кетарди.

Учинчи куни тонгда мени яна судраб, қул бозорига олиб борди. Бўлиб ўтаётганларга ақлим етмасди. Отамнинг ғариб тақдири менда ҳам қайтарилаётгандек эди гўё. Шунчалар заиф ва паришон эдимки, мени сотишга уринаётган одам тинимсиз нархимни туширганига қарамай, биров олишни истамасди. Тушлик вақти бўлиб қолган, қуёш ёндириб-куйдирарди. Шунда бир одам оломон ичидан чиқиб келди ва мени олти ақчага сотиб олди.

Инсон ҳатто биргина тирноғини ҳам бебаҳо деб билади, аммо кимдир келиб, икки-учта нон пулига озодлигини, яъни борлигини сотиб олади ёки олдим деб ўйлайди.

Мени бозорда сотиб олган одам мажбурлаб олиб кетган одамдан ҳам золим бўлиб чиқди. Хаёлга

келиши мумкин бўлган ҳар қандай қийин ишни бажартирар, муштдек танам бу оғир ишларни кўтара олмагач, мени дўппосларди. Ойлар бир-бирини қувлаб ўтиб борар, золим хожанинг зулми янада ортарди. Ниҳоят, очлик йиллари тугаб, Басра учун фаровон кунлар яна қайтди, бироқ мен меҳру муҳаббатнинг танқислигини тотишда, руҳим чўлларида ёниб-куйишда давом этардим. Ҳар ўтган кун мендан бир парчани юлқиб олар, кейин эса қалбимга ҳасратни мерос қолдирарди. Ўша кунларда энг катта юпанчим отам бизга айтиб берган Пайғамбаримиз ва саҳобалар ҳақидаги маноқиблар бўлди. Энг кўп Билол Ҳабаший⁸ ва Салмон Форсий⁹ ҳазратларининг ҳаётлари менга тасалли берди.

Дардлашадиган, дардингни айтадиган кимсанг бўлмагач, юрагинг билан танишасан, у билан қалинлашиб қолар экансан. Ҳамма нарсани унсиз юракка айтасан, юрагингдан тинглайсан. Шундай бир ҳолга тушиб қолгандимки, энди ҳар бир нарса мен учун суҳбатдошга айланганди.

Баъзан ҳазрат Юсуф тушган қудуқ билан гаплашиб, у билан дардлашардим. Қул бозоридан Миср саройигача чўзилган йўл оловга сув сепгандек кўнглимдаги ёнғинга даво бўларди.

⁸ Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг машҳур саҳобаларидан, биринчи муаззин. Ҳижрий 20 йил (милодий 641 йил)да Ҳабашистон, яъни Эфиопияда туғилган.

⁹ Саҳобалардан бири. Асли исфаҳонлик бўлиб, 656 йилда вафот этган.

орасидан ўрин олганларнинг нигоҳи сенга қаратилади. Сенга қараб сенинг ўрнингда бўлишни исташади...”

Ушбу мужда қалбимни шундай қамраб олдики, қанча замонлардан бери мен зор бўлган шафқат каби руҳимни силаб-сийпади. Оғриқни, азобни унутиб, ўрнимдан турдим, мени таъқиб қилаётган одам эса негадир атрофда кўринмасди. Хожамдан гап эшитишимни, балки мени дўппослашини билган ҳолда ғам-ташвишсиз ортга қайтдим. Ташқаридан қараганда, хожага таслим бўлгандим, бироқ ички оламимда ҳақиқий Хожамга яқинлашишнинг хузур-ҳаловати билан бошимга тушган барча муаммоларга сабр ва таваккул қилдим.

Кечаси ҳамма ором олаётган бир пайтда кичкина хужрада мени қўллаб-қувватлаган Раббимга янада кўпроқ ибодат қилдим. Аллоҳ мен билан дедим, мени кўриб турибди ва менинг шоҳидимдир...

Билол Ҳабаший ва Салмон Форсий каби улуғлар ҳаёт қаҳрига учраб, қуллик қилишга мажбур бўлишган. Ташқи кўринишларидан гарчи қул бўлса ҳам, ички оламлари, яъни руҳларини хурриятга қовуштиришни исташган. Қулликка маҳкум бўлишни тан олишлари моддият оламига илтифот кўрсатмаганлари учун эди. Улар барча ҳиммат ва ғайратларини маънавий хурриятга атаб, Аллоҳга илтижо қилишган.

Шундай қилиб, маънавий даражаларнинг йўли зоҳирий азиятлар шаҳридан ўтарди. Сабр ва таваккулга, маънавий хурриятга талабгор бўлганларга

Ўша пайтларда ўз қобиғимга ўралиб олишга одатландим. Раббимга илтижо қилиш, ҳолимни, аҳволимни айтишдан ҳузур туярдим, бироқ Раббисига қуллик даъвоси турганда, инсонга қул бўлиб яшашни ким ҳам истарди...

Бир куни хожа мени узоқ мавзегга бир омонатни топшириш учун юборди. Йўлим узоқ бўлгани учун омонатни ташлаб қайтгунимча анча вақт ўтган, қоронғилик туша бошлаганди. Негадир ортимга қарадим ва кимнингдир ёвуз кўзлар билан менга қараётганини ва таъқиб қилаётганини кўрдим. Қадамларимни янада жадаллаштириб, чопа бошлаганимда у ҳам ортимдан югурди. Бир ортимга, бир олдимга қараб югурар эканман, оёғим катта тошга қоқилди ва йиқилдим. Қўлимни қимирлатишга ҳам ҳолим йўқ эди. Ўша ондаги чорасизлигим, кимсасизлигим менга шундай таъсир қилдики, йиғлай бошладим ва Раббимга ёлвордим: “Ё Аллоҳим! Етим бир ғарибман, қуллик занжирига маҳкумман. Бадандаги оғриқлар тинади, бироқ кўнгил оғриқлари тинармикан? Асл ташвишим мендан розимисан ёки йўқ, шуни билишдир”.

Шу пайт шивирлаган бир овозни эшитдим. Овоз тўрт томондан келаётган эди. Ўрнимдан туролмасдим. Мени таъқиб қилаётган одамнинг оёқ товушлари бирдан тинди.

Овоз менга шундай хитоб қилди: “Кўнглингни чўктирма, Робия! Ҳисоб-китоб куни Аллоҳга яқинлар

зоҳирӣ асоратлар таъсир қилмайди. Баҳор келгач, мева дарахти шохларида гуллар очилади, кейин ўша гуллар тўкилади. Гулларнинг тўкилиши дарахтнинг мева беришидан далолатдир. Гул каби тўкилмасдан мева бера олмайсан, кузда япроқ каби ерга тушсанг, баҳордан баҳраманд бўласан. Жун титилмасдан қандай ип бўлади, инсон синалмаса, қандай қул бўлади?..

Инсонлар бу фоний дунёда моддийлик нуқтаи назаридан чин хурриятга ноил бўлмаганини кўрасан ва ҳеч кимнинг зоҳирӣ озодлиги таъминлаб берилмаган. Илоҳӣ адолат қуллигини, ожизлигини сенга албатта ҳис эттиради. Аҳли ақл бўлсанг, ибрат олиб, Раббингга юз бурасан, аҳли ақл бўлмасанг, қаршингдан чиқадиган синовларда ботқоққа ботгандек типирчилаб баттар ботасан.

Шайтоннинг имон келтиргандан кейинги муртад-лиги инсон нафсига ҳам хос. Тарбия кўрмаган ҳар қандай нафс доим муртадлик билан юзма-юздир. Нафслар “мен” дейишни жуда яхши кўради. Тоат-ибодат билан нафсингга “У” дейишни ўргата олмасанг, нафс йўлдан оза-оза “У дегани менман” дейди. Одам Атога сажда қилиш амри келганида, шайтон шундай деди: “Мен ундан хайрлироқман. Одам тупроқдан яратилган, мен эса оловдан”. Ҳолбуки, ҳазрат Одам Атонинг жавҳари оташни ҳам йўқ қилиш кучига эга эди. Натижада шайтон “Мен ундан хайрлироқман” деган касалликни бутун инсониятга юқтирди. Аслида,

энг хайрли инсон ҳам Аллоҳнинг буюклиги қаршисида ожиздир, муҳтождир, ахир у қул. Ожизликни тан олиш қулликнинг илк мақомидир. Ожизликни тан олиш нима? Аллоҳнинг иродаси бўлмаса, бирор япроқ, бирор жонзот қимирлай олмаслигини ва бир томчи ҳам сув оқмаслигини тан олиб, бу қудратга имон келтириш ва ҳамма нарсани Ундан билиб, Ундан сўрашдир. Қул ибодати билан жаннатга, ибодатдаги одоби билан Аллоҳга боғланади.

Бу ожизликни идрок қилиш учун нафсим билан қаттиқ кураш бошлагандим. Бир тана учун бош не бўлса, имон учун сабр ҳам шундайдир. Ўзимча сабр қилардим.

Бир куни тонгда хожам мени ҳузурига чақирди. Ҳар доимгидек қўрқув билан унинг ёнига борганимда, аввало овозидан, кейин эса бошимни кўтариб қараганимда кўзларидан тушундимки, нимадир бўлган. Чунки на ўша ғаддор қарашлардан, на буйруқ оҳангидаги овоздан асар бор. Пушаймон ва хижолат тортган ҳолда қаршимда турарди.

“Мени кечир, Робия! – деди. – Энди озодсан, сени Аллоҳнинг розилиги учун озод қилдим”.

Эшитганларимдан фақатгина қулоқларим эмас, балки бутун тана аъзоларим ҳайратга тушди. “Хожам, қанақасига?” дедим ҳайрат билан.

“Кеча тунда кучли ташналик билан уйғондим. Кўзада сув қолмабди, сени уйғотиб сув сўрамоқчи бўлдим. Сен ётган ҳужранинг деворидаги ёриқлардан

ташқарига нур таралиб турганини кўргач, қизиқиб, сени кузатдим. Намоз ўқиётгандинг. Хона қоронғи бўлишига қарамай, бошингнинг тепасида ҳеч қаерга осилмаган бир қандил тебраниб турарди. Шундай нур эдики, неча йиллар давомида зимистонга чўмган руҳимни ёритишга етди. Айниқса, ёлворишларинг... Сенга шунча зулм қилганимга қарамай сендан бирор ёлвориш тугул бир инграшни ҳам эшитмаган бўлсам-да, чин қалбдан қилган таваллоларинг кўзларимдаги ғафлат пардаларини парчалаб ташлади: "Илоҳим, биласанки, қалбим сенга итоатни тилайди. Кўзимнинг нури сенинг эшигинг хизматидадир. Қўлимда бўлганида, бир лаҳза бўлса-да, сенинг хизматингдан айрилмасдим, бироқ қулларинг орасида мени бу бағритош одамга асир айладинг. Кучим бу зулмни бартараф қилишга етмаяпти, ожизлигимга ўзинг гувоҳсан. Менга ёрдамчи юбор!"

Намоздан кейин Аллоҳга қилган илтижонг билан ўзимга келдим. Мен ҳам Аллоҳнинг қулиман, сен ҳам Аллоҳнинг қулисан, Робия. Менинг устимдан Яратганга шикоят қилишингдан уялдим. Аллоҳнинг ғазабидан қўрқдим. Тонггача ухлай олмадим, қўл урган гуноҳларим учун тавба қилдим, Раббим мени кечиради ва гуноҳларимга кафорат бўлади деган умид билан сени озод қилишни истадим. Энди хурсан, Робия, истасанг кетишинг ёки шу ерда қолишинг мумкин. Токи тирик эканман, сенга ғамхўрлик қиламан".

Хур бўлиш...

Дунё занжирларидан озод бўлишми, охиратда гуноҳлардан фориғ бир ҳаётми? Инсон доим икки танлов орасида синалади. Тўғри йўл ва янглиш йўл бор, учинчи йўл йўқ. Учинчи йўл бор деганлар адашган бўлади.

Мен умримда биринчи ва охирги марта ҳуррият билан асирлик орасида қолиб кетгандим. Албатта, менга шунча зулм қилган одамнинг уйида қололмасдим. Ундан рози бўлсам-да, у ерда ўтадиган ҳар оним мени кулфатга дучор қилиши аниқ эди.

“Кета қолай”, дедим.

Озод қилинган қулга қолиш ярашмайди. Етти йил олдин қул сифатида қадам босган бу уйдан озод бўлиб чиқдим. Зиндондан саройгами ёки бир зиндондан бошқа зиндонга кетяпманми деб ўйладим.

Мен босиб ўтган энг узун йўл

Хожам мажбурлаб берган уч-беш динар билан Басра кўчаларига ўзимни отдим. Йиллар давомида ичимда сақлаган нафасни бир уринишда чиқариб юбордим, оёқларимга дармон, кўзларимга нур келди.

Раббимга шукроналар келтириб, хурриятимнинг лаззатини ҳис қилишга уринардим. Қанча йўл юрдим, қаерларга бордим, умуман ҳисобламадим. Туш вақти бўлиб қолганди, бир масжидга кирдим, бирпас ўша ерда айланиб юрдим. На борадиган жойим, на кутадиганим бор. Хаёлимга ҳам келмаган хурликка эришгандим, лекин мен ақлимни йўқотгандек, ўйлай олмаётгандим.

Озодлик томон очилган дарчадан ҳаётни томоша қила бошладим. Ичимда пайдо бўлган бўшлиқни тўлдиришга уринар эканман, руҳимда тубсиз жарликни кўрдим. Юзи кулиб туриб, қалби кундан-кун вайрон бўлиб бораётган аёлга айлангандим. Ҳа, Робия энди нафси жиловини шайтон қўлига топширган аёллардан бўлди. Кимдир ёлғон гапиришни, кимдир тўғрисиўз бўлишни эплай олмайди, балки шунинг учун

ҳам ҳақиқат инсон энг кўп эшитишни истаган нарса бўлади. Чунки ҳақиқат сени хурсанд қилмаганида, азоблар шаҳрига кирмаслик учун йўлинг янглиш эканини билиб, йўналишингни ўзгартirasан. Йўқолиб қолишни ёхуд йўлинг чўзилишини билсанг ҳам, ўша шаҳардан ўтишни истамайсан. Кейин нима бўлади?.. Ортга ўгирилганингда ҳақиқатлар катта тезликда сени таъқиб қилаётганини кўрасан ва ўзингга шу саволни берасан: “Мен қаердаман?” Бу савол ҳақиқатнинг илк овозидир, аммо қайсарлик билан қулоғингни бекитиб оласан. Бир томондан хаёлинг шу савол билан банд бўлган пайт янада йироқлардан келган бир овоз билан ўзингга келасан: “Сен шунинг учун яратилганмисан?..”

Илоҳий қудратга таслим бўласан. Била туриб сен алданган ёлғонлар парда бўлишга уринган сари ҳақиқат бор кучи билан ўша пардани йиртади. Киришинг керак бўлган шаҳарга, яъни дардлар, ғамлар шаҳрига ўз ихтиёринг билан кирасан.

Ҳақиқат ойнасида менинг ҳақиқатимга парда бўлган сир тилга кирганди. Ғафлатимни кечириш учун эмас, ўша кунларни ёдга олганимда мен борган ва остонасига тикан сепилган дарвозадан кираётганимда, уни қаердан ва қандай келганимни унутмаслик учун синовли йўл деб ўйладим. Йиллар давомида асирлик боис ўша синовдан ўтолмадим, аммо, ниҳоят, тиканлар аро қолиб кетмасдан ўша дарвозага бордим.

Мен Аллохдан узок эман экан. Туфилган куним отамга
 варада килинганлар ва йулда кимсиз қолганимда
 мен эшитган овозлар ичимда жуш ура бошладим.
 Хижолатли эдим. Ожизлигим яна илмоқдек бўйнинимга
 илтинган, мени бўғиб қўйганди. Нима қиламан, қандай
 бошлайман?.. Энг қийини хазинани топадан кейин
 уни яна йўқотишдир. Молдиятни йўқотгандан кейин
 уни жисмоний қуч билан қайтариш мумкин, аммо
 маънавий хазиналарни йўқотсанг, уларни қайтариш
 жуда ҳам мушкул. Бу ҳам жисм, ҳам юрак қучини
 истайди, тафлатдан, гунохдан қорайиб кетган юракка
 жило бериш учун жуда ҳам саботли бўлиш талаб
 этилади. Инсон ислом фитрати, яъни яхшилик билан
 туғилади. Шу сабабдан яхшилик Аллохдан, ёмонлик
 кулдан дейишди, чунки ёмон бўлишни ва ёмонликни
 инсон кейинчалик ўрганади. Шунинг учун ёмонликлар
 учун ўзи масъул, яхшилик эса Аллохдандир. Бир жар
 ёқаси, ботқоқликка олиб борувчи йўлнинг сўнгидаман
 бўлиб кўриб турадим. Ўзимга қайтишим мумкин эди,
 аммо қандай ва қардан бошлашни билмасдим. Бир
 хаётни қолдириб, бошқасига ўтиш учун фақатгина
 мослашув мўдлати етмайдими, ўша хаётни ташлаш
 учун оний ҳамла ҳам керак ва инсон ўша ҳамла учун
 самимий, йироқлардан келган тоқатга муҳтождир.

Биз, аслида, бир зарамиз. Аллоҳ эса бизни қадрлагани учун инсон суратидамиз. Бу ҳақиқат қалбимда наҳра тортар, кўз ёшларим, ёлвориларим акс садо каби мента қайтарди.

Ўйкусиз ўтган бир кеча тонгта айланган вақт саҳар шабадаси дарахтларга илоҳий хушхабарни шивирлаётганда йўлга тушдим, ҳеч ким билан видолашмадим. Видолашганимда борлиғимни фидо қилолмадим, буни билардим. Бу сафар йўлим кўчаларга эмас, чўл томон эди. Қимсасизлигимни қимсасиз дийёрларда ўтказиш мента маъқул келганди. Аслида, чўл ҳам бир манзил экан. Излаш манзили.

Шаҳар ҳаётининг дабдабаси инсоннинг ички оламига чўмишига энг катта тўсиқдир. Инсон шаҳарда ваҳима, чоп-чоп дея аввало ўзидан, кейин Раббисидан узоқлашади. Одамлар ва фикрлар бир-бирига аралашиб кетгач, руҳнинг овозини эшитмайдиған бўласан. Лойқа сувлар тиниши учун сукунат қанчалик муҳим бўлса, узлатга чекинниш инсон учун чалкаш тушунчалардан қутулишнинг ягона йўлдир.

*Сўқунат чўлининг қисмати, чўл
тақдирга рози...*

Саҳролар шовқин-сурондан қочишни истаганлар учун сўнгсизликка чорлаган илоҳий йўл каби ястаниб ётибди. Жимлик, сукунат чўлнинг тақдири, чўл эса тақдиридан рози. Дунёнинг ҳеч бир лаззати, безағи ичимдаги ғамни тиндира олмаслигини ўша куни тушундим. Ота-онам, опаларим, дўстларим соғинчи қалбимда майда-майда бўшлиқларни пайдо қилган ва мен уларни тўлдиришга уринаётганимда ўзимга ўзим ҳасратда қолиб, жарлик сари кетиб борардим. Ортга қайтиш учун ҳам, жарга қуламаслик учун ҳам муҳтож бўлганим биргина қадам эди. Ё ортга кетиб, бор бўлишни танлашим ёки олдинга қадаб ташлаб йўқ бўлишим керак эди.

Инсон ўзини ўзи соғинадими? Мен соғинардим. Билардимки, ўзимга етишсам, ҳасратга оид нима бўлса, юрагимда сукунатга кўмилади. Бу сукунат ичимда ҳукмрон экан, Аллоҳга бўлган соғинч билан юзлашаман. Унутмаслик керакки, нафс тўғри сўзни айтмайди ва, шу билан бирга, юрак ҳам ёлғон гапирмайди. Қалбим сўзларини тинглай-тинглай йўлларга тушдим.

Хуржунимда гуноҳ ва дунёвий бир-икки нарсадан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Ортга қадам ташлашни танлагандим, бироқ йўлим узун ва сўнгсиздек кўринди. Шундай қилиб, илк узоқ саёҳатимни бошладим.

Ҳозир ўйласам, узлатим одамнинг ёмонликларидан қочиш учун эмас, балки ўз гуноҳларимдан одамларни узоқ тутиш учун экан. Билдимки, инсон ёмонликни

ҳам, яхшиликини ҳам фақатгина ўзи учун қилмайди. Кўринишидан шундай, аммо ҳақиқатда яхшилик қилсанг ҳам, ёмонлик қилсанг ҳам илоҳий низомда ҳеч нарсада узилишни кўролмайсан. Ҳамма нарса бир-бирига боғлиқ, биргаликда илгарилайди. Бир феълнинг, албатта, бошқа бир инсон феълига таъсир қилади. Шу сабабли, балки, Аллоҳ заррача қилинган хайрли ишнинг мукофотини ва заррача гуноҳнинг жазосини беришини ваъда қилади. Аллоҳ раҳмондир, кечирувчидир. Агар ёмонлик фақатгина нафсга қилинган ёмонлик бўлганида эди, Аллоҳ, балки, саволсўроқсиз ўша ёмонликини кечирарди, бироқ ёмонлик бошқа қулларига таъсир кўрсатгач, Аллоҳнинг ҳисоби, албатта, қаттиқроқ бўлади. Шундай бўлмаганида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам “Ким Аллоҳга ва охираат кунига имон келтирган бўлса, яхши гап гапирсин ёки жим турсин!” демаган бўлардилар.

Басра шаҳри бор ҳашамати билан ортида қолган бўлса, олдинда ястаниб ётган тилларанг чексизликда йўл муаммоларини ҳам ўйламасдан оёқларим мени қай томон судраса, юравердим. Қуёш чўл қумларини ёқиб-куйдирар экан, юрагимдаги ёнғин билан ҳамоҳанг бўлди. Жойнамозим қум, таҳоратим қум доналари, чўл тўшагим, ёстиғим бўлди.

На очлик, на сувсизликдан ташвишда эдим. Пушаймонлигим кўз ёшлари ёноқларимда қуримасдан яна йиғлашга тушардим. Илтижо қилишни истардим, аммо гуноҳларим бунга тўсқинлик қиларди.

Кеч тушиб, қоронғилик осмонга парда ташлаганида, юрагим аста-секин ўзини ойдинликка топширди. Кундуз кеча билан ўрин алмашганида чўлда иссиқликдан асар ҳам қолмаган, одамнинг иликларигача ўтадиган совуқ бошланганди. Бу сафар титрардим. Ҳар титроқ ичимдан ниманидир суғуриб оларди. Кеча билан кундуз каби инсонлар ҳам бир ҳолдан иккинчи ҳолга киради. Ўйлаш, тушунишни истаганлар учун коинотда қанчадан-қанча ибрат бор.

Намозга турганимда кечагина самимий шеърлар айтган мен сўзларга бегона эдим. Оғзимдан битта ҳам сўз чиқмасди. Мухрланган бир мактуб каби сукут сақлардим.

Кунлар, кечалар чўлда мана шу тахлит ўтиб борарди. Вақти-вақти билан бошим устидан тезликда қанот қоқиб ўтган қушлардан бошқа ҳеч қандай овоз йўқ эди.

Саҳар вақти саждада сукунатимни тинглар эканман, юрагимга “Таҳрим” сурасининг шу ояти таъсир қилди: “Эй имон келтирганлар! Аллоҳга холис тавба қилинглар! Ажаб эмаски, Раббингиз ёмонликларингизни ўчирса”.

Ниҳоят, гуноҳларим билан юзлашиш вақти келган, пушаймонлигим бир чиқиш эшигини топганди. Инсонни тоблаган пушаймонликлар эмасми?.. Пушаймон эдим. Бу лутфу карамни Раббимдан билдим. Саждадан турмасдан бу сафар бутун танам, ҳар заррам ва кўнглим билан саждалар қилдим. Ожизлигим,

фақирлигим, ғариблигим, кимсасизлигимдан Раббимга арз қилдим. Сен Аллоҳга ўз йўқлигингни, йўқсиллигингни арз этиб, эътироф этсанг, У ҳам сенга борлиғини, карамини, лутфини эҳсон қилади. Умидим Раббимнинг мени қабул қилиши эди. У мени қабул қилмаганида тавба қилишни менга насиб айлармиди?..

Тавба қилиш гуноҳларидан тезда қайтадиганларга ярашади. Айнан мана шуларга Аллоҳ эътибор қаратади ва тавбаларини қабул қилади.

Аслида, энг катта гуноҳим билмаслик эканини билмадим, алданишим эса биламан деб ўйлашимдан эди. Киши ҳеч нарсани билмаслигини тушунмагунча билганлари билан мақтанаверади. Ҳеч нарса билмаслигини тушунганида эса билганидан уялади, ана шунда маърифати камолга етади.

Тавба қилардим, лекин тавба қилишим гуноҳларимни кўзёшларим билан бекитиш учун эмас, афсуснадомат билан нафсимга ёпишган гуноҳ кирини тозалаш учун эди. Гуноҳларим Раббим билан ўртамга парда тортарди. Тавба эса ўша пардани олиб ташлашга уринишдир. Тавба шайтоннинг қуролларига қарши инсонни ҳимоя қилувчи зирҳдир. Шайтон ва нафсингдан ҳар қанча зарба қабул қилсанг ҳам тавба албатта сени ҳимоя қилади, қўллайди. Инсон Раббисидан юз ўгирмаса, бас.

Ҳар кун, ҳар соат тавба қилсам ҳам фақатгина тилда тавба қилаётгандек, ёлғон гапираётгандек

бўлаверардим. Тавба қилган сайин янада кўпроқ тавба қилиш эҳтиёжини ҳис қилардим. Илон пўст ташлаган каби нафсим ва менлигимдан чиқишга уринардим. Тавба қилиш кутилмаганда содир бўладиган бир ҳол эмас, доимий фаолиятдир. Менинг гуноҳларим руҳимга азоб берарди ва бу азият гўёки мени Раббимдан айро туширмоқда эди.

Кўкдаги юлдузлар, чўлдаги қумлар, уммондаги томчилар сонига тенг истиғфор айтсам ҳам охирада ҳеч нарсага ярамайди деб ўйлардим.

Тавба Аллоҳдан бошқа ҳамма нарсадан қайтишдир. Билардимки, тавбаларим ҳам тавбага муҳтож эди. Тавба билан имон, ҳидоят ўртасида тўғридан-тўғри муносабат бўлгани учун имонни тавбанинг сабаби деб қабул қилгандим. Имон инсонда аввало тавба суратида кўринади. Аллоҳ йўлидан юрар экансан, сен учраган ҳар мақом ҳақиқатда тавбанинг турли кўринишларидир. Унутмаслик керакки, тавба қила қила охири гуноҳлар инсонни тарк этади.

“Оли Имрон” сурасининг “Сабрлилар, ростгўйлар, итоаткорлар, нафақа қилувчилар ва саҳарларда мағфират сўровчилардир” ояти каримасида баён этилганидек, инсонлар энг фазилатли амалларни қилса ҳам, ушбу барча амаллар охирида мағфиратга муҳтож бўлишади. Шунинг учун тавба фақатгина йўлга тушиш учун бошланғич эмас, ҳар одимда қалбинг, тилингда доим афсус-надомат чекишдир.

Аллоҳ ҳабибим деган Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам кунда камида етмиш марта истиғфор билан машғул бўлардилар. Идрок қилиш керакки, юрган йўлингда ҳар он истиғфор билан оёғингга тегиши мумкин бўлган тошларни бартараф қиласан. Тавба инсонни доим ғафлатдан, унутишдан ҳам жисмонан, ҳам руҳан муҳофаза этади ва сен гуноҳлардан узоқлашасан. Ғафлатда қолмаган юракда ҳузур бўлади, ҳузур эса доимо Аллоҳ билан бирга бўлиш ҳолидир. Тавба мозий учун пушаймонликка, он учун ҳолимизни ислоҳ қилишга, келажак учун эса азм ва қатъийликка сабаб бўлади. Мозийга тавба қилаётганда гуноҳларни ҳам тақдирнинг бир парчаси дея тасаввур қилиб, ўтиб кетган нарсани кўп ўйламаслик ва ҳозирда бор ғайратингни, азмингни ибодатларга йўналтириб, келажак учун дуо ва илтижо билан тайёрланиш керак.

“Барчангиз Аллоҳга тавба қилинг, эй мўминлар! Шоядки, зафар топсангиз”. “Нур” сурасидаги ушбу чорлов билан қалбимни яна қайта титроқ қоплаб олганди.

Тавбалар учун тавба қилиш нима? Аллоҳдан Аллоҳга Аллоҳ билан қайтишдир. Чўл қоронғилигида юлдузлар тўшак каби ер юзини қоплар экан, мени даргоҳига қайта қабул қилган Раббимга илтижоларимни йўлладим.

• 56 •

Эй юраклар суюклиси, сенга бера оладиган ҳеч нарсам йўқ! Бундай ҳолатда сенга келган бечора юрагимга марҳаматинг билан тасалли бер.

Эй бор умидим, роҳатим ва қувончим! Қалб чин маънода сендан бошқасини севмайди, сева олмайди.

Эй руҳлар табиби, қадарли пайтларда Сенсан тасалли берувчи, ягона қўлловчи! Инсонни айбларидан фориғ қилган, гуноҳ касаллигига йўлиққанга шифо берадиган биргина қудрат сенсан. Шофий исминг ҳурмати учун руҳимга шифо бер...

#duo

Сени ҳақиқатнинг дарвозасидан ўтказишга келдим

Чўл ҳушини йўқотгандек эди. Мен йўқолганимга эса анча бўлган. Тушларим ҳар кеча муждани шивирлаётган бўлса-да, сахар шабадаси бу шивирлашларга ҳам марҳамат қилмасди. Қувончли хабарга жуда-жуда муҳтож эдим. Ҳар рўё ортидан мен эслолмайдиган суратларга қарамай, қалбимга бир лаҳзалик севинч тўларди. Ундан кейин эса яна маҳзунлик, яна ўша бой берилган туйғу.

Чўлда оқшом. Қуёш ортидан қолдирган қизиллик томошасига чўмганимда уфқ чизгисида билинар-билинемас одам шарпаларини кўрдим. Бу оқшом самода тўлиной бўлиши керак эди, аммо сал кейин тушуниб етдимки, қоронғилик тушмасдан тўлиной ҳам чиқиб келар экан.

Номини сўзсиз айтишди, кўр қалбим кунлар давомида уни излади. Сомон йўлидан учиб тушган бир юлдуз аввалига мени ҳуркитди, кейин болаларча маъсумлик билан бағрига олди. Энди ҳатто ўзимга ўзим ҳам гапира олмасдим, шеърларимни кумларга ёзардим. Зерикарли

жумлаларим билан бирга чўл тўфони кўтариларди. Кунлар, кечалар, гуноҳларим, ёлғизлигим ва чўлдан ўтдим. У келди, мен мендан кетдим.

Мен узоқ деб ўйлаган масофалардан ошиб, ўн аршин нарида тўхтади. У ва ортидаги уч-беш одам бир жуфт кўзга айлангандек менга қараб туришарди. Қочишни истасам ҳам, салобатидан ҳайиққаним сабаб турган жойимда тошдек қотгандим. Боши ва кўзига ўраб олган йиртиқ салласини юзидан туширди, олтмиш ёшлардаги соч-соқоли оқарган қария нур сочиб турган кўзлар билан табассум қиларди.

– Кўрқма, – деди.

Инсон мавҳумликдан, билмаганидан кўрқади. Мен номаълумликларга фарқ бўлган ҳолда ҳамма нарсадан, ҳаммадан кўрқадиган бўлиб қолгандим.

Уни овозидан танидим. Ўша овоз, чўлдаги ҳар кечада тушларимда менга шивирлаган зотнинг овози. Рўёларимга сояси тушган, аммо суратини кўриш насиб қилмаганди.

Титрардим.

– Кўрқма, – деди у яна. – Аллоҳнинг изни билан биздан сенга зарар етмайди, биз фақатгина яхшиликни ният қилганларданмиз. Ўзинг билмаган ҳолда бизни изладинг, биз эса буни билдик ва сени изладик, сабр тоқат билан ёнингга келдик.

У мени танийди. Шунчаки танийди эмас, мени билади, акс ҳолда, саломдан олдин “кўрқма” дермиди? Мен эса ўзимни ҳам танир, ҳам танимасдим.

– Мени Ҳасан Басрий дейишади. Сени йўлдан қолдиришга эмас, йўлга даъват қилгани келдим. Кимсасиз чўллар инсонни идрокнинг эшигига олиб келади, аммо иффатли аёлларга юрт бўлмайди. Сени остонадан олиб, ҳақиқатнинг дарвозасидан ўтказишга келдим. Раббинг билан таниш, эй Робия! Бир шаҳарда таниши бўлган ғариб киши янада жасур ва хотиржам бўлади. Ким Аллоҳни дўст деб билса, Аллоҳ унга лутф айлайди. Кел, Уни тани ва У билан дўст тутин. Уни билганнинг бошқа нарсани билишга эҳтиёжи йўқ.

Ҳасан Басрий ҳазратлари ҳақида бир неча марта отамдан эшитгандим. Катта масжидда ваъзларини тинглар, эшитганларини онамга айтарди. Аммо уни кўриш насиб қилмаганди.

Неча кундан бери мени излаётганини айтди. Демак, омонлик учун мен излаган василани Раббим Ҳасан Басрий ҳазратлари кўринишида юборибди.

– Ё Ҳай! Ё Қайюм! – дедим.

Бошқа ҳеч нарсa демасдан ёнимдан ўтиб, юришда давом этди. Ортидан ҳамроҳлари билан бирга мен ҳам у босган жойларни босиб, унга эргашдик.

Ҳасан Басрий ким? У ҳақида гапирмасам, Робияни ҳам том маънода тасвирлай олмаган бўламан. Мени остонадан олиб, дарвозадан ўтказган, шукримга сабаб бўлган зотга эргашиб, ғассолнинг кўлидаги жасаддек бутун борлиғим билан унга таслим бўлгандим. Қандай қилиб таслим бўлмайин? Ахир Ҳасан Басрий замонамизнинг маънавий суянчи эди.

Мадинада, саодат асрининг¹⁰ марказида дунёга келган. Туғилганида, уни ҳазрат Умарга олиб боришган. Ҳазрат Умар “Унга Ҳасан (гўзал) исмини қўйинглар. Зеро, юзи гўзалдир”, деганлар.

Онаси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг турмуш ўртоқларидан Умму Саламанинг хизматида эди. У ишлар билан машғул пайтда Умму Салама Ҳасанни қучоғида овутар, йиғлаган пайтда овунсин дея қаригани сабаб сутдан қолган кўкрагини унга тутар, илоҳий иноят билан бир неча томчи сут келар экан.

Ҳасан Басрий ҳазратлари “Менинг бор илмим ўша бир неча томчи сутнинг асаридир”, дерди. Саодат хонадонида болалиги ўтган, хонадон аҳлининг ахлоқидан ўрнатилган. Умму Салама у учун доим шундай дуо қилар экан: “Аллоҳим, бу болани (Ҳасан) халқ унга тобе бўлган бир етакчи айла”.

Ҳасан Басрий ҳазратлари бир юз ўттиз саҳобани, етмиш Бадр ғозийсини кўрганди.

Кун кечириш учун бир муддат жавоҳирлар савдоси билан шуғулланиб, халқ орасида Ҳасан Луълуий дея аталадиган бўлган. Бироқ бир ҳодиса сабаб қаттиқ тавба қилиб, дунё ва дунёвийликдан воз кечган, бу ишларга этагини силкиган эди.

Қайтишининг ҳикояси ибратли бир ҳодисанинг асаридир. Ҳасан Басрий бир пайтлар тижорат мақса-

дида Рум диёрига борибди, у ерда бир вазир билан дўст тутинибди. Вазир унга:

– Бугун бир жойга борамиз, истасанг, сен ҳам юр,
– дея таклиф қилибди ва Ҳасан Басрий улар билан бирга борибди.

Иплари соф ипакдан, қозиклари тилладан чодирлар қурилган. Жанг қуроллари билан таъминланган улкан ҳарбий бўлинма ўша чодир атрофини тавоф қилаётганини ва бир нарсалар айтиб, чодир ёнидан узоқлашганини кўрибди. Кейин тўрт юзга яқин файласуф ва олим келиб, чодирни тавоф қилибди. Улар ҳам бир нарсалар деб, у ердан кетибди. Охирида Қайсар ва вазирлари ҳам келиб, худди шундай чодир ичига кириб, биров вақтдан кейин кетибди. Бу ажойиб ҳолдан ҳайратга тушган Ҳасан Басрий вазирдан бунинг сабабини сўрабди. Вазир:

– Қайсарнинг гўзал бир фарзанди бор эди. Ҳар қандай илмда камолга етишган ва фазилат соҳиби бўлиб, жанг майдонида тенгсиз эди. Отаси уни қаттиқ яхши кўрарди. Кутилмаганда касал бўлиб қолди. Моҳир ҳакимлар уни даволашда ожиз қолишди ва бола вафот этди. Сен кўраётган чодир ичида уни тупроққа қўйишди. Ҳар йили уни бир марта зиёрат қилишади.

Кўриб турганингдек, олдин бу муҳташам аскарлар келди ва:

– Эй шахзода! Агар бошингга тушган бу ишни аскарлар ва жанг билан аритиш мумкин бўлганида, сенинг яшашинг учун бизлар жонимизни фидо қилардик.

Аммо не қилайликки, бу ҳол курашиб бўлмайдиган Зотдан келди, ҳеч қандай куч-қудрат У билан жанг қила олмайди, – дейишди.

Кейин файласуф ва олимлар келди. Улар эса: – Эй шаҳзода! Бошингга тушган бу ишни фалсафа, маърифат ва илм билан аритиш мумкин бўлганида, аритардик, аммо минг афсуски, илм ҳам ҳамманинг илми қаршисида ожиз қоладиган Зотдан келган, нолишларимиз ва сўзларимиз фойда бермайди, – дейишди.

Кейин Қайсар вазири билан чодирга кирди. Улар: – Эй жигарпорам, болажоним! Сен учун салобатли аскарлар, файласуфлар, олимлар, ой юзли жориялар билан келдим. Дардингга даво топиш учун қўлимдан бир иш келса, дарҳол қилардим, аммо бу ҳол шундай Зотнинг қўлидаки, бор ҳашаматига қарамай, отанг Унинг ҳузурида ожиз қолмоқда. Келгуси йилгача сенга салом бўлсин, – деб қайтиб кетди.

Бу ҳодиса Ҳасан Басрийга шунчалар қаттиқ таъсир қилдики, ўлим қаршисидаги ожизликни яна бир марта тушуниб етди, дунёга оид ҳар не бўлса, барини тарк этди. Басрага келиб, ҳаётини илму ирфонга ва ҳидоятга васила бўлишга бағишлади.

Ўзини риёзат ва ибодатга атаб, турли машаққатларни чека бошлади. Унинг замонида ҳеч бир зоҳид учун бундан ортиқ риёзат бўлмади. Ниҳоят, шундай бир мақомга етдики, етмиш йил таҳоратини фақатгина таҳоратхонада бузди.

Узлатда унинг мақоми ошгандан ошиб борарди. Бир куни суҳбат мажлисида бир киши ўрнидан туриб:

– Биласизларми, нега Ҳасан ҳазратлари орамизда энг улуғ кишидир? Чунки дин нуқтаи назаридан барчанинг унинг илмига эҳтиёжи бор. У эса дунёвий ҳамма нарсадан воз кечган.

Шундай бир зотнинг оёқ изларини таъқиб қилиб борардим. Тунда узоқ йўл босишдан кейин таҳажжуд вақтида Басра шаҳри кўринди.

Кимсасиз тунда юриб бораётган Ҳасан ҳазратлари бирдан тўхтаб, менга қаради ва шундай савол берди:

– Абадий ва сўнгсиз бўлган жаннат бу дунёда қилинган бир неча кунлик амалнинг натижаси эмас, яхши ният учун ҳадядир. Дунё учун уринган киши мансабу мақомларни қўлга киритади, охират учун ҳаракат қилганлар амаллари билан эмас, ният ва ғайратлари билан йўл олишади. Сен яхши ният ва ғайратинг билан бу йўлда илгари қадам ташлайсан ва биз сенинг ортингдан юрамиз, эй Робия...

Ниятимга қулоқ тутдим, ниятим афвга муяссар бўлиш эди.

Басрада уйларнинг шамлари бомдод намози учун ёна бошлаган, кўчалар қоронғилиги ойдинликка таслим бўлганди. Уйлар олдидан ўтиб, ниҳоят, масжид ҳовлисига етиб келдик. Ҳасан Басрий ҳазратлари таҳорат олиш учун биздан узоқлашаётганда, елкамни енгилгина туртган бир қўл сабаб ички оламимдан чиқдим. Ярим кунда бошимдан кечирган

хайратлантирувчи воқеаларга кўзёшлар ичида шукр қилардим. Бошимни буриб қараганимда, нарироқда бир аёл табассум билан қаршимда турарди.

– Салом сенга, эй хайрли аёл! – деди. Саломига алик олганимда, ким эканлигини сўрашга имкон қолдирмасдан гапира кетди: – Менинг исмим Ҳайюна, масжид яқинидаги кулбада яшайман. Сени бу ерда илк марта кўриб турибман. Ичдан йиғлашинг, ҳолинг менга таъсир қилди. Кимсан? Саҳарлаб масжидда нима қиляпсан?

Бутун кеча бошимдан кечирган жўшқин ҳол кўнглимни бир гирдобга айлантирганди. Сассиз кўзёшларим базўр ушлаб турган ҳайқириқларимга аралашиб кетди. Ўзимни бу шафқатли аёлга топшириб, уни қучоқладим. Икки бегона эмас, узоқ йиллар давомида бир-бирини йўқотиб, ҳасратда қолган, кейинчалик кутилмаганда қовушган она-қиздек эдик. Ҳайюна бошимни силаган сайин ғам-ташвишларим этакларимдан тўкиларди.

Шу пайт Ҳасан ҳазратлари чиқиб келди. Ҳайюна юз пардасини тушириб, бошдан-оёқ одоб билан турди. Ҳайюнага бўлиб ўтганларни қисқача айтиб, масжидда бир муддат қолишимни тавсия қилди, лекин Ҳайюна беихтиёр отилиб чиқиб:

– Хожам, рухсат берсангиз, Робия фақирхонамда меҳмоним бўлсин, ҳатто меҳмон эмас, ёлғизлигимга йўлдош бўлсин, – деди.

– Ўзини Аллоҳга топширганни Аллоҳ кўчада қолдирадими? Майли, Робия бизга дўстдан ёдгордир.

– Ёдгорингиз давлатимдир, хожа.

Кейин биргаликда масжидга кириб, аёлларга ажратилган қисмда намоз ўқишни бошладик. Ҳасан Басрий ҳазратларининг тиловатидан жамоат кўзёшларини тўхтата олмади. Анчагача Ҳайюна ва масжидга келган аёллар зикрга берилдик. Ҳайюна кетиш вақтимиз бўлганини айтгач, яна озроқ қолмоқчи эканимни айтдим, бироқ у эътироз билдирди:

– Очсан ва йўлда чарчагансан. Юр, озроқ дам ол, кейин яна келиб, тушдан олдин Ҳасан ҳазратларининг маърузасига улгурамиз. Аллоҳ хайрли ниманидир истаса, тўхтатиб қола оладиган ҳеч ким йўқ.

Унинг ортидан эргашдим.

Бизнинг ватанимиз ҳам, мулкимиз ҳам дунё эмас

Масжиднинг шундоққина чап томонида бир кулба бор экан. Масжид ва шу кулба узоқ муддатга мени бағрига олди.

Ҳайюна ҳаяжон билан эшикни очди. Ичкарига киришимдан олдин бирпас эшик олдида туриб хонага назар ташладим. Ерга тўшалган бўйра ва хурмо шохлари тўлдирилган тўшак, ўраб қўйилган жойнамоз ва бир нечта майда-чуйдадан бошқа нарса йўқ эди. Кўзим тушган ҳар бир нарса қаноатни кўрсатиб турарди гўё.

Ҳайюна ўз кўрпасини менга беришни истаса ҳам, қатъиян қабул қилмадим. Ўзимни таниганимдан бери жойнамоzim айна пайтда тўшагим ҳамдир. Бундай ҳаёт тарзи менга бегона эмас, аксинча, бутун борлигим билан кўрганларимга ошно эдим.

Ҳайюна дарров дастурхон ёзди, нонни сувга ботириб еб олдик. Чарчоғимга енгилиб, ухлаш учун бир бурчакка ётишга тайёрланаётганимда, Ҳайюна чопиб чиқиб, ташқаридан бир тош олиб келди, тошни бир мато билан ўрар экан:

– Бугунча мана шуни олиб тур, эртага хурмо шохларидан сенга ёстик тўқиб бераман, – деди. Тошни олаётганда бу марҳаматли қўлни миннатдорлик билан ўпдим. Қалбимдан тилимга кўчган шукр билан ухлаб қолдим.

Инсоннинг асирлиги, қуллиги дунёга келган ондан бошланади. Ёмонлик кўрасан, ғам-ташвиш белингни букади... Буларнинг ҳаммаси қулликнинг аломатлари. Бунинг англаган қалблар биладики, дунёнинг барча муаммолари, андуҳлари бир-бирига ўхшайди. Баъзан қулнинг қалбини бесабаб маҳзунлик қоплаб олади, гўёки дунёнинг бор ғам-ташвиши сенинг юрагингда тўплангандек бўлади. Бу кадарни тушуна олмайсан. Биласанми, бунинг сабаби нима? Инсоннинг ўз ватани бўлган жаннатни соғинишидир. Шунинг учун қул бу дунёда доимо Раббисини соғинади. Ана ўша соғинч баъзан оғирлик қилади ва юрагида ғамгинлик пайдо бўлади. Қул бунинг идрок қила олса, асло қалбида тўпланган кадардан шикоят қилмайди. Сабр билан дунё ҳаётининг тугашини кутади ва Раббисини соғинган руҳни Раббисига ибодат қилдириб, ҳасратига бир хушхабарни шивирлайди. Бу хушхабарнинг номи ўлимдир.

Бизнинг ватанимиз ҳам, мулкимиз ҳам дунё эмас. Нафсимга қарши аёвсиз кураш бошладим. Бир шаҳардаги ҳолатдан мамнун бўлмаган одамлар амирига осий бўлгани каби мен ҳам нафсимга қарши бош кўтардим. Чунки ўз ватанини соғинган руҳимга

нафсим азоб берарди. Нафс билан кураш ғолиби ҳам, мағлуби ҳам бўлмаган бир жангдир.

Кўзларимни очганимда, кун ёришиб кетган, булбуллар, қушларнинг зикри тугаганди. Наботот ва ҳайвонот билан зикр қилиш қанчалик гўзаллигини ҳамма ҳам билавермайди. Инсон фақатгина инсоният билан эмас, ҳар қандай тирик зарра билан жам бўлиши керак. Унутмаки, зикр қилаётган пайтингда коинотнинг бир парчасига айланасан, кейин эса бир бутунлик сари борасан. Мана шу бир бутунлик фақатгина зикр билан бўлади. Чунки еру кўкда ҳамма нарсас Аллоҳни зикр қилади. Қулликни идрок қила олган одам Яратувчисини севади. Севмаган, марҳаматдан мосуво қалб фақатгина Аллоҳнинг зикри билан севги таъмини то-тади. Севгангина севгилисини зикр қилиши мумкин.

Тафаккурга берилиб ўтирганимда, Ҳайюна ҳам уйғонди. Бир муддат нималардир қилгандан кейин таҳоратимизни янгилаб, тўғри масжидга қараб йўл олдик. Масжид ҳовлисида бомдод намозига қараганда одамлар кўпроқ эди.

Ҳайюна:

– Ҳасан ҳазратларининг маърузаларини тинглагани келишяпти, – деди. – Робия, биласанми, Ҳасан ҳазратлари Басрага илк келган йилларда ибрат олгулик бир ҳодиса содир бўлган ва ўша ҳодиса одамларнинг оғзидан тушмайди. Ҳазрат Али Басрага текширув ўтказиш учун келибди. Барча масжидларни айланиб, баланд минбарларда турганча мусулмонларга кибор

билан хитоб қилаётган воизларни минбардан тушириб, уларга ваъз айтишни ман этибди. Охири навбат Ҳасан ҳазратлари маъруза ўқийдиган масжидга келибди. Ҳазрат Али ундан:

– Қани айт-чи, сен устозмисан, шогирдмисан? – деб сўраганида, масаланинг асл моҳиятини дарҳол англаб, қаршисида турган зот илм шаҳрининг дарвозаси эканини билган Ҳасан ҳазратлари шундай жавоб қайтарибди:

– Ҳеч ким эмасман, фақатгина Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан менга ривоят қилинган бир жуфт сўзни етказяпман холос.

Ҳазрат Али мана шу сўзни эшитиб, унга маъруза қилишни тақиқламабди, бу ҳам етмагандек:

– Бу ёш йигит маъруза қилишга лойиқ, – дебди. Ҳазрат Али кетгандан кейин Ҳасан Басрий ҳазратларининг қалби хотиржам бўлмабди. Пайғамбар халифаси шаҳримизга келди, ундан бирор нима ўрганмасдан кетадиган бўлса, ҳалок бўламан деб ўйлаб, ортидан борибди ва унга илтимос қилибди: “Аллоҳризоси учун менга таҳорат олишни ўргатинг”. Ҳазрат Али таҳорат олишни ўргатиш билан чегараланиб қолмабди, балки маънавий илмларни ҳам берибди.

Ҳайюна айтиб берган бу қисса билан Ҳасан ҳазратларига йўлдош бўлишни насиб қилгани учун Раббимга яна бир марта шукрона келтирдим.

Издиҳомнинг тиниш нияти йўқ. Биз ҳам аёлларга аралашиб, масжидда ўрин олишга уриндик. Ҳасан

ҳазратлари маъруза учун тайёрланар экан, жамоатдан бир киши ўрнидан туриб, сўради:

– Эй шайх! Қалбларимиз ғафлат уйқусида бўлгани учун сўзларингиз кўнгилларимизга таъсир қилмаяпти, масжиддан чиқишимиз билан олдинги ҳолимизга қайтамиз. Бундай бўлмаслиги учун нима қилишимиз керак?

Жамоат орасида шивир-шивир бошланди, кимлардир қимирлаб ҳам қўйди, аммо Ҳасан ҳазратлари қўли билан жамоатни жим бўлишга даъват қилди ва шундай деди:

– Кошки қалбларингиз уйқуда бўлса эди. Чунки ухлаб ётган нарсани туртиб уйғотиш мумкин, аслида, сизнинг қалбингиз ўлган, ҳар қанча туртсак ҳам уйғонмайди.

Баъзи кимсалар дерки, “Ўзи касал бўлган табиб ўша хасталикка йўлиққан бошқаларни қандай даволай олади? Сен аввало ўзингни давола, ана ундан кейин бошқаларни”. Олимлар учун ҳам шундай мисоллар келтиради. “Ўзинг амал қилмаган илмни нега бизга беряпсан?” дейишади. Ҳолбуки, илм инсонга фойда беради, олим амал қилмаслигининг сизларга зарари тегмайди. Шунинг учун амалимга қарамасдан илмимни олинглар.

“Ўзингизни покламасдан халққа маърузаю насиҳат қилманг” дейдиганлар билсинки, шайтон ҳеч бир сўзни бу сўз айтилишини орзу қилганичалик орзу қилмайди. Бу сўзни бунга...

кўрсатишни, шариатнинг амрларини бажаришни тўхтатишимизни истайди. Олим билан орифни биридан ажратиш керак. Олим билганини маълум қилади, бу билан мақтовларни қўлга киритади. Ориф эса ҳам билганига амал қилади, ҳам халққа етказилади. Олимнинг билганига амал қилмаслиги ўзига зарар берса, билганини етказмаслиги одамларга зиён етказилади.

Бошимдан ўтган бир ҳодисани сизларга айтиб беришни истайман. Шаъмун исмли оловга ибодат қилувчи қўшним бор эди. Бир куни қаттиқ касал бўлди. Мени чақириб:

– Эй Ҳасан, қўшнингга ёрдам бер, – дейишди. Дарров ёнига бордим ва кўрдимки, юзи тутундан қоп-қора бўлиб кетган. Унга дедим:

– Аллоҳдан қўрқ, бутун умринг оташ ва тутун орасида ўтган. Энди исломни қабул қил, балки, Аллоҳ сенга марҳамат кўрсатар.

Бу сўзимдан кейин Шаъмун менга деди:

– Мени исломдан қуйидаги уч нарсга қайтаради.

Биринчиси, бир томондан дунёни ёмонлайсизлар, бир томондан эса кеча-кундуз уни талаб қиласизлар.

Иккинчиси, ўлим ҳақ дейсизлар, аммо унга тайёр-гарлик кўрмайсизлар.

Учинчиси, Ҳақ юзини кўрайлик дейсизлар, бироқ Унинг ризосига зид амаллар қиласизлар.

Мен эса унга жавоб қайтардим:

– Хўп, мўминлар шундай деса, сен нима дейсан? Улар шундай қилади, бироқ Аллоҳнинг ягоналигини тан

олади. Сен эса бутун умрингни оловга ибодат қилиш билан ўтказибсан. Етмиш йил оташга сиғиндинг, мен эса асло бундай қилмадим. Олов иккимизни ҳам куйдиради, бироқ Раббим истаса, оташ менинг бир тола сочимни ҳам куйдиришга журъат қилолмайди. Зеро, оташ Аллоҳнинг махлуқидир ва махлуқ бўйсунувчидир. Энди, кел, иккимиз ҳам қўлимизни оловга суқайлик, шу йўл билан оташнинг ожизлигини ва буюк Аллоҳнинг қудратини мушоҳада қил.

Сўнг ёнимда ёнаётган оловга “бисмиллоҳ” дея қўлимни узатдим, бир муддат қўлимни оташ ичида ушлаб, чиқаргандан кейин қўлимда оловнинг ҳеч бир изи йўқ эди. Шаъмун буни кўриб ҳайратдан донг қотди ва исломга кириш аломатларини кўрсата бошлади. У яна сўради:

– Етмиш йил давомида оловга ибодат қилдим, энди эса жуда ҳам қисқа умрим қолди, мен учун чора қандай?

– Исломни қабул қилишинг, – дедим.

– Агар Аллоҳнинг менга азоб бермаслигига онд ёзма ҳужжат берсанг, имон келтираман, лекин ёзма бўлмаса, имон келтирмайман.

Бу масалани, яъни мендан олдингилар шундай қилганми дея жуда узоқ ўйладим. Кейин ҳазрат Умарга уч йил давомида даласидан ҳосил ололмаган бир деҳқон келиб, оиласининг очлигини айтиб, тупроқдан шикоят қилгани ва бунга жавобан ҳазрат Умар тупроққа хат ёзиб, ерга кўмганини эсладим.

Қоғозга шундай ёзилганди: “Эй тупроқ! Сен Аллоҳнинг изни ила бу фақир мусулмон оилани тўйдириш учун борсан. Уларни оч қолдиришга уялмадингми? Дарҳол бу оилага чора бўлмасанг, сени ундан сотиб олиб, яҳудийлар қабристонига айлантираман”.

Шу хатдан кейин тупроқ олдингидан ҳам унумдор бўлганди.

Иккиланишларимдан дарров қутулиб, қоғозга афви учун буюк Аллоҳдан омон тилаш мақсадида бир битик ёздим. Шаъмун шундан кейин Басранинг одил кишиларини тўплаб, мана шу битикка шоҳид бўлишларини истади. Одил шоҳидларни топдим. Шундан сўнг Шаъмун йиғлай-йиғлай шаҳодат келтирди ва менга васият қилди:

– Ўлганимдан кейин амр қил, мени ювишсин ва мени ўз қўлинг билан тупроққа қўйганингдан сўнг бу ёзувни қўлимга тутқазки, далилим бўлсин.

Шундай дегандан кейин калимаи шаҳодатни келтира-келтира руҳини таслим қилди. Васиятни айтилганидек ўрнига келтириб, уни тупроққа топширдик, бироқ ўша кеча андиша сабаб кўзимга уйқу келмади. Мен нима қилиб қўйдим? Ўзим ботқоққа ботганман, чўкаётган одам бўлсам, бошқа бировнинг қўлидан қандай тута оламан? Ҳазрат Умар киму сен кимсан, эй Ҳасан? Ҳатто ўз мулкимни тасарруф қилишга ҳақим бўлмай туриб, Аллоҳнинг мулки учун қанақасига бундай ёзувни ёздим деб ўйладим. Бир маҳал орада ухлаб қолибман, тушимда

Шаъмунни кўрдим. Юзи ўн тўрт кунлик ой каби порлаб турар, бошида тож, жаннатда хурсанд юрибди. Ундан аҳволини сўрадим:

– Кўриб турганингдекман, эй Ҳасан! – деди. – Аллоҳ лутф қилиб, сон-саноксиз неъматларини эҳсон қилди. Шунинг учун менга берган битигингни ол, менга кераги йўқ.

Уйқудан уйғонганимда ёзган қоғозимни кўлимда кўрдим. Ана шунда қалбимга маълум бўлди ва дедимки:

– Ё Раббим! Сенинг муомаланг далилга, ишинг сабабга боғлиқ эмас. Сенинг эшигингга борганлар, сени тинглаганлар қандай зарар кўради? Етмиш йиллик оташпарастга икки калима билан Сенга етишишига йўл бердинг, етмиш йиллик мўминни қандай қилиб бундан маҳрум қилишинг мумкин?..

Инсонга керакли нарсалар шулардир: фойдали илм, ихлосга таянган комил амал ва сабрга таянган қаноат.

Сиздан олдин яшаганлар Қуръонни Аллоҳ томонидан юборилган мактуб деб билиб, кечаси у ҳақида ўйлар ва кундузи унга амал қиларди. Сизлар эса уни фақатгина ўрганаман дейсиз, аммо унга амал қилмайсиз. Унинг талаффузини ва ҳарфларини ўрганишни, у билан банд бўлишни дунёвий яшаш воситаси ҳолига келтиргансиз.

Баъзилар ёнимизга келиб: “Пайғамбарнинг саҳобаларига ўхшайсиз”, дейди. Ҳа, бироқ шакл нуқтаи назардан ўхшаймиз. Агар саҳобаларни учратганингизда, ҳаммаси кўзингизга далли-девона бўлиб кўринарди. Улар ҳам сизларни кўрганида ҳеч бирингизни мусулмон

демасди. Чунки улар олдинда, учкур отда йўл олиб, куш каби учиб, ел каби жадал илдамлади. Биз эса танбал эшаклар каби ўтириб олганмиз.

Эй инсонлар! Яхшилаб билиб олинглар, бошланиш ҳам, тугаш ҳам мазордир. Қаранглар, дунёнинг якуни мазор ва яна қаранг, охираатнинг бошланиши ҳам мазордир. Мазор – охираатдаги илк манзил. Нега ундан кўрқмайсизлар? Дунёни ўткинчи, охираатни эса абадий деб билган киши қанчалар бахтли.

Ҳасан ҳазратларининг маърузаси якунига етганида, жамоат кўзёшларини тўхтата олмаётган эди. Пешин вақти бўлиб қолганди, намоз учун саф тортдик.

Ё Аллоҳ! Қалб хотиржамлиги билан намоз ўқишни насиб қил. Бу дунёда менинг орзу-амалим сени ёд этиб, жамолингга мушарраф бўлишдир. Мени ҳузурингда шундай қабул қил. *#duo*

Ўша куни Ҳасан ҳазратлари айтган насиҳатларни асло унутмадим. Вафотигача ҳар бир маърузасида бўлишга уриндим. Бир қатрани биладан деётган бўлсам, бу ҳам Ҳасан Басрийнинг уммонидандир. Билмаслигини билмаган киши икки жаҳолат соҳибидир, билмаслигини билган киши эса бир жаҳолат эгасидир.

Ҳасан ҳазратлари маънавий илмларда йўлбошчим бўлди. Нафсим билан ўртада пардалар борлигидан мени хабардор қилди. Бошимга тушганларни босиб-эзиб ҳақиқат юртига кетяпман. Чин ошиқлар қовушишдан эмас, соғинчдан завқ олади. Улар топишнинг эмас, излашнинг завқига ошиқдир дейишади.

*Қаердан келганини билган киши
қаёққа кетаётганини билмайдими?..*

Доим шукр қилдим. Нафас олаётганда шукр, чиқараётганда шукр, буни қила олганимиз учун шукр ва шукр қила олганимиз учун шукр. Шукр қилган сари инсон қанчалар ожиз эканини тушунади ва вақт ўтиб, неъматни эмас, неъматни берганини кўради, шукри янада ортади.

Ичимда жўш уриб турган шукр андуҳларимни аритди, менга тасалли бўлди. Нафсим билан ҳисоб-китоб қилиш жараёнида дунёвий ҳирслар ортимда қолди. Юрагимда Нуҳнинг кемасига энг охирида келган имонли инсон каби шукр бор эди.

Вақт сувдек оқиб ўтмоқда, ҳар куни бир одим ташлаб, йўқлик шаҳрига яқинлашмоқдаман. Ҳайюна шафқат шабадаси, мени қўллаган дўст бўлди.

Бир куни тунда жойнамоzimда ухлаб қолибман. Ҳайюна яна мени шафқат билан қучоқлаб, гул юзи билан табассум қилди:

– Уйғон, Робия, уйғон, авлиёлар тўйи бошланмоқда. Кечанинг келинларини таҳажжуд нури билан безаган келмоқда.

Таҳажжуд биз учун байрам, дард ичида кечган уйқуларимизнинг энг ширин уйғониш лаҳзаси. Борлиқ ҳақида гапириб, борлиқни тинглаймиз. Кейин борлиқда йўқ бўлиб, йўқликка аралашиб кетамиз. Саҳар вақти булбуллар фарёдидан йиғлаймиз. Ташна гул каби бўйинларимиз илоҳий даргоҳда эгилади. Борлиқ соҳибига қўлларимизни очамиз. Кўзларимиз йиғлайди, биз эса кўнглимиздаги кўзёшларни оқизиш дардидамиз.

– Ё Аллоҳ! Сенга йўқсиллик ичра муҳтожликни тилаб келдим. Дарду азобларга жилмайиб келдим. Халқ ичида ёлғизликни афзал кўриб келдим сенга. Ёлғизлигимда дариғ тутилган исмингни топдим, азобларимда марҳаматли исмингни топдим, фақирликда азалий ва абадий бойлигингни топдим. Қалбимнинг синган меҳробида жамолинг ойнасини топдим. Сени ҳар ерда, ҳар нарсада кўрдим. Қаерда сени кўраман дея излар эканман, тушундимки, сен бўлмаган жой йўқ экан.

Ҳайюна билан тафаккур онлари...

– Қуёшни кўряпсанми, Робия? Самодаги ипсиз қандил у. Олам яратилганидан бери бир он ҳам белгиланган йўналишидан адашмаган. Юзини булутлар бекитса ҳам, жойидан айрилмаган. Сал узоқлашса, музлаб қоламиз, бироз яқинлашса, куйиб кетамиз. Қуёшга очик кўзлар билан қарай олмаймиз, биласанми нега? Чунки қуёш ўз нуридан ҳаё қилади, яратилишини Раббисидан билишни унутиб, кибрга берилишдан кўрқади.

– Инсон-чи, Ҳайюна, инсон? Ожизлиги билан қаерга боради, кимдан ҳаё қилади? Бундан ташқари, муҳтож ва оч, айниқса, ҳар он ғафлатга мойил бўла туриб. Қуёш ғафлат босишидан кўрқиб, доим ботади, инсон-чи, Ҳайюна, инсон қаёққа боради? Қаердан келганини билган киши қанақасига қаёққа кетаётганини билмайди? Инсонни девона қилган шу мавҳумликми? Унақада ақл не учун? Номаълумни билиш фақатгина ақлга хосми?

Тафаккур ўзига ўзи жавоб топган саволларнинг номидир. Сен ақлдан сўрайсан, қалбинг сенга бирма-бир жавоб беради. Ана шунда билдим дейишдан кўрқасан. Ўлимни тотмасдан билдим дейиш кимга фойда, кимга зарар?.. Инсоннинг ўткинчи бўлгани ва ўзидан кейингиларга бирор из қолдирмагани ҳолда “Билдим, билдим” дейиши ҳақиқий мавҳумлик экан.

Инсон назарида қуёш ҳар куни чиқиб, ботади. Аммо, аслида, йўқолиб кетмаганини, ёруғлик шаклида қоронғиликлар бағрини парчалашини кутаётган қанчадан-қанча ғамгин инсонларга умидли хабарни етказишга боради. Қуёш ҳам, қоронғилик ҳам фақатгина бир сурат. Ибрат билан қараганлар учун қуёшнинг ҳам, қоронғиликнинг ҳам сурати бир-бирига қараган.

Кунларим Ҳасан ҳазратларининг суҳбатларида сўзлардан маъно излаш, оқшомлари масжиднинг аёлларга ажратилган қисмида ҳолдан ҳолга ўтиш билан ўтиб борарди. Умр фойда ола бошлаганини

ўйлаган нафсим билан курашардим. Яхши ишлар қилаётган инсонга бу ишлардан ғурурланишини қулоғига шивирлаш нафс ва шайтоннинг энг айёрона тузоқларидан биридир. Атрофида бекорчи ишлар билан машғул инсонларни кўргач, ич-ичидан мақтанади, хаёлига шукр қилиш, ожизлигини хотирлаш келмайди. Бир оёғи хайрли ишларга чопса, бир оёғи инсонларни қоралаш тузоғига тортади. Шу боис яхши ишлар қилиш, қилганларини ўйлаш кишининг измида эмас. Шунчаки бу ишга уринганини ўйлаши зарур, натижани эса уни бу хайр сари йўналтирган Қудратга қолдириши керак. Ана шундай пайтларда дунё ҳалиям қалбим дарвозаси олдида турар, орсизларча дарвозани минг бир ваъда билан тақиллатарди. Биласанми, ўша дарвозани очишни умуман ўйламадим, дунёнинг сўзлари доим изтироб берди.

Ҳайюна менга кун кечириш учун урчуқ айлантириб, юнг йигиришни, буғдойни ун қилишни ўргатганида ҳам булар дунёвий ишлардир дея безовта бўлар, қилган ҳар ишимни тафаккур чиғириғидан ўтказардим. Масалан, буғдойни эзар эканман, буғдой ва инсон бир-бирига қанчалар ўхшайди деб ўйладим. Буғдой нонга айланиши учун босиб ўтган йўлларимни, бошимдан кечирган қийинчиликларни ўйладим. Тегирмон тошидан эзилмасдан, эланмасдан, оловда пиширилмасдан буғдой нон бўладими? Унинг ҳам ҳикояси худди

инсон каби бир дона билан бошланади. Уруғни эк, суғор, ўр, хирмон қил, сомонидан тозала, қайнат, қурит, тегирмонга сол. Унга айлангунча хамир қилиш учун муштла, кўпчигунча кут. Кейин шакл бер, яса ва тандирга сол. Якунда буғдой нонга айланади, инсон эса одам бўлади. Шу боис буғдойнинг ҳикояси инсонга ўхшайди, чунки иккиси ҳам жаннатдан чиққан. Буғдой ҳам инсон каби азиз неъматдир. Инсон ҳар томонлама буғдойга ўхшайди. Қайсидир уруғини экасан, тупроқ бағридан буғдойдек униб чиқади, қайси бири уруғлигидаёқ йўқ бўлиб кетади. Кимдир одам бўлиб туғилади, етук инсон бўлади, кимдир эса одам бўлиб туғилади, тумандек йўқ бўлиб кетади. Меҳнат қилмай туриб буғдой нон бўлмайди, одам эса саъй-ҳаракатсиз етукликка эришмайди.

Баъзан дунёни эплай олмай қолганимда нафсимни бошқаролмас, тафаккурдан чекиниб, тилга эрк берардим. Бир куни масжидда пешин намози вақтини кутаётганда аёллар дунё ва дунёвийлик ҳақида гапириб, мени безовта қилишгани учун уларни огоҳлантирмоқчи бўлдим. Оҳ! Ёмон гап айтганинг тили ҳам узун бўлади, қўли ҳам. Ҳали гапларимни тугатмасимдан аёллардан бири шахд билан ўрнидан турди ва олдимга келиб, жаҳл билан шундай деди:

– Эй Робия! Масжидни эгаллаб олиб, бизга гап айтгунча ўзингга бир қара! Басрада ҳамма сенинг дарвешлигингни, олдин нималар қилганингни гапирмоқда. Келган жойингни бунчалар тез унутдинг?!

Келган жойим эмас, босиб ўтган жойим дейишини қанчалар истадим. Нафсим ўзини мудофаа қилиш мақсадида сўзларни танлай бошлади. Жуда ғалати. Гуноҳларни Аллоҳга қарши қилганман, Аллоҳнинг қуллари эса қаршимда туриб, мендан ҳисоб сўрамоқда. Нафсимга оғирлик қилди сўзлари. Ўша онда хаёлимга келган ягона нарса бунинг бир синов эканлиги бўлди. Чуқур нафас олдим, лекин бўғзимга шундай нарса тиқилдики, нафас олишга уринганим сайин катталашиб борарди.

– Мен ҳақимдаги гапларни тўғри айтишмабди. Йўқса, сиз Аллоҳнинг баъзи оятларига ишониб, баъзи оятларини инкор қиляпсизларми? – дедим.

Аёл яна ҳам ўдағайлаб:

– Нималар деяпсан, Робия? – деди.

– Жаноби Аллоҳ ҳақ китоб бўлган Қуръони каримнинг “Фурқон” сурасида “Магар ким тавба қилса, имон келтириб, солиҳ амал қилса, бас. Аллоҳ ана ўшаларнинг ёмонликларини яхшиликларга алмаштирур” демаганми? Бу орқали бизга раҳмати, марҳаматидан мужда бермаяптими? Сиз билган ва билмаган ўша гуноҳлар мени шундай ёқиб, кул қилдики, натижада улар қутулишимга восита бўлди. Гуноҳлардан тавба қилганларнинг овозлари, илтижоларини Аллоҳ севади. Қулнинг тўхтамасдан қайсарлик билан тавба қилиши Аллоҳнинг марҳаматини жўштириб-тоширган энг қувватли баҳонадир. Қулнинг тавбаси ва Аллоҳнинг уни афв

этишида бир қанча ибрат бор. Бу яширин нарсаларни қул идрок қилса, ёмон ва ёмонликдан ўтиб кетиши мумкинлигини кўради. Ғафлатда қолганлар учун билиб ёки билмасдан гуноҳ қилиш деган нарса йўқ. Гуноҳнинг ҳар тури ғафлатдан ишорадир. Яъни билган ҳам гуноҳга қўл уради, билмаган ҳам. Балки била туриб гуноҳга қўл урганнинг пушаймонлиги бир даража ортиқроқдир. Мен билдим ва гуноҳга майл қилдим десам, билдим деб ўйлаб, аслида билмаган бўламан. Зеро, билган инсон гуноҳга қўл уришга майл кўрсатмайди, ўзини ҳар он муҳофаза қилиш учун уринади, ўтмишдаги гуноҳларини ёдга олиб, истиғфор айтади, солиҳ амалларни бажаришга ғайрат қилади. Бу унинг учун бир қалқон ва зирҳ вазифасини бажаради.

Аллоҳга шукрлар бўлсинки, кўнгил тилим билан айтилган бу сўзлар аёлнинг қалбига таъсир қилди ва:

– Ишондик, – деб жойига ўтирди. Масжидга сукунат чўмди, аёллар ибодатларини давом эттиришга киришди, лекин мен ўрнимда тура олмасдим.

“Ажабо, Аллоҳнинг ғазабига дучор бўладиган бирор хатога йўл қўйдиммикан, Раббим ушбу фитна билан мени синамоқчи бўлди?” деб ўйладим ва йиғладим. Мен тута олмаган нолаларим сукунатга қилич зарбасини туширгандек бўлди. Менга тикилган, менга раҳми келиб қараётган кўзларни тахмин қилиб турардим. “Аллоҳим, риёдан сенга сиғинаман” деб дуо қилиб, ўзимга ўзим “Нималар қилиб кўйдинг, Робия,

нималар қилдинг?" дердим. Инсон фарзанди мана шунақа, ҳамма ҳазрат Ваҳшийни ҳазрат Ҳамзанинг қотили деб билади ва ҳали Пайғамбар алайҳиссалом ҳаётликларидаёқ сохта пайғамбарлик иддаосини қилган Мусайламатул Каззобни ҳазрат Ваҳший ўлдирганини кўрмасликка олади, балки билишни истамайди.

Кўп ўтмасдан қари бир аёл ёнимга келиб, кўлини тиззаларимга қўйди. Олдин кўлига қарадим, кейин сўлғин рангига кўзим тушди. Ёшига хос бўлмаган дадил овоз билан мендан сўради:

- Эй Робия! Қаердан келиб, қаёққа кетяпсан?
- Ҳақдан келдим, Ҳаққа кетяпман, - дедим.
- Дунёда нима қиляпсан, қандай иш билан машғулсан?
- Ишим ҳам, ошим ҳам ғамдир.
- Қанақасига?
- Бу дунёнинг нонини еяпман, охиратга тайёргарлик кўряпман.
- Бу ҳолат ва сўзлар билан карвонсаройлар, ҳаммомларни бошқаришинг керакмасмиди? Кўряпманки, йўқсиллик ичидасан.
- Мен зотан карвонсарою ҳаммомларни бошқариб, шундай қалъага муҳофизлик қиляпманки, ичимдагини ичимда, ташимдагини ташимда кўриқлаб, қўллаб-қувватлаб, ичкари киришларига ёки ташқарига чиқишларига рухсат бермаяпман. Мен гил эмас,

кўнгил муҳофизиман. Танни, баданни эмас, қалбни ҳимоя қилиб, қўллайман.

Бу ҳасбиҳолдан кейин намозни кутиб турган аёллар атрофимда ҳалқа бўлиб, савол бера бошлашди. Мен қол¹¹ эмас, ҳол учун масжидга келгандим, лекин масжидлар илму ирфон уяси эмасми? Мен ўргатадиган нарсая йўқ, ўрганадиган кўп нарсам бор.

Улар савол берди, мен жавоб қайтардим. Мен савол бердим, улар сукут сақлади. Ўша куни билдимки, энг мақбул илм сукутдир. Йўл эгасизмики, Аллоҳ йўловчини эгасиз қолдирсин? Ярим кечада дунё беҳабар ухлаётганингда сени қўллаган, кузатиб турган Раббинг бор экан, дунё учун, дунёвийлик учун ташвишга тушиш нафсга бир баҳона бўлмайдими?..

Бир куни масжидда одамлар тўпланиб, дунёни ёмонлагандан ёмонлади, сўзлари чўзилган сайин ибодатлари қисқариб борарди. Ҳам ўзимни уйғотиш, ҳам уларни огоҳлантириш учун дедим:

– Сизлар дунёга муккангиздан кетгансиз шекилли, йўқса, у ҳақида бунчалик кўп гапирмасдингиз. Дунёга мойиллигингиз бўлмаганида, унинг номини тилга олмас, дунёнинг яхшилигию ёмонлиги ҳақида гапирмасдингиз. Ахир ҳар ким нимани севса, ўшани тез-тез ёдга олади, шундай эмасми?..

ТАРИҚАТ ДАРВОЗАСИ

Тариқат дарвозаси тасаввуфнинг жонланган ҳолидир. Тасаввуф (афв ва комил инсон бўлиш) тушунчаси, ўргатиш ва такрорлар билан инсонни етук мартабаларга олиб чиқишни кўзлайди. Бу ердаги даража сайри биллаҳ, яъни Аллоҳни доим ёдда сақлаб юришдир.

Тариқат даражасидаги асосий фикр: “Сеники сеники, меники ҳам сеники”.

Эй менинг севинчим, истагим!
Эй менинг йўлдошим, қувватим ва бутун
тилагим!

Қалбимнинг руҳи сен, умиди сенсан!
Йўл давомида бутун озиғим сенинг иш-
тиёқинг,

Сен бўлмасанг, эй ҳаётим, бу кенгликлар
ичра паришон бўлмасдим.

Сенинг қанчадан-қанча илтифотингга
эришдим,

Қанча садақанг, қанча яхшилигингга
сазovor бўлдим.

Энди эса бутун тилагим, бутун завқим,
эй қалб кўзимнинг бор жилоси, сенинг
севгингдир.

Токи тирик эканман, сендан айрилмайман.

Робиятул Адавия

Бу учқуннинг номи ишқдир

Вақт раҳматингга марҳабо дейиш вақти...

Сенга сажда қилган бошлар ҳаққи, тун қоронғилигида кўзлари йиғидан қизариб кетганлар ҳаққи раҳматингга салом...

Кимсасиз Робия учун бир кун хушхабар капалаги қанот қоқадими?.. Оҳ, бир кунга ҳам розиман парвона руҳим билан.

Кеча кундузга ўрнини беради, қушлар қанот қоқишдан чарчайди. Дарахтлар япроқларини тўкса ҳам, нафсининг айғир оти чарчоқ нелигини билмасдан инсон атрофида чопаверади. Инсон фақатгина қул эканини унутмасдан нафс оғзини жиловлайди, бироқ ўзидан кетган нафс тўхтайдими? Нафсимиз замонга энг ошно бўлган вақтимизни, тузатиб бўлмас ибодатсиз ҳар нафасда, нафас орасида кутади, ўша онни пойлайди. Сен кеча ва эртанг билан овора пайтингда нафс сени айёрлик билан кутади. Ўша вақт нафас билан нафсингга йўл берма. Сўзнинг аввалида ҳам, охирида ҳам, аввал ва охир орасидаги сукутда ҳам Аллоҳ де! Сени яратган қудратга фақатгина ҳайрон қолиш билан

чекланма, сени яратган кудратнинг сенинг каби сон-саноқсиз жонларни яратганини мушоҳада қил. Бу жонларнинг ҳар бири бошқасидан фарқли, бироқ гўёки бир хилдек. Ҳар жонга жо қилинган нозик нақшни кўр, идрок эт. Тананг рангидан тортиб, тишларинг шаклигача, дудоқларинг ёриқларидан киприкларинг узунлигигача – барини ўйла. Ўша пайтда ҳайронлигинг муҳаббатга, муҳаббатинг сўнгсиз ишққа айланади. Ҳамана шу фарқларни тушунганингда фақирлигингни тушунсанг, абадий хазиналарга етишасан.

Шу ҳақиқат атрофида айлана-айлана ёруғлигини қуёшдан олган сайёраларга ўхшаб қолгандим ва ниҳоят қоронғиликларни ортда қолдириб, қалбимда ёнаётган оташга эътиборимни қаратдим. Шу пайтгача тилга ололмаган бир нарса бор эди. Ўзимга ярашмаган, муносиб кўрмаган бир нарса. Иси бурнимда, таъми томоғимда, кўзим билан кўрмаган, аммо доим борлигини ҳис қилган бир туйғу эди.

Туғилган кунимда ўша учқунни ёнимда олиб келган, болалигимдаёқ ҳис қилгандим. Қуллик йилларида бир учқун бошқа учқунга аралашиб кетди. Ҳозир ўйлаб кўрсам, ўша учқун туташаётганди, бироқ мен мато бозорида гул излаганим учун буни сезмабман. Кейин тавба ёнғинига дучор бўлдим, ўша туташган учқунлар тавбага аралашиб кетди. Ҳар олам пардаси шу учқун сабаб ёниб, тутарди, аммо мен биллолмагандим. Ҳасан Басрий ҳазратларининг даргоҳида авлиёлар билан

учрашганимизда, бизни бир-биримизга тортиб турган ўша учқун эди.

Бу учқуннинг номи ишқ эди...

Илоҳий нафас энди бечора юрагимда бир чўғ парчасига айланганди. Ёнган сайин танам кулга айланди, куллар орасида бир хазинани кўрдим. Баданим кулга айланаётганда, руҳим жонланган, фақатгина руҳдан иборат бўлиб қолганди. Қалбимда жон ичида жонон билан йўл олдим. Унинг борлиғига қарадим, менга менинг йўқлигимни кўрсатди. Ўз йўқлигимга қарадим, менга ўз борлиғини кўрсатди. Инсон ҳаёт билан тирикдир, лекин руҳлар таналарига омонат берилган.

Кеча ўрганганларимни бугун бошдан кечирганларим билан солиштириб кўриб англадимки, ҳар ишнинг, ҳар ҳодисанинг соҳиби ишқдир. Ишқ бир данак пайтида имон билан ўша данак қобиғини синдиради ва данак ичидан чиқиб, барча инкорларга қарши бош кўтаради. Тоғу тош, наботот, ҳайвонот кўтара олмаган юкни инсон ишқ туфайли қабул қилган. Ишқ соҳиби ва қудратига ишониб, бу оғир юкка талабгор бўлган.

Ошиқ бўлгач, инсон таслим бўлади. Ошиқ бўлгач, инсон музлайди ва борса келмас йўлдан асли билан илгарилайди. Ошиқлар энг яхши ўлимни билади. Билади, бир Робия кетади, минг Марям, минг Оиша, минг Фотима келади.

Аллоҳ дедим. Ишқ дами бошланди. Борлиқнинг йўқликдан, йўқликнинг борлиқдан хабари йўқ эди. Ҳасан ҳазратлари ҳолимдан воқиф бўлди. Зеро, қалбимга тушган оташ билан кўрга айлангандим. Ишқ бу – муҳаббатда ҳаддан ошмоқ, нафс ҳудудларидан ошиб, Раббиси ҳудудига қочиш. Ҳаддимдан ошган эдим, парда ортидан Ҳасан ҳазратлари овоз берди:

– Эй Робия, нега йиғлаяпсан? Фарёдингдан, кўзёшларинг кўнглимизни фиғон айлади. Қалбингга тушган оташ мажлисимизни хароб қилди. Ё сукут сақла, ёки гапир, суҳбатимизнинг таъмини ҳис қилайлик. Кўряпманки, овозинг маънолар боғини талон-торож қилди.

Ҳасан ҳазратлари сўзларининг мана шу ерида тўхтаганида, қалбим бироз хотиржам тортди.

– Эй Ҳасан ҳазратлари, ўздан Ҳаққа ўтиш йўқ тиллардан унга йўл йўқ, қулоқ заҳмат чекканларнинг асосий йўлидир. Қўл-оёқ бундай вазиятда ҳайрат водийсида яшамоқда, ҳамма иш қалбга қолмоқда. Шундай экан, қалб уйғоқ бўлиши учун ғайрат қилиш керак. Қалби уйғоқ бўлганнинг дўстга эҳтиёжи борми?

– Эй Робия, аслида қалби уйғоқ бўлганнинг дўстга эҳтиёжи бордир. Ишқ дўстнинг дўстини топишдир. Йўлнинг узок манзиллари кўп, бу йўлда илгарилар экан, ҳеч кимдан бирор нима сўрама, ҳеч кимдан бир нарс олма ва ҳеч кимга берадиган бир нарсага соҳиб бўлма. Шу йўлни тутадиган бўлсанг, йўлинг доим очиқ бўлади ва Раббинг доим сени йўл йўлига солади.

Бор, ер юзи уларга масжид бўлган қуллар сафидан чиқиб, орада бизнинг мажлисимизга ҳам келиб тур. Машойихлар “Бир жамоат бордирки, савобга эришиш учун Аллоҳга қуллик қилади, бу тужжорларнинг ибодатидир. Бир жамоат бордирки, кўрқувдан ибодат қилади, бу эса қулларнинг ибодатидир. Яна бир жамоат борки, Аллоҳга шукр қилиш учун ибодат қилади, бу эса ҳурларнинг ибодатидир”, деган.

Хурриятинг муборак бўлсин, Робия..

Сафар вақти етиб келганди, лекин дўстлар бунга тайёرمىди? Ҳайюна матонатли бўлишга ҳар қанча уринса ҳам, оналарга хос меҳр билан:

– Қаерларга борасан, нима қиласан, билмайман, Робиям, – деб атрофимда парвонадек айланди.

– Қатъий қарорга келганларга ортга қараб нолиш ярамасди. Ҳайюна, бахтимга нима ёзилган бўлса, Аллоҳнинг марҳаматига яширинмаганми? У билганни Ундан кўриб, ўрганамиз.

Кўзларда ёш билан бир-биримизни қучоқладик. Аллоҳ учун бир-бирини севганлар ўртасида айрилиқ бўлмайди, “Аллоҳга топширдик” дея йўлингда давом этасан.

Нафс бошлаган томонга эмас, тескари томонга юр

Дунё ортидан қувар экансан, дунё сенинг султонингдир. Дунёдан юз ўгирсанг, сен унинг султонига айланасан. Дарду ташвишим дунёга султон эмас, тақдиримга ёзилган қулликдан озод бўлиш эди. Ниҳоят, ҳар ҳурлик учун ўзимдан ниманидир қолдириб кетардим. Мумкин бўлганида эди, соямни ҳам ёнимга олмасдан кетган бўлардим. Юким енгиллаган сайин мажбуриятим камаяди деб ўйлардим.

Ҳайюна ва дўстлар мажлиси билан видолашгандан кейин одим-одим шаҳарни ортимда қолдириб, девонавор юрдим. Басрани чўлдан айириб турган кўрфазни бир муддат томоша қилдим. Кейин шаҳар устида улкан қора булут пайдо бўлди. Ён-атрофида қанча булут бўлса, ҳаммасини ўзига тортарди, улар бирлашиб, янада катталашиб борарди. Булутларнинг инсонни кўрқувга солувчи кўриниши раҳмат бўлиб, шаҳар устига томчи-томчи ёғишга тайёрланарди. “Бўл!” амрига итоаткорона яқинлашиб борарди. Кўзларим булутларга тикилган кўйи бир ишора

кутардим, кейин кўзларим қалбимни титратган само гумбурлаши ва чақнаган чақмоқ нуридан кўр бўлди. Бир томчи раҳмат ёноғимга тушгач, кўзёшимдан аввал кўзларимни очдим. Йўллардан ҳорғин ўтаётган инсонларни қандайдир ваҳима қоплаб олганди, мен эса бу оннинг бутун борлиғини хаёлимга муҳрлашни истардим. Бир қора булут шунча ваҳимага сабаб бўлса, қиёматда ҳолимиз не кечади?...

Бир хурмо дарахтининг соясига қараб юрдим. Улкан қора булутлар ичини тўкиб солар экан, бу сафар осмон ваҳимасиз ойдинликка таслим бўлди. Устбошим ёмғир суви билан ювинди, лекин ичимдаги ёнғинга бир томчи ҳам тушмади.

– Насиб, – дедим, – Робия, насиб, – дея юришда давом этдим.

Бутун шаҳар ерларини бўлиб олган одамларнинг мулкларидан ўтдим. Улар “мулким” дея кибр билан юрган тупроқлардан икки аршин насиб бўлади ёки йўқ.

Ҳасан ҳазратлари “Нафс бошлаган томонга эмас, тескари томонга юр” дея ўгит берганди. Нафсим меҳмонхоналарни, саройларни менга муносиб кўрди. Йўлимни бир марта нафс йўлидан айирадиган, мени қишда ёмғирдан, ёзда иссиқдан ва ҳар қандай назардан муҳофаза қиладиган бир кулба етарди. Хуржунимга солинган бир неча динорни сарфлаб, бир деразали уй қурдим. Ёлғиз бўлсанг, биттагина хона ҳам етарли, бироқ кўпчилик бўла туриб, ёлғиз бўлсанг, саройлар

ҳам камлик қилади. Ҳа, ёлғизлигимга биттагина хона
етарли бўлди. Ахир уй инсоннинг манзили эди. Ўша
кундан бери сен кўриб турган кулба нақ олтмиш йил
давомида мени бағрида сақлаб келмоқда. Бир юкни
ташиётганда оғирлигига қандай эътибор қаратсак,
уни ташишни истаган пайтимизда ўз вазнимизга
ҳам эътибор қаратишимиз зарур. Бутун ҳикоям,
бошимдан кечирганларим, кўрганларимнинг шоҳиди
мана шу кулбадир. Умрим давомида мен уни кўтариб
юрдимми ёки у мени, билмайман... Балки, сенга ғалати
туюлади, Абда, аммо мен фойдаланган, менга фойдаси
теккан ҳар нарса билан муносабатга киришишни
одат қилгандим. Қошиғим, товоғим, обдастам, ердаги
гиламим билан гаплашганман. Шу сабабдан эскириб
йўқ бўлиб кетганларида ҳам йўқликлари ҳаётимга
арзийдигандек туюлади. Абда, сенга васиятим бўлсин:
вафот этганимдан кейин мени мана шу ночор уйга
дафн қиласизлар. Мана шу йўл билан уйимга бўлган
қарзимни қайтараман.

Сафарим ҳам, тақвоим ҳам мана шундай бошланди.
Илк кечанинг таҳажжуд вақтида бир ёни сув, бир
томони чўлга, бир томони яшилликка бурканган
Басрага қараган шу уйдан чиқдим. Атроф шунчалар
сокин эдики, тўлиной аста-секин манзили томон
кетар, юлдузлар эса салом беришга ҳозирдек. Чўл
томондан келаётган илиқ шамол баданни куйдирган
иссиқдан ўч олаётгандек. Чўл, сув, осмон жамоат

билан зикрга тургандек эди. Мана шу сокинлик билан намоздан олдин илтижо қилдим:

– Раббим! Юлдузлар порлади, кўзлар ухлади, ҳукмдорлар дарвозларини қулфлади ва ошиқлар ёлғиз қолишди. Мана, мен сенинг ҳузурингдаман.

Бу илтижоларим саҳаргача давом этди, чунки шунчалар ҳузурга берилгандимки, ер юзида Унинг ҳузурида топган ҳузурдан бошқа бир ҳузурли жой йўқ эди, на тилда, на ҳолда.

Саҳар шабадаси саждада бошимдан эсиб ўтгандан кейин бошқа бир илтижо билан кўнглимни очдим:

– Раббим! Кеча юз бурди, кундуз ўзини кўрсатди, очилди. Ажабо, бу кечамни қабул қилдингми, хурсанд бўлайми? Ёки қайтардингми, мотам тутай? То тирик эканман ва Сен мени қўллар экансан, қиладиган ишим – шу. Мени дарвозангдан ҳайдасанг ҳам, қалбим Сенинг севгингдан бошқа нарсани олиб юрмайди.

Кундузнинг қаҳрига кечанинг сафоси учун чи-дардим. Мен ҳар қанча сукунатни орзу қилмай, кундуз ҳангомалари қўлимдан тутиб, айёрлик билан ўз ваҳимаси томон тортарди. Шунинг учун кечанинг сукунатида кундузи кўринмаган нарсалар кўринар, яхши ишлар ҳам, ёмон ишлар ҳам кўпроқ тунда амалга ошириларди.

**Филлар учун тайёрланган луқмани ва
шарбатни чумолилар кўксига тўка
олмаймиз**

Ибодат, тоқат учун луқма керак, луқма учун эса ғайрат ва меҳнат керак. Ер юзида кун кечириш учун қиладиган ишим юнг йигириб, ип тайёрлаш эди. Ўзингни Аллоҳдан бошқа ҳеч кимга муҳтож сезмасанг, албатта, эҳтиёжларингни қондиради. Эшик олдида ўтирар, бозордан буюртма қилинган иплар учун юнг йигириш билан машғул бўлардим. Юнг йигираётганда айланаётган чархга қарадим. Тарқалиб ётган юнгни тўплаб, ип ҳолига келтириш учун ҳам урчуқни айлантириш керак. Раббимнинг раҳмат доирасида фақатгина фалак айланадими? Унга бориш, етиш учун ҳар зарра Унинг раҳмати атрофида айланади. Кушлар, балиқлар, шамол, намоздаги икки сажда, рўзанинг саҳарлик ва ифторлик орасидаги вақт, ҳаждаги тавоф, зикрдаги тасбеҳ, Қуръон ҳарфлари, хаёлингга келиши мумкин бўлган ҳамма нарса айланмоқда. Ундан келиб, унга қайтади... Гуноҳкор бўлсанг ҳам, итоаткор бўлсанг ҳам Унга қайтасан.

Шуларни ўйлаб, вақтнинг қандай ўтганлигини билмай қолдим.

– Эвоҳ! – дедим. – Ҳасан ҳазратларининг маърузасига кеч қолдим!

Дарров тайёргарлик кўриб, таҳорат олишга киришдим. Иплар тайёр эди, бироқ уларни бозорга олиб борадиган аёл кўринмасди. Кўпам кечга қолмаслик учун ёпинчиғимни ёпдим, энди эшикдан чиқаман деб турганимда нафаси тиқилиб чопиб келган аёлни кўрдим, ёнига борганимда:

– Саломлар бўлсин сенга, эй Робия! Ҳасан ҳазратлари сени кутмоқда. “Робия келмасдан маърузамни бошламайман”, деди жамоатга. Жамоат орасидан бири “Бу ерда шунча авлиёлар турганда бир аёлни нега кутяпсиз? Ўша аёл келмаса нима бўлади?” деб сўради. Ҳасан ҳазратлари табассум билан “Филлар учун тайёрланган луқмани ва шарбатни чумолилар кўксига тўка олмаймиз. Мен бир тикувчиман, Робия эса шогирд. У бир мато олиб келди, мен ўлчаб, бичдим, кесдим. Робия матони олиб тикди, кийди. Энди У тикувчи. Сўкилган жойларни тикади, йиртиқларимизни ямайди”. Кейин жамоатга қараб, ўрталарингда содир бўлган бир масалани айтиб берди:

“Эй авлиёлар, бир куни Робия менга ҳадя юборди: игна, ип-калава ва мум. Зоҳирда оддийгина бўлган бу ҳадяларнинг маъноси орқали менга насиҳат қилмоқчилигини дарров тушундим, бироқ маъносини

деди: “Эй Ҳасан ҳазратлари! Ип билан бир нарсаларни бир-бирига боғланг, игна билан сўкилган жойни тикинг, йиртилган жойни яманг, аммо ҳеч нарсага эътибор берманг ва мум каби борлиқни эритиб, атрофингизга нур сочинг”.

Мана шу сўзлардан англадимки, Робия биз етмоқчи бўлган ҳақиқатни аллақачон идрок қилибди. Шунинг учун Робия келмасдан маърузани бошламайман”. Робия, шошил, бутун Басра масжиди сенинг келишингни кутмоқда.

Ҳасан ҳазратлари фақир Робияга такаллуф қилганди, дўстни дўсти чақиради-ю, борилмайдими? Зеро, тақлифнинг не ҳожати бор? Шусиз ҳам борардим, аммо кўнгли кенг дўстдан бир илтифот келар экан-да деб ўйладим. Сабаблар оламини яратган азиз қудрат ҳар он қулларига бир ибрат саҳнасини намоён қилади. Ал-Вадуд исми пайдо бўлганида юраги ҳидоятга чанқаган инсон Рабнинг қулларига нисбатан қандай лутф, эҳсон соҳиби эканини бир кўрса, бир англаса эди, бошини асло саждадан кўтармасди, на тили, на кўнгли шукрга тўярди. Кўнгли тоғдек Ҳасан ҳазратларига қара, фақир Робияга бир қара.

Яна йўлларга тушдим. Нафсим сояси бир чўзилиб, бир қисқарса ҳам, ҳар он ортимда эди. Ҳар одимда яратилишнинг бенуқсонлигини ибрат билан томоша қилдим. Зеро, айб изламасдим, нуқсонли нафсимни исботлашни истардим, аммо у барибир олдимга баҳоналарни қаторлаштириб ташлади.

Инсон Аллоҳнинг дўстлигини орзу қилса, шайтонларига амал қилмаслиги керак. Юзини яна бир марта яратганга қаратганга юзини терс бурмаслиги лозим. Аввало уни Ҳақдан айирган, парда бўлган иккиюзламачи либосларини ечиши зарур. Нафс сон-саноқсиз баҳоналар билан инсонга яқинлашади, бироқ, шу билан бирга, Қуръон ҳам энг баланд садо билан унга овоз беради. Оламлар Раббиси бўлган Аллоҳнинг “Эй инсон!” деган чорловининг ўзиёқ буюк шараф, ўзини мана шу хитобнинг қабул қилувчиси сифатида кўрмаган одамга ҳайрон қолмай иложи йўқ. Инсон кўнгил кўзини очиб, илоҳий даъватга жавоб қайтаради ёки сироти мустақим теварагидаги тор ва қия йўлларга тушиб, жаҳаннам водийлари томон кетади.

Бу йўл билиш билан бошланади, йўқолиш билан тугайди. Бу ҳол билиш ва йўқ бўлиш орасида ҳар доим сабот кўрсатган қул кириши керак бўлган ҳолдир. Яратилишимизнинг ғояси қуллик эмасми? “Албатта, биз Аллоҳникимиз ва албатта биз Унга қайтгучимиз” оятини англайдиган бўлсанг, ҳақиқатда ҳозир ҳам Аллоҳдамиз.

Қуръонда “Жин ва инсни фақатгина Менга ибодат қилишлари учун яратдим” дейди Аллоҳ. Демак, бу дунёда қуллик ва тоатдан ташқари қилинган ҳар ишнинг қиймати йўқдир.

Инсонлар чиндан-да Аллоҳни билганида эди, асло гуноҳга майл қилишмасди. Билиш дегани нафақат

Унинг борлигига имон келтириш, балки зотига далил бўлган сифатларни идрок қилиш ҳамдир. Масалан, имон келтирган бир инсон Аллоҳнинг Раззоқ сифатини идрок этса, ҳар жонзотнинг ризқи Аллоҳга оидлигини, бу Аллоҳнинг ваъдаси эканини билса, ризқи учун хавотирга тушмайди. Ишлаётганда, ҳалолни излаётганда таваккул қилади, хавотирдан йироқ туради. Хавотирдан узоқ турган қалб ҳузур ичида бўлади деган тушунчани, фикрни тафаккурида тўплайди ва гуноҳга билиб ёки билмай майл қилмайди.

Аллоҳнинг Ат-Таввоб исми орқали тавбаларни қабул қилувчи сифатини билса, гуноҳларига тавба қилади ва бу тавбада содиқ қолиш учун доимий ибодат билан машғул бўлса, гуноҳга қўл уришга имкон ҳам тополмайди.

Бир дўст ухлаётган бўлса, бошқаси уйгоқдир

Эй жон, қачонгача ухлайсан ва қачон уйғонасан?
Сал қолса, шунчалик уйқуга толасанки, фақатгина
уйғониш (Қиёмат) куни ўрнингдан турасан.

Қул кўз уйқусизлиги билан зоҳирий борлиғини
кўриганидек, қалб кўзи бедорлиги билан ботиний
борлиғини қўриқлайди. Кўзи ухласа ҳам, қалби
ухламайди.

Қоим бўлишнинг асл маъноси шудир. Шунинг учун
“Валийларнинг уйқуси ҳам ибодатдир” дейишади.
Чунки унинг қалби уйғоқ ва бу уйғоқлик ҳоли уни
ҳақиқат уйида меҳмон қилади. Ухлаётганда рўё
оламида ҳам илму ирфон олади ва кўзи уйғонганида
бу лутфлар учун бир он ҳам тўхтамасдан зикри илоҳий
билан машғул бўлади. Ориф учун рўё ҳам, кўриш ҳам
бирдир, чунки у ҳар лаҳза ягона зот билан биргадир.

Қоронғи кечада кўзларим уйқуни излаган ва
илоҳий амрга бўйсунгандим. Уйқу ва уйғоқлик
орасида барзаҳ оламига йўл олишга тайёрланаётганда
эшик томондан келаётган тиқирлаш овози билан

кўзларимни очдим. Бироқ уйга рухсатсиз икки киши кириши мумкин – аҳмоқ ёки ўғри. Аҳмоқми ё ўғримни аниқлашга уринаётганимда, ён-теваракни тимироскилай бошлагач, унинг ўғрилигини англадим. Аллоҳ модомики ўнг ва чапдан, олд ва орқадан инсонни қўриқлайдиган фаришталарни масъул қилиб қўйган экан, индамадим. Нима ҳам дея олардим? Бу уйда на қийматли нарса бор, на қадрли жоним.

Ўғри сандиқда турган кафанимни, ёпинчиғимни ва бир нечта майда-чуйда нарсаларни қучоқлаб олганди. Эшик томонга юрди, бироқ қайтиб, олганларини жойига қўйди, қўли бўш ҳолатда эшик томонга йўналди, эшикни очиб, энди чиқаётганда яна қайтди. Жойига қўйганларини олди ва яна эшик томонга юрди, кейин яна олганларини жон ҳолатда жойига қўйди, эшик томонга чопгудек кетди. Қилган ишини тушунмаганим ва қизиққаним учун қўли бўш кетишига кўнглим рози бўлмади. Бошимни бироз кўтариб, унга:

– Менга қара, ўғрилик қилаётган бўлсанг, қўлинг бўш кетмасин! – дедим. Қўлга тушиб қолиш ваҳимасида дудуқланиб:

– Ололмаяпман! – деди.

– Қанақасига ололмаяпсан?

– Топганларимни олиб, эшик томонга ҳар сафар юрганимда, эшик очилмади: “Бекорга овора бўлма, чунки бу уйнинг соҳиби узоқ йиллар олдин ўзини Аллоҳга омонат қилган ва шайтон Унинг ёнига ке-

лишга журъат қилолмаган. Шайтон унинг ёнига келолмаганига кўра бир ўғри қандай қилиб келиши мумкин? Дўстнинг бири ухлаётган бўлса, бири уйғоқдир ва бу дўст унинг қоровулидир”. Шундан кейин олганларимни ўрнига қўйдим, эшик олдига борганимда эшик очилди, энди чиқаман деганимда, қандайдир шивирлаш эшитилди. Мен эшитган овоз “Ёлғон, бор, нарсаларни ол” деди. Яна қайтдим, нарсаларни олдим, аммо эшик яна очилмади. Тушундимки, аввалги эшитилган овоз илоҳий эди. Энди қўйинг, мен кетай.

Бу гаплардан кейин унга:

– Модомики Ҳақ сени бу гуноҳдан муҳофаза қилибди, манави кўзадаги сув билан таҳорат қил ва анави бурчакда икки ракат намоз ўқи. Ана шунда бўш қайтмаган бўласан, – дедим. Айтганимни қилди ва намоз ўқиш учун турди. Шу пайт Раббимга дуо қилдим:

– Раббим, бу банданг эшигимга келди, бироқ ўзи излаган нарсани тополмади. Уни сенга ҳавола қилдим. Лутфингдан маҳрум қилма.

Ўғри аёлга икки ракат намоз ўқишни тавсия қилдим, лекин шайтонни ундан узоқлаштиргани учун ва нафсини таҳорат суви билан даф этганидан, намоздан лаззатлана бошлади ҳамда туни билан намоз ўқиди, тавба қилди.

Ундан аҳволини сўрадим.

– Жуда яхшиман. Барча жинойтларим ва бор йўқ-силлигим билан Раббимнинг дарвозаси олдида турдим. Узримни қабул қилди, мени поклаб, гуноҳларимдан ўтди, мени муродимга етказди деб умид қиламан, – деди. Кейин қуш мисоли учиб кетди. у кетгандан кейин:

– Раббим, бу қулинг дарвозанг олдида бир кеча турди, уни қабул қилдинг. Мен эса сени таниганимдан буён эшигинг тагидаман, мени ҳам қабул қилдингмикан? Бу аёл уйимга ўғрилиқ қилиш учун кирди ва сен карам айлаб, мени муҳофаза қилдинг. Қалбимни шайтон деган ўғридан сақла, ё Раббим!

Қул Аллоҳдан рози бўлмаса, Аллоҳ қулдан қандай рози бўлсин? Ёхуд Аллоҳ қулдан рози бўлса, қул қанақасига Аллоҳдан рози бўлмайди?.. Аллоҳ инсондан рози бўлса, инсон бу лутфга ноил бўлгани учун янада кўпроқ илтижо қилиши ва ножоиз амалларни тарк этгунча уриниши лозим. Бунинг энг маъқул йўли нафсига хуш ёқувчи уч нарсани тарк этишдан ўтади.

Биринчиси, гапиришни тарк этиб, жим туришга эътибор қаратиш. Масалан, жим турганда нафс гапирмасин дея доимо зикри илоҳий билан машғул бўлиш лозим, йўқса, жим турганда нафс янада кўпроқ гапиради. Бу сукунат унга фойдадан кўра кўпроқ зарар беради.

Иккинчиси, уйқуни тарк этиб, танани уйқусизликка ўргатиш. Кўз уйқусидан уйғониб, баданни ибодат билан қиёмда ушлаш ва қалбни ҳам уйқусизликка

ўргатиш. Ерга ёпишиб қолиш ўрнига Пайғамбарнинг йўлидан юриб, меърожга чиқиш.

Учинчиси, тўқликни тарк этиб, очлик билан тананинг ҳақиқий шифосига талабгор бўлиш. Тўқ инсоннинг ички аъзолари танбаллашади, бу эса уйқуга сабаб бўлади. Танада ҳорғинликни келтириб чиқаради, чарчаган тана ибодатдан завқ олмайди. Оч пайтда вужудга кириб олган иллатлар баданнинг очлиги боис вужуддан чиқиб кетади. Инсоннинг ибодат учун тик ва уйғоқ туриши учун етадиган миқдор тўққиз луқмадир. Ундан бошқа ейилганлар танага кулфат олиб келади.

Бу ҳолни қўлга киритмасдан олдин бошимдан қўйидаги воқеа кечди.

Саҳарлик ва ифторликни бир неча қултум сув билан қилиб, саккиз кун рўза тутган ва жуда ҳам кам ухлаб, тик туришга ҳаракат қилгандим. Саккиз кундан кейин танам мени кўтара олмайдиган бўлиб қолди. Ифторлик вақти яқинлашганида, нафсим “Менга берган заҳматинг етмадими?” дея фарёд ураётганда, эшигим тақиллади. Эшикни очсам, қўшнилардан бири бир косада овқат олиб келибди. Косани олдим, бир бурчакка қўйдим. Шамни ёқиш учун борганимда, ичкарига бир мушук кирди ва овқатни ерга тўкди. Мен эса яна сув билан ифторлик қилай дея идишни олишга кетаётганимда шам сўнди, қоронғилигига қарамай идишдан сув ичишга уринаётганимда бу сафар идиш қўлимдан тушиб кетди ва синди. Нафсимни жим

қилиш учун мен чеккан заҳмат ҳорғин танамнинг бардошини қийнади. Раббимга илтижо билан “Ё Аллоҳ, мен бир бечора қулингни нималар билан синаяпсан?” дедим. Йиғлаб, инграр эканман, хаёлимга бир ўй келди: “Эҳтиёт бўл, Робия, шоядки, тиласанг, Аллоҳ сени дунёвий неъматларга ғарқ қилади, аммо бунинг эвазига нариги дунё ташвишлари кўнглингдан чиқиб кетади. Зеро, дунё ташвишлари билан охират ташвишлари бир кўнгилга жо бўлолмайди”.

Инсонларнинг кўпи зоҳидлик ҳаётини фақирлик ёки ожизлик дея тасаввур қилади. Авом учун рўза қанчалик қийин бўлмасин, куннинг ярмини емасдан, ичмасдан рўзадор ҳолда ўтказиб, бунга сабр қилаётган бўлса, зоҳидлар учун ҳам бир неча кун оч қолиш ярим кун рўза тутган авом билан бир хилдир. Одатуллоҳга¹² кўра, бир инсон кўпи билан уч кун сувсизликка бардош беради. Бадан ожизликка таслим бўлади. Ҳолбуки, зоҳидлар баъзан қирқ кун ҳеч нарса емасдан, ичмасдан тик тура олади. Демак, уларни озиқлантирган бир қудрат бор.

Аёл бўлиш синовми?..

Бу синовлар ақли етганлар учун хайр билан қовушишга йўлбошчидир. Аллоҳ қулларига зулм қилмайди, фақатгина дунёвий орзулар дарвозасидан олиб, уларнинг ибрат юртига боришларини ва кўришларини тилайди. Қулини афв этиш учун Раббимизнинг сабаблари чексиздир, зеро, раҳмати ҳамма нарсани қамраб олган. Ҳамма нарса деганда бунга ғазабини ҳам қўшишинг мумкин, чунки ғазаб қилганда ҳам бир раҳматга етказиш учун ғазабланган бўлиши мумкин

Мен ўз оламимда Раббимни танишга, билишга азм қилаётганимда, ташқарида мени кутаётган қанчадан-қанча синовлар бор экан?.. Ҳамманинг ҳам дарди, кадари бор, бироқ кимдан сўрасанг, энг дардли одамман дея ўзини кўрсатади. Буни шундай кўр ва маъно бер. Мен ҳам ўзимча тик қияликлардан чиқиб-тушардим. Белим букилса, тоқатим тугаганини ўйласам ҳам, дунёнинг қайси дарди, кадари инсоннинг этагига ёпишиб қолади?.. Юришда давом этган сари яхши-ёмон нима бўлса, ортда қолади, бас, инсон

юришдан, илгарилашдан тўхтамасин. Бу синовлар олдимдан чиққанида, улар билан курашай дея вақти-вақти билан ғоямдан узоқлашганимни ҳам ўйладим. Одамларнинг овозлари, баланд сўзлашлари алдамчи эди, буни билардим ва ўзимга ўзим дедимки, “Инсоннинг сўзларига қулоқ солсанг, ҳақиқат овози, сўзини эшитмайсан, аммо ҳақиқат овозига қулоқ тутсанг, инсон овози, сўзларини эшитмайсан”.

Ҳар сафар “Анъом” сурасининг қуйидаги ояти ёрдамга келарди: “Аллоҳ деб айт. Сўнгра уларни ўзлари шўнғиган нотўғри йўлларида адашган ҳолларида тарк этинг!” Инсонлар бир-бирларига синов бўлиш учун чалғишади ва чалғитишади. Зотан, эсимни таниганимдан бери ҳаётнинг тиканли йўлларида юрмоқдаман, лекин бошимга тушганларнинг аёллигимга алоқаси борлигини умуман ҳаёлимга ҳам келтирмагандим.

Бир куни тушдан кейинги салқин ҳавода шамол худди нарсаларни бир-бирига қучоқлаштирадигандек эсаётганда, ҳашаротлар иссиқлик қолдирган танбалликдан қутулиб, у ёқдан-бу ёққа чопиб, соялари билан жанжаллашарди. Бир томондан ўсимликлар қуёш нурларини симираётгандек яширинган барча рангларини ошкор қилиб, инсониятнинг коинотни сезишини истарди гўё. Бу томошанинг ҳар онини кузатар, кўзларимга муҳрлардим. Кейин кўлимдаги иш ёдимга тушиб, юнг йигиришда давом этардим. Юнгнинг ингичкалашиб, чархнинг панжасида ипга

айланиши, бир шаклга кириши ҳам кўринишда унинг учун бир азоб эди.

Орада бир бошимни кўтариб, атрофни томоша қилаётганимда уйимга қараб икки аёл келаётганини кўрдим. Бири Ҳайюна эди, уни танидим. Ёнидаги рўмолига ўраниб олгани учун таний олмадим. Ишимни четга суриб қўйиб, уларни кутиб олиш учун ўрнимдан турдим. Сал кейин ёнимга етиб келишди. Ҳайюна:

– Ассалому алайкум, эй Робия! – деди.

– Ваалайкум ассалом, эй Ҳайюна, хайрлар билан келдингиз, фақирхонамни нурга тўлдирдингиз, – дедим. Ёнидаги аёл ҳам рўмолини ечиб, нур юзини кўрсатди. У ҳам:

– Ассалому алайкум, эй Робия! – деди.

– Сенга ҳам салом, эй Аллоҳнинг меҳмони!

Ҳайюна уни таништирди:

– Робия, бу хоним Марям Басрия. Сен билан танишишни истади, сенга саволлари бор экан.

– Марҳамат, ўтирайлик, меҳмонга Аллоҳ бизга насиб этганлардан илинайлик.

Бир муддат ҳасбиҳол қилгандан кейин Марям:

– Эй Робия, илк саволимни сўрашга рухсат берасанми? – деди.

– Марҳамат, сўра.

– Эй хайрли аёл! Гарчи эркакларнинг бир нафси, тўққиз ақли, аёлларнинг эса тўққиз нафси, бир ақли бўлса ҳам, қандай қилиб аёлнинг айёрлиги

• 110 •
эркакникидан оғирроқ бўлади? Мана шуни тушу-
нишни истайман.

Марямга табассум қилдим, зеро, ҳаққи бор эди,
лекин сўзга берилиб кетмаслик, маъносини тушуниш,
илдизига тушиш керак эди. Унга шундай жавоб бердим:

– Эркак ёки аёл бўлиш фақатгина жинсдан иборат
эмас. Бу баҳсдаги сирга аниқлик киритиб олиш
керак. Нафс муаннас (урғочи)дир. Муаннас нафсни
ислоҳ қилолмаган киши у хоҳ эркак бўлсин, хоҳ аёл,
нафсининг қўлидадир. Аёллар бир ақли билан тўққиз
нафсни бошқариши, аммо эркаклар тўққиз ақли
билан биргина нафсни эплай олмаслиги маълум.
Асл ҳайратланарли нарсa шу эмасми?

Марям жавобдан мамнун бўлгани учун кўзлари
порлаб, табассум қилди, аммо саволлари тугамагани
кўриниб турарди.

– Бу катта кетиш бўлмайдими, эй Робия? Унутмаки,
аёллардан пайғамбар бўлмаган, жиҳод ва амирликда
ҳам улар улуш ололмаган. Бу ҳақда фикринг қандай?

– Айтганларинг тўғри, бироқ унутмаки, сохта
пайғамбарлик даъвоси, “Мен сизнинг Раббингизман”
деган фиръавннинг такаббурлиги, Намруднинг
золимлиги, Абу Жаҳлнинг қайсарлиги ҳам аёлларда
учрамаган. Ким нафсини енгиб, Раббисига таслим
бўлиб, тақво қилса, устунлик ана шундадир.

Зоҳиран аёллар эркаклар билан айни даражада кет-
маса ҳам, маънавий йўлда тақво билан битта йўлда
илгарилашади.

Аёлларга алоқадор ҳадиси шарифларга назар ташлайдиган бўлсак, ислом аёлларни нақадар эъзозлаганига гувоҳ бўламиз. “Жаннат оналар оёғи остидадир” ҳадиси билан оналикнинг муқаддаслиги кўкларга кўтарилмаганми?..

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам “Дунё неъматдир. Унинг энг яхши неъматиди солиҳа аёлдир”, деганлар. Бунга ўхшаш юзлаб ҳадислар бўла туриб бир қанча олимликка даъво қилган кишилар “Аёлларнинг ақли нуқсонлидир” маъносидаги ҳадиси шарифини асос қилиб олиб ва нотўғри шарҳлаб, аёлнинг муқаддаслигини ҳамда бир қанча ҳадисларда мақталишларини кўрмасликка олишди.

Пайғамбаримиз аёл ақлида нуқсон бор деган фикрни аёлларни ерга уриш, яратилишини танқид қилиш учун эмас, ҳиссиётли эканлигига эътиборни тортиш учун ёки содир бўлган воқеага кўра айтганлар. Бунга ўхшаш машҳур яна бир ҳадиси шариф меърож ҳодисаси ҳақида келади. Пайғамбаримиз меърожда жаннат аҳлини ҳам, жаҳаннам аҳлини ҳам кўрганларини айтадилар ва дўзахдаги азобларни таърифлар эканлар, “Жаҳаннамдагиларнинг кўпи аёллар эди”, деганлар. Шу гапдан кейин аёл саҳобалар сабабини сўраганида, “Турмуш ўртоқларининг эҳсонларини инкор қилишади ва жуда кўп ғийбат қилишади” деган маънода изох берадилар. Ушбу ҳадисда кўпчилик, балки, бир нарсани назардан четда қолдиради. Бу ерда Пайғамбаримиз бир

хусусга эътиборни тортган бўлишлари мумкин: аёллар тилларини тийиш борасида маълумотга эга бўлсинлар. Шундай қилиб, бу ҳадисни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитган аёллар умидсизликка тушмасдан ўзларини тийиш йўллариини ўрганишди, қалбларини тақво билан қуроллантириб, тилларига қалқон айлашди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг устларига туя қорнидаги ифлос суюқлик ташланганда ҳеч ким журъат қилолмаган, лекин жасорат кўрсатиб, чопиб бориб, туя ахлатини олган ҳазрат Фотима эмасми? Ҳазрат Фотима ахир бир аёл эмасми? Фотима нубувват ва фаҳри коинотнинг фаҳрияси эмасми? Ҳазрат Оиша уни ахлоқан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшатганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг пок завжаларидан Умма Саламанинг Расулуллоҳга “Эркаклар ғазот қилмоқда, биз аёллар эса йўқ, биз мероснинг (эркаклар олган улушининг) ярмини оламиз”, деганларида, “Нисо” сурасининг қуйидаги ояти нозил бўлади: “Аллоҳ у билан баъзингизни баъзингиздан устун этган нарсаларни (ҳасад ила) орзу этманг. Эркакларга ўз касб қилган нарсаларидан насиба бор. Аёлларга ҳам ўз касб қилган нарсаларидан насиба бор. Аллоҳдан фазлини сўранг. Албатта, ҳар бир нарсани ўта билгувчидир”.

Эри учун эҳсон қилган ҳам буюк ҳазрат Хадича эмасми? Сен раҳмат пайғамбарига завжа бўлсанг,

молинг у ёқда турсин, жонингни ҳам фидо қиласан, шундайми? Мана, ҳар зарраси билан ўзини фидо қилган аёл. Ҳали Расулуллоҳга пайғамбарлик келмасидан нубувват нури унга маълум бўлган аёл. Расулуллоҳ ҳазрат Хадичани қадрлаб, шафқат кўрсатган сайин ҳазрат Хадича бир аёл қилиши керак бўлган итоатдан ортиқроқ итоат қилди.

Хоҳ қабул қилинсин, хоҳ қилинмасин, аёл ва эркак тушунган, билган ва фитрати бўлган ягона тил шафқат тилидир. Шафқат тилини бир-биридан маҳрум қилган эр-хотинларнинг ҳоли золимликдан бошқа нарса эмас.

Марямнинг кўзлари тўлди.

– Сен айтган аёллар кўчиб кетишди, эй Робия.

– Кўчиб кетишди каломи нафс ва шайтоннинг алдовидан бошқа нарса эмас. Аллоҳ бизга эркакни зоҳирий маънода аёллардан бир даража устун қилганини Қуръонда билдирмоқда, лекин ибодат ва итоат борасида ўз тенгини иташ иродаси эркак ва аёлни фарқламайди. “Аҳзоб” сурасининг қуйидаги ояти бизга ҳамма нарсани англатади: “Албатта муслим ва муслималар, мўмин ва мўминалар, итоатгўй эркаклар ва итоатгўй аёллар, ростгўй эркаклар ва ростгўй аёллар, сабр-қаноат қилгувчи эркаклар ва сабр-қаноат қилгувчи аёллар, тавозели эркаклар ва тавозели аёллар, хайру садақа қилгувчи эркаклар ва хайру садақа қилгувчи аёллар, рўза тутгувчи эркаклар ва рўза тутгувчи аёллар, авратларини

(ҳаромдан) сақлагувчи эркаклар ва (авратларини ҳаромдан) сақлагувчи аёллар, Аллоҳни кўп зикр қилгувчи эркаклар ва (Аллоҳни кўп) зикр қилгувчи аёллар – улар учун Аллоҳ мағфират ва улуғ мукофот (яъни жаннат) тайёрлаб қўйгандир”.

Сўзларим чўзилиб кетганди, бироқ Марямга кўрсатган таъсирини кўриб, у кирган ҳолатидан тезроқ чиқишига кўнглим рози бўлмади. Бу нур юзли аёлнинг кўзларидан кўзёшлари селдек оқарди. Ёшгина ва имонли эди. Юрадиган йўли, ўрганадиган кўп нарсаси бор эди.

Менга нега талабгор бўлишди?..

Ҳайюна ва Марям билан шом намозини ўқидик. Уларга “Бу кеча шу ерда қолинглар, бирга илтижо қилайлик”, деб илтимос қилдим. Хуфтон намозидан кейин эшикнинг бир неча марта тақиллаши сабаб уч аёл ўша томонга қарадик.

– Ассалому алайкум, эй Басранинг энг хайрли аёли! Меҳмон қабул қиласанми? – деган овоз эшитилди.

Бу Ҳасан Басрий ҳазратларининг овози эди.

– Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракоти Басранинг энг хайрлиси Ҳасан ҳазратларига бўлсин. Меҳмон эмас, уй соҳибисиз, келган жойингизга хайр билан келасиз, марҳамат.

Шундан кейин ўртамизга бир парда тортиб, Ҳасан ҳазратларини ичкарига киритдик. Ёнида мен олдин кўрмаган икки эркак бор эди.

– Эй Робия, каломнинг гўзали қисқаси ва соддасидир. Рухсатинг билан бир масалани арз қилиш учун келдим.

- Эштаман, Хасан хазратлари, жон кулофим билан сизни тинглапман.
- Неча йиллардан бери мана шу кулбада бир ўзинг зоҳидларга хос ҳаёт кечириб, нафсинг билан курашмоқдасан. Басранинг аёллари сендан ўртак олади, лекин, кизим, бир ўзинг яшашнинг вақти-вақти билан мени хавотирга қўяди. Сен ҳам рози бўлсанг, сени турмушта беришни истаймиз. Ҳамама сурайди, улар орасида хайрли инсонлар жуда ҳам кўп, ёнимда турганлар ҳам ўшалардандир. Нима дейсан, Робия?

Бир кун ҳам ҳаёлимга турмуш қуриб, бола-чақали бўлиш келмаганди. Нафсим билан курашишни истар эканман, янги бир нафс билан яшашни қандай ўйлашим мумкин? Хасан хазратларини хафа қилиш, уни қурқ бир "йўқ" билан орта қайтариш менга офирлик қилаёттанди.

- Эй Басранинг улуғ ва энг хайрли кишиси, анчадан бери баъзи саволлар билан машғулман. Сиз мана шу саволларимга жавоб беринг, кейин сиз айтган киши билан турмуш қураман.

Хасан хазратлари бироз тараддулли овоз билан:
- Сўра, Робия, - деди.

- Тўрта саволим бор. Булардан биринчиси, бу дунёдан айрилиб, Ҳаққа борганимда, мен туғримда қандай ҳукм берилади? Мусулмон дейилгани ёки кофир?

– Сен берган савол ғайб олами ишларидандир, буни фақатгина Аллоҳ азза ва жала билади.

– Иккинчи саволим, кўмилгандан кейин Мункар ва Накир фаришталари келиб, мени сўроққа туттишганда, уларга жавоб беришга қодир бўламанми ёки жавоб бера олайманми?

– Бу ҳам ғайб ишларидан, эй Роби.

– Учинчи саволим, қиёмат кўни ҳамма тўпланган ва амал дафтарлари ҳамманинг кўлига берилганда, менинг дафтарим ўнг кўлимга бериладими ёки чап кўлимга?

Ҳасан ҳазратларининг сукунати бу сафар биров чўзилган бўлса ҳам, иккиланмасдан:

– Бу ҳам ғайб, – деди.

– Тўртинчи ва охириги саволим, инсонларнинг бир қисми жаннатга, бир қисми жаҳаннамга юборилганда, мен уларнинг қайси бирининг орасида бўламан?

Саволларим тугади, аммо берган саволларим кўнглимни раҳм-шафқат сари етаклади. Кўзёшларимга монелик қилолмай йиғлай бошладим. Хайюна ва Марям ҳам кўзёшларимга шерик бўлишди.

Ҳасан ҳазратлари жавоб берди:

– Эй Роби, бу ҳам ғайб.

– Ҳар кўни ҳаёлим мана шу саволлар билан банд, шундай экан, қандай қилиб турмуш кўра оламан, айта оласизми, Ҳасан ҳазратлари? Бугун мента талабгор бўлаётганлар менда шахватга оид не қўришибдики, нафслари мента майл кўрсатмоқда?

- Майли, Робия... Аллох сени мукофотласин. Бизга

рухсат, кетайлик.

Уларни кузатгандан кейин қалбимга чўккан

кайғуни кўзёшларим билан ювсам ҳам, сира ўзим

истаган хузур ва сукунатни топа олмадим.

Бир кеча туш кўрдим. Ялтираб турган бир дарахт.

Тарифлаб бўлмас даражада ажойиб эди. Дарахт

устига уч хил мева бор, дунё ньёматлари орасида

уларнинг тенг йўқ. Булардан бири ок, бири сарик

рангд. Дарахт устидан кўёш каби нур сочиб турарди.

Дарахтга хайрон қолганим учун сўрадим:

- Бу дарахт қимники?

- Сеники, - деган овоз эшитилди. - Аллохга ҳамду

санолар эвазига шуни қўлга киритдинг.

Дарахтга қараб юртанимда, тагида ўн саккиз

турдаги мева бор эди. Дедимки:

- Бу мевалар ҳам дарахт тагида бўлмасдан устида

бўлганида яхши бўларди.

- Сен бир кунни Аллохга ҳамду ўқитган пайтингда

"Хамир ачидимикан?" деб ўйладинг ва шу сабабли

бу мевалар ерга тушди.

Туш менга бир оғоҳлантриш эди. Раббимнинг

муроди бошқа муродларни ўйлашга рухсат бермас

экан.

Менинг на борадаган жойим, на кетгим бор...

Хайюна ва Марям ҳам бу қайғули ҳолатимга шерик бўлишди.

– Ғам чекма, Робия, – деди Хайюна. – Аллоҳ гуноҳдек кўринган нарсаларда минглаб хайрларни яратган. Шунча вақтдан бери сенга ёронлик қилганимиз, аммо сира ҳаёт ҳикоямни айтиб бормадим, балки, вақти келмагандир. Истасанг, сенга ҳаётим ҳикоясини айтиб беришим мумкин.

– Ҳа, Хайюна, – дедим. Уни бу фоний дунёда ўзимга дўст деб қабул қилгандим. Ундан онамининг иси келарди, онам каби севарди мени, лекин ўтмиш ҳаётидан умуман тапирмаганди. Мен ҳам ичидати чўқур дардини сезганим учун ярасини қонатишни, кўнглини офритишни истамегандим. Энди эса мен тушган аҳволимга ачиниб, менга тасалли беришни истаётганди.

– Басра атрофида оилам билан бадавийча ҳаёт кечирардик. Ҳаётимиз машаққатли эди, хузур деган нарсаси машаққатнинг малҳами эмасми? Умримиз

120 • Сазуя Эрол Айкыч
 Үтүб, түрмуш куриш вактим келгач, онамнинг
 кариндошларидан бирита турмушта чикдим.
 Эрим яхши инсон эди. Исломни кабул қилгандик,
 билгаларимизга амал қилишга уринардик. Йиллар
 давомда фарзандларимиз бўлди, нақ тўрт фарзанд.
 Араб ғармроқлини қўйдириб-ёндирган кўроқчилик
 энг аввало биз томонларда бўй кўрсатди. Ҳа шунинг
 ҳам қўндalik ризқ билан яшар ва шўқр қилардик.
 Нима қилсак ҳам, уйимизда икки қўнлик емиш
 бўлмасди. Шундан сўнг бошқа бадавийлар каби биз
 ҳам Басра томонга юрдик, лекин бу етишмовчилик
 Басрада ҳам бор эди. Баъзан бир неча қўн оғзимизга
 бир лўкма қирмасди. Икки-уч қўн фарқи билан
 фарзандларимиз бир-бир вафот этди. Ҳаилаб кўртин-а,
 Робия, жигарпорангдан айрилар экансан, ожиз ва
 бечоралигини идрок қиласан. Атрофда сен каби
 дардларни бошидан кечираётган юзлаб инсон бор,
 ҳамманинг юзидан бир хил кўркув. Эртасини Ҳаилаш
 четга сўриб тур, бир ондан кейин нима бўлишини
 билмайсан. Ҳамма очлик, етишмовчилик шомолда
 совуриб кетар, тўпрок жон ўрнига умидларни
 оларди. Фарзанд доғи қалбимни қўйдирар экан,
 эримни ҳам қароқчилар олиб қочди. Менимча, қўл
 қилиб сотишди. Тўпрокка берган фарзандларим
 жаннат дарвозаси олдида қўтишини Ҳаилаб тасалли
 олардим, аммо эримга нима бўлганидан, бошига нелар
 тушганидан беҳабар эдим. Басрадан кетсам, қайтиб
 келиб, мени топа олмаसा ёки қолсам, бу ерда бир Ҳаилаш

нима қиламан деб иккиланардим. Умидимни сақлаб, таваккал ипига маҳкам ёпишдим, ожизлигимни тан олиб, Аллоҳга сиғиндим. Нотаниш бу шаҳарда бир неча кун айландим. Баъзан марҳаматли одамлар луқмасини мен билан бўлишарди, бироқ кўп пайтларда оч эдик, юқумли касалликлар эса дард устига чипқон бўлди. Бизни тик тутиб турган ягона озиғимиз дуо эди. Зеро, Аллоҳ “Бақара” сурасида “Қачон бандаларим сендан Мен ҳақимда сўрасалар, бас, албатта, Мен яқиндирман. Дуо қилувчи Менга дуо қилганда, дуосини ижобат қилурман. Бас, Менга ижобат қилсинлар ва Менга имон келтирсинлар. Шоядки, тўғри йўлни топсалар”, деб марҳамат қилган.

Кунларнинг бирида юра-юра очликдан, сувсизликдан тоқатим тоқ бўлган, бир девор каби йиқилиб қолгандим. Кўзларимни очганимда қаршимда менга шафқат билан жилмайиб турган Ҳасан ҳазратларини кўрдим. Сўзлари, овози руҳимни тўйдиришга етди, жонимга жон қўшди. Қандайдир куч билан ўрнимдан туриб, ортидан бордим. Масжид ҳовлисида мен каби йўлини, фарзандларини, эрини йўқотган қанчадан-қанча аёл бор эди. Сабр билан, илтижо билан ўша кунлар ортда қолганида эрим қайтишидан тамома умидимни узган, ундан ҳам каттароқ умидга тутингандим. Одамлар бир-бир чиқиб кетар, менин на борадиган жойим бор эди, на кетгим. Ҳасан ҳазратларидан бир он ҳам ажралишни истамасдим. Ниҳоят бу истагимни унга айтдим.

– Майли, сенга масжиднинг аёллар бўлимида фаррошлик қилишни топширамиз. Бунинг эвазига кундалик овқатингни берамиз, – деди.

Ким ҳам қаршилик қила оларди бунга? Мана, Робия, ўша кундан бери масжид менинг уйим, Ҳасан ҳазратлари эса дунёдаги ҳомийимга айланди. Айтмоқчиманки, гуноҳлар, аслида, хайрларнинг сармояси бўлгани каби манфаатинг ҳам чиройли сабрдир. Фарзандларим ўлган, эрим эса йўқлик сари юз тутганди. Ҳамма бошқа бировнинг ҳикоясида ўз ўрнини олади ва кейин чиқиб кетади. Ҳаммамиз бошқа бировнинг ҳикоясига меҳмон бўлиб келамиз ва ўз ҳикоямизни бошдан кечирамиз. Ким билади, эрим тирик бўлса, қаерда, нима билан машғул? У ҳам мен каби таваккулни афзал кўриб, мен уни омонат қилганим каби у ҳам мени Аллоҳга омонат қилганмикан? Балки, мени чин соҳибимга омонат қилгани учун Ҳасан ҳазратлари йўлимдан чиқди, балки унинг қабул бўлган дуосиман ва иншааллоҳ мен ҳам унинг учун қилган дуоларим қабул бўлгандир. Инсон Аллоҳнинг тақдирига рози бўлишни билса, бас. Ҳеч биримиз биз учун не ирода қилинганлигини билолмаймиз, лекин ибрат билан қараб, ўйласаккина Аллоҳ хайрларни кўрсатиши мумкин. Қанча инсон нима учун яратилганини, нима учун яшаётганини билмасдан ўтиб кетмоқда.

Ҳайюнанинг сўзлари юрагимга шунчалар таъсир қилгандики, ғафлат онда мени огоҳлантира оладиган

дўстларни менга лутф қилгани учун Раббимга ҳамд айтдим. Қанча синовлардан ўтгандим, ҳар сафар Раббим раҳмати билан шундай эҳсонлар қилди.

Бир муддатдан кейин турмуш қуриш масаласида бир синовдан ўтдим. Балки, инсонлар учун бундай таклиф ифтихордир, аммо мен Аллоҳдан ғофил қолганим учун изтироб чекдим.

Уйда ёлғиз эдим, эшигим тақиллади. Келганлар амирнинг аскарлари эди, мактуб келтиришди. Мактубда амирнинг муҳри бор. Давлат дарвозасидан кирмаган бир одам билан давлатнинг нима иши бўлади деб ўйлар эканман, муҳрни бузиб, мактубни ўқидим. Амир Муҳаммад ибн Сулаймон ал-Ҳошимий шундай ёзибди: “Эй Басранинг энг хайрли аёли, хайрли бир оила қуриш учун Басранинг зодагонлари билан маслаҳатлашиб сўрадим. Ҳаммаси менга сенинг уйингни кўрсатди. Агар бу таклифимни қабул қилсанг, сенга салтанатим билан бирга ҳар ой ўн минг ақча бериб, маҳр сифатида юз минг тилла таклиф қиламан”.

Кўлимда ушлаб турганим мактуб эмас, гўёки бир чўғ парчасидек ерга отдим. Кўзёшлар ичида унга жавобан шундай деб ёздим: “Эй амир, салтанатинг ва менга бағишлаганларинг ҳам, бор молу мулкингни берсанг ҳам, бу мени мамнун қилмайди. Кошки, кўз очиб юмгунча муддатда мени Аллоҳдан айирмасанг эди. Дунёда зоҳидлик бадан учун хотиржамликдир, дунёга рағбат эса дард ва муаммодир. Сен ҳам тарозингни тайёрла ва охиратинг учун ишла. Ўзинг учун ҳаракат

қил ва бошқаларни ўзингга васий қилма. Акс ҳолда, мол-мулкингни бўлиб ташлашади. Бир умр тавба қил ва ўлим билан ифтихор айла. Бу нарсаларни тиллар, хазиналар билан сотиб ололмайсан ва унутмаки, ўзини Аллоҳга бағишлаганларни олтин билан йўлдан уролмайсан. Менга келсак, Жаноби Ҳақ сенга берганларининг бир неча марта кўпроғини берадиган бўлса ҳам, У билан бўлган бир он севинчининг ўрнини босолмайди”.

Мактубни эшигим олдида турган амир аскарларига бердим. Бу каби ўнлаб турмуш қуришга талабгорлар билан синалдим, лекин бир он ҳам қалбим на энг бойига ва на энг фақирига майл кўрсатмади.

Ким келса ёки кимни воситачи қилишса, ягона жавобим бор эди: “Никоҳ вужудни қўлга киритишдир, никоҳ эса бор одам билан қилинади. Мен йўқман, йўқликман, менда борлик йўқ. Йўқ нарсани никоҳ нима қилади?”

Ё Раббим, ё Раббул оламин... Ғариб ва кимсасиз эдим, ҳақорат кўрган бир етим, асирликка маҳкум бир ўксикман. Сен ҳар ҳолимга шоҳидсан. Сендан бошқа ҳеч кимим йўқ. Соҳиб сифатида сен менга етарлисан.

Эй умидим, эй ҳузурим... Бу оламда тортган азобларим муаммо эмас. Ғамлар белимни букса ҳам, муаммолар бўйнимга урса ҳам, ҳечқиси йўқ. Кулларинг мени хўрласин, дардлар озиғим, кўзёшлар сувим бўлсин, муаммо эмас. Сен мендан рози бўлсанг, меннинг ўзи менга етарли.

Дунёни орзулаган одамларга ҳайронман

Кун оқариб, тун қора пардасини тортгач, қушлар ризқини териш учун водийлар, денгизлардан ошиб, асло шикоят қилмасдан қоринларини тўйдириб, инларига қайтганда, ирмоқлар, даралар жўш уриб, уммонга қўшилиш иштиёқида оқиб-жўшганда ва инсон бисмиллоҳни айтиб, қулай тўшаклардан туриб, дунёга, атрофга назар ташлаганда, ўша лаҳзада ибрат лавҳаси намоён бўлади ва саждалар билан бирга тушган раҳматни томоша қиламан. Дунё қалбимда тўхтайди, бир заррага айланади. Бир қум донасига тенгдир дунёда сен эгаллайдиган жой, аммо инсон фикри, зикрига қарасанг, гўёки улкан бир коинот унинг атрофида парвона.

Йўлим яна масжидга тушади, зеро, бошқа йўлни билмасдим.

Масжидга борадиган йўлда тупроқ бўлишни истайман. Бир заррадан иборатлигимни идрок қилишни истагандек анча вақтдан бери ғафлатда қолмасликка уринганча юряпман. Излашим аршдан

ерга бориб келмоқда. Ҳалигача ўзини излаётганларни излаётган йўловчиман, ўзини излаётганлар мендан кўмак кутмоқда. Мен эса ҳар он дардимни айтаман.

Басранинг кўкка бўй чўзишга онт ичган хурмо дарахтларининг соясида, мева солган дарахтли йўллардан ўтиб, салом бериб, алик олиб, саломатликни умид қилиб, авлиёлар мажлисига бир нафас қолдираман. Масжид тўлиб-тошар экан, руҳларни асир олган бўшлиқларни тўлдириш ташвиши билан Ҳасан ҳазратлари қариган белини тузатишга уришиб, минбарда титраган овозига қарамай ишқ билан ишққа даъват қилади. Кейин жўшқин суҳбат, зикр ҳалқаси бошланади.

Охирги мажлислардан бирида шариатнинг бир қанча илмлари ҳақида сўз борди. Машҳур саҳобаларга тақлид қилиб, динни ўрганиш учун жон қулоғини берган, кўзлари каби кўнгиллари ҳам порлаб турган ёшларни ҳам кўрдим. Ким билади, улар кимларни қоронғилик, номаълумлик бағридан чиқариб, кўксларини нурга тўлдиради... Инсонлар фонийдир, ўлиб кетади, бироқ инсонийлик ҳар нарсага қарамай тирик қолиши керак ва инсоният ёшларга омонат қолдирилган. Аллоҳнинг яратганларидан нуқсон эмас, ҳикмат излаган ва ўрганиш учун тинмасдан савол берган ёшларни учратдим. Ана шундайлардан бири Суфён Саврий ҳадис ривоят қиларди, худди ўзи шахсан Расулуллоҳдан тинглагандек ўзидан кетгудек гапирарди.

Суфён Саврий ўзлари ҳақларида ҳикоя қилиб айтадилар: “Илм талаб қилишни бошлаганимда “Эй Раббим, илм йўқолиб, нури сўниб бораётганига гувоҳи бўляпман, ўзимни илмга бағишлашни хоҳлайман. Лекин бунинг учун маблағим йўқ. Менга Ўзинг бу ишда мадад бер” деб дуо қилдим. Буни эшитган онам “Ўзим сени ип йигириб ўқитаман”, дедилар”.

Масжиднинг бир бурчагида Ҳасан ҳазратлари буюк олим Молик ибн Динор билан мавзуларни қизғин муҳокама қиларди. Молик ибн Динор ҳам суҳбатидан авлиёлар файз олган, азиз зотлардан бири эди. Ривоятларга кўра, бошидан кечирган ҳоллар жуда кўп эди.

Бир муддат тафаккурга берилиб, уйга қайтишга қарор қилганимда, бир аёл келди. Ёнимга тортинибгина яқинлашиб:

– Эй Робия, мен ҳам сенинг суҳбатинг билан ўзини топган ожиза бир аёлман. Агар мени лойиқ кўриб, қабул қилсанг, тушликдан кейин сени уйимда меҳмон қилишни, сенга таом инъом этишни истайман. Келсанг, шараф бериб, уйимни баракотлантирасан, – деди.

Мўминни зиёрат қилиш учун берилган савоб фақирларга берилган юз минг тилладан ҳам ортиқроқдир. Демак, мўмин биродарингни зиёрат қилишга борганингда Аллоҳнинг чексиз раҳматига эришишингга ишон ва мана шу ниятда бўл. Аёл шунчалар самимий эдики, салгина тараддуддан кейин ёнимда ўтирган

• 128 • ...кич
Ҳайюна ва Марямга қарадим. Улар ҳам мендек фикр-
лаган бўлсалар керакки, “Борайлик, Робия, даъватга
лаббай деб суннатга риоя қилган бўламиз. Меҳмоннинг
баракаси унга, савоби бизга қолади”, дейишди.

Аёлга:

– Майли, иншааллоҳ, борамиз, – дедим. Уйининг
йўлини тушунтиргандан кейин намоз вақти келиб
қолганди. Намозни адо этиб, йўлга равона бўлдик.

Аёл тушунтирган жойга келганимизда эшик
олдида бизни эри билан бирга кутиб турганларини
кўрдик. Меҳру муҳаббат билан бизни кутиб олиб,
уйга таклиф қилишди. Уй чиройли қурилган, боғида
анвойи мевалар, гуллар чайқалиб турарди. Ичкарига
кираётганимизда, эри сўз олиб шундай деди:

– Мен амир ҳазратларининг хизматчиларидан би-
риман. Унга юборган, таклифини рад қилган мак-
тубингдан хабарим бўлди. Сенга нисбатан ризои ило-
ҳийни умид қилиб, қалбимда бир муҳаббат пайдо
бўлди. Сен яшаган йўқсил ҳаёт бизнинг меҳримизни
жўштирди. Агар рози бўлсанг, эй Басранинг энг хайрли
аёли, мана шу кўриб турган уйни сенга совға қилишни
истаймиз. Ҳам масжидга яқин, ҳам ибодатларингни
бемалол адо этасан. Агар қабул қилсанг, мен ва хоти-
ним хурсанд бўламиз.

Уларга жавоб бермасдан олдин бир муддат яна уйни
томоша қилдим, нафсимга қулоқ тутдим. Нафсим
бир қиёматга тайёрланардики, даҳшатидан ҳуркиб,
кўзларимни дарров уйдан олдим ва лелим:

– Аллоҳ сизга ниятингизга мос равишда муносиб жавоб қайтарсин, лекин нафсим бу уйни ёқтириб қолиб, мени охират ишларидан чалғитишидан қўрқаман. Янада ичкарига кирмасдан мени шунчалик ром этган бўлса, ичкарида қандай бўлар экан, тасаввур ҳам қилолмайман. Мен Аллоҳга олиб борувчи йўлда оёғимдаги барча кишанлардан қутулиш учун курашяпман. Бу уй менга ўтмишда кўнглимга кирган беҳузурликни эслатди. Давлатга тегишли бир қандил ёруғини кўрган ва ўтириб, меҳр билан сўкилган жойни тиккандим. Ишни тугатишим билан кўнглимга ғашлик оралади, муаммонинг сабабини кўп ўтмасдан тушундим ва дарров тиккан жойимни қайта сўкдим. Шунда кўнглим хотиржам тортди. Шунчалар оддий иш юрагимни сиққан ва мен бунга чидолмагандим. Бу уйнинг менга туғдирадиган муаммосини ўйлаб кўраверинг.

Мезбонлар мени ҳайрат билан тинглади. Хафа бўлгани аниқ эди, бироқ мен ўзимни миннатдан қутқараётганда, уларни муаммодан қутқаряпман деб ўйлардим. Охири “Сиз нима десангиз шу”, деди аёл. Эри бир қадам олдинга ташлаб:

– Ҳеч бўлмаса эҳтиёжларингизни қондириш учун сизга маош тайинлашимизни қабул қилинг, – деди.

– Аллоҳ ғофил ёки исёнкор қулларини ҳам ризқлантираётган бир пайтда Унга аталган ҳаётни танлаган бир фақир қулини унутиб қўядими? Унинг берганидан ортиғи керак эмас. Аллоҳ яхши ниятингиз

эвазига бундан минг қатра ортиғини берсин. Мени қўйинглар, ўз йўлимда кетай, шусиз ҳам керагидан ортиқ чалғидим.

Овқатланиш таклифини ҳам қайтариб, йўлга тушдик. Ҳайюна ва Марям ҳайратлар ичида эди, битта ҳам сўз айта олишмасди. Улар бўлиб ўтганларни тафаккур қилишаётганини кўриб турардим.

– Эй хайрли аёллар! Қилганларим ва сўзларимдан ҳайратга тушманглар. Аллоҳга қасамки, шу уйга ўхшаган ўнлаб уйларни совға қилишганида ҳам, яна шу сўзларни айтган бўлардим. Биз бу дунёга эга бўлишга эмас, шоҳид бўлишга келдик. Садоқатимиз камолимиз йўлларини очади. Бу дунё ҳаёти ўйинлардан иборатлигини кўра-била туриб, қандай қилиб бу ўйинда ўйинчи бўламан?.. Бу меники дейишинг билан ўзинг алданганинг етмагандек бошқани ҳам алдай бошлайсан. Молик ибн Динор ҳазратлари ўтган ойдаги маърузасида шу ҳақда гапирмаганмиди, унутмаган бўлсангиз керак, тўғрими? – дедим кўнгилларини кўтариш учун. Кейин Марямга қараб сўрадим: – Нима деганди, эслайсанми?

– Ҳа, эслайман.

– Айтиб бер яна бир марта, кўнглимиз билан тушунайлик.

– Молик ибн Динор ҳазратлари тавба қилмасдан олдин мол ва гўзалликка муккасидан кетган одам бўлган экан. Ёшлигида Шомда яшаган, Муовия қурдирган масжидга кириб турар экан. У масжид

бошқарувчилигини кўзлагани учун эътиборни тортиш мақсадида вақтининг кўпини масжидда ўтказаркан. Ҳамма унинг намоз ва ибодат билан машғуллигини кўраркан. Бир йил давомида мана шундай риё билан давом этибди, бироқ унга на бир таклиф келибди, на уни биров пайқабди.

Унинг асл иши машшоқлик экан. Бир куни кўнгилхушлик учун кўчага чиқибди, чолғу чалиш асносида қалбини ёққан бир овозни эшитибди: “Эй Молик! Бу нима қилганинг! Қачон тавба қиласан?” Жон ҳолатда қўлидаги асбобни ташлаб, масжидга қараб чопибди, тонггача йиғлаб-йиғлаб тавба қилибди, ихлос билан ибодат қилибди.

Бомдод намозида масжидда одамлар саф тортиб, намозни адо қилгандан кейин бир ҳайъат масжидни айланиб, “Бу масжидни таъмирлаш керак, бу ишни назорат қиладиган бир одамни бошқарувчи қилайлик”, дейишибди. Бир муддат ким бошқарувчи бўлсин дея тортишибдилар ва охири бир қарорда тўхтаб “Молик бўлсин” дейишибди ҳамда ибодат қилаётган Моликнинг ёнига келишибди. “Масжидни таъмирлаш учун сенинг бошқарувчи бўлишинг борасида илтимос билан келдик”, дейишганида, Молик қўлларини очиб илтижо қилибди: “Ё Раббим, бир йилдан бери сенга икки юз билан ибодат қилдим, бироқ бошини буриб, юзимга ҳам қарамади. Энди ихлос билан юзимни ҳам, кўнглимни ҳам сенга бурдим ва қалбимни бундай нарсаларни сўрамаслик учун соғлом ҳолга

келтирдим... Сен эса ҳозир йигирма кишини юбординг. Иззатингга онт бўлсинки, истамайман”.

Марям сўзини тугатганида, Ҳайюна ўзидан кетгудек йиғларди. Уларга қарата дедим:

– Кўриб турганингиздек, риё билан ибодат қилган одамга ҳам эшиклар ёпилмайди ва ақалли бир кеча ихлос билан қилинган ибодат бир умрга тенг бўлиши мумкин. Аллоҳнинг чексиз марҳамати турганида, дунёга ҳавас қилган, уни орзулаганларга ҳайронман.

Инсон аввало сочларидан ўла бошлайди

Қуёш Басра осмонларини аста-секин тарк этар экан, Ҳайюна ва Марям билан видолашиб, йўлга равона бўлдим. Олдингидек юришга тоқатим йўқ эди, тез-тез касал бўла бошлагандим. Раббимга тўйиб ибодат қилмасдан қарилик эшигим тагига келгани аниқ эди. Оқ билан қора жангида сочларимга тушган қиров ғалаба қозонганди ва ҳар бир тола қарилик ҳақида шивирларди. Инсон аввало сочларидан ўла бошларди. Хаёлимга ҳазрат Умар келди. У зот ўлимни эслатиши учун ҳар ой бир кумуш танга эвазига бир кишини ёллагандилар. Ўша одам ҳазрат Умарни соя каби таъқиб қилар ва вақти-вақти билан “Унутма, эй Умар, ўлим бор” деб эслатиб турарди. Ҳазрат Умар сочларига оқ оралай бошлагач, ўша одамни ёнларидан узоқлаштириб, “Энди сенинг керагинг йўқ, сочларим менга ҳар он ўлимдан хабар бериб турибди”, дедилар. Ўлимнинг ёши йўқ, ажал келганида бола, ёш, қари деб қараб ўтирмайди, лекин инсон баҳоналар топиб, ўлим фикридан осонгина узоқлашиши мумкин. Қарилик

эса умуман бошқа нарса. Биласан, энди ўлмаслик учун ҳеч қандай баҳона қолмаган. Тиришган кўллар ва юзлар албатта тупроқ чорловига кўшилади. Ҳар ажин ўлимнинг бошқа бир шаклига ўхшайди. Қарилик ўлимнинг охирги қалъаси.

Оҳ, ўлим...

Ҳақиқатини, сирини тушуниш учун мен бир умр овора бўлган ўлим. Бир томондан Аллоҳга қовушиш иштиёқи, бир томондан эса гуноҳларим юзимга урилади деган кўрқув билан бир дам орзу қилган, яна бир дам эса титраб, кўрққан ўлим. Инсон келажаги ҳақидаги нарсалардан кўрқади, шунинг учун ўлим кўрқуви унинг фитратида бор. Ўлиш учун келган дунёда ўлимдан узоқлашиш учун қанчадан-қанча чораларни излаймиз. Қанча ғам ва ташвишни шарбат дея ичамиз. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам “Лаззатларни вайрон қилувчи ўлимни кўп эсланглар!” деб буюрганлар. Ўлимни ёдда тутиш тавбакорларнинг асоси кабидир. Ҳар он унга таяниб, ҳақиқат йўлидан кетишади. Дунёни тўлдириб турган, аслида, ўлимдир, яшаш учун курашнинг сабабидир ва ажал келганида, аслида, дунёнинг бекорлигини англайсан.

Неча кунлардан бери бурнимга соғинчнинг иси келади. “Соғинчнинг иси бўладими?” дема. Севган, қаттиқ севган инсоннинг ёнингда экан, уни севишдан, унга қарашдан тўймайсан. Ҳар доим севганингдан бошқача севасан. Асло кўзларингдан йироқ бўлишини

истамайсан. Ҳали айрилмай туриб бир исни туясан... Кетганлар уйда, тупроқда, дарахтда, қўлларда қолдирган ис. Ёнингда эканида ҳам мана шу исни туясан ва кетганида, бу ҳид ерга сингади, уни асло унутмайсан, у ўлса ҳам унутмайсан. Баъзан гулни ҳидлаганингда, шамол келтиради, қаноти синган қушни эркалаганингда, ўша ҳид кутилмаганда бурнингни ачиштиради. Кўзёшларинг ёрдамга келмайдиган бўлса, соғинчдан руҳингни таслим қилишинг мумкиндек туюлади. Бир неча кун давомида қўлим кўксимда ўша исни туя-туя айландим. Ҳасратга тайёр эмасман, айрилиққа тайёр эмасман, аммо ажал оти аллақачон келган, начора...

Марям ўша куни ёнимга ҳар доимгидан бошқача келди. Биларди, бир айрилиқ хабарини олиб келганди. Кўзёшлари гапиришига тўсқинлик қилаётган бўлса ҳам, бир ҳаракат билан тилидан тўкилди. Маҳзун ва синган қалбимнинг парчалари минг парчага бўлинди ўша он.

– Ҳасан ҳазратлари раҳмати Раҳмонга қовушди, эй Робия...

Марям буни бир марта айтдими ёки минг марта кетма-кет такрорладими, билолмадим. Шу он эҳтиёжим бўлган ягона нарсa Аллоҳим етим қалбларга солган хотиржамлик эди. Ўша оятни эсга олдим: “Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун...”

Демак, содир бўлиши керак бўлган иш амалга ошган, Ҳасан ҳазратлари бир умр кутган дарвозадан

ўтганди. Бир инсон бу дунёда икки марта етим қоладими? Мана, мен қолдим. Ҳақини бу дунёда қайтаришим мумкин бўлган инсонлар фақатгина ота-онанг эмас, биласанми? Уларнинг ёнида сени Раббинг учун тарбиялаганлар ҳам бор. Амалингга шерик, сенга ўргатган ҳамма нарса сени қадам-бақадам узоқларга олиб кетади. Мен учун Ҳасан ҳазратлари мана шундай инсон эди. Уни англашга ожиз қолганимдек, ҳар доим уни тушунтириб беришга ҳам ожизлик қилдим.

Охирги маърузасида рози-ризочилик сўради, кейин минбардан тушди. Ҳар қанча йиғласам ҳам, охирги томчисигача кўзёшларим тўкилса ҳам, айрилиқ оғриғини тиндира оладими?.. Дунё у билан менинг ўртамга сираям тушмади ва ўша дунё унинг кетиши билан менинг ўртамга тушадиган бир пардани тортди. Дунёнинг ғам ва ташвишларини бизга ташлаб ҳузурга кетди.

Худди шаҳидлар ўлмагандек, ошиқлар ҳам ўлмайди. Ҳар бир шаҳид аввало ошиқ эмасми?...

– Эй севгили ўлим, бугундан кейин сен ягона ёронимсан.

Марямнинг елкасига бош қўйиб йиғладим, ўзимгами, айрилиққами, билмасдим... Ўша он гўёки ер мени кўтара олмас, осмон менга соя сололмасди. Басрадан қулоғимгача келган такбир овозларида илоҳий хушхабарни эшитардим. Ҳайй ва Боқий бўлган фақатгина Аллоҳ. Ўша пайт юзинг билан бирга бор вужудинг ва албатта қалбинг билан қара. Ақлингни

йўл, юрагингни йўлбошчи деб бил. Сабр ипига тўрт кўлинг билан тирмаш. Чунки руҳлар учун вақт йўқдир. Ўтмиш ва келажак бирдир, вақт вужуд учун бир тасаллидир.

Бир пайтлар менга савол берганди:

– Эй Робия, сира ўлимни орзу қиласанми?

– Аллоҳнинг қулларига нисбатан бирор айб қилганимизда, у билан учрашиб қолишдан уяламиз, тортинамиз шундайми?

– Ҳа.

– Аллоҳга нисбатан ҳам шунча гуноҳим, айбим, йўқотишларим борки... Бу айблар билан ҳузурига боришга қандай кўна оламан?..

Бунга жавобан табассум қилиб деди:

– Аллоҳ инсонни дунёда тавбаси сабабли афв этади, лекин охиратда истаса мағфират қилади. Мағфират нималигини биласанми? У гуноҳни афв этади, афв этиш билан чегараланмай, қулининг юзига ҳам урмайди ва қули янада кўпроқ уялмасин дея бутунлай бекитиб, унутишини таъминлайди. Яъни бу гуноҳни ҳеч қачон қилинмаган деб ҳисоблайди. Мен айнан мана шу мағфиратни умид қилиб, афв тилайман.

– Иншааллоҳ, ўйлаганингизга етасиз, Ҳасан ҳазратлари.

Тавозе либосига бурканиб кезарди доим. Бир марта шундай деганди:

– Тўрт инсоннинг сўзи билан йиллар давомида ўтолмаган эшикдан яна ўша тўрт одамнинг сўзлари билан ўтдим. Бу кишилар ливотачи, сархуш, бола ва аёл эди.

Ливотачини кўрганимда, жирканиш билан либосимни тортарканман, менга қараб деди:

– Ундай қилманг, зеро, бироздан кейин нималар бўлишини Аллоҳ билади.

Бу биринчи дарвоза эди, яъни шарият дарвозаси.

Сархушни кўрганимда, уриниб-суриниб лой ичида юрарди. Унга “Эй бечора! Оёғингни тўғри бос, лойга ботма!” дедим. Бу сўзимга жавобан деди:

– Шунча иддаолар билан сиз оёғингизни маънавий йўлда мустаҳкам босяпсизми? Сархуш ҳолимда йиқилсам, лойга беланаман, аммо ўрнимдан тураман ва тозаланаман, бу иш осон. Бироқ сиз йўлингизда йиқилишдан қўрқинг.

Бу иккинчи дарвоза эди, яъни тариқат дарвозаси.

Бир куни қўлида машъала тутган бир болани кўрдим ва ундан “Бу ёруғликни қаердан олиб келяпсан?” деб сўрадим. Бола машъалани пуфлаб ўчиргандан кейин шундай деди:

– Энди менга айтинг-чи, ёруғлик қаёққа кетди? Менга бунинг қаёққа кетганини айтсангиз, мен унинг қаердан олиб келаётганимни айтаман.

Бу учинчи дарвоза эди, яъни маърифат дарвозаси.

Бир куни йўлда кетаётганимда, юз-қўли очик гўзал бир аёлни кўрдим. Жаҳл билан эридан менга

шикоят қилди. Мен эса "Олдин юзингни бекит, кейин шикоятингни айт", дедим. Аёл шундай жавоб қайтарди:

– Мен бир махлуқнинг севгиси боис шундай ҳолга тушдим, ҳушим бошимдан учди. Мени огоҳлантирмаганингизда шу ҳолатда бозорга ҳам борардим. Аллоҳнинг севгиси боис сиз ҳам очик ҳолимни кўрмасангиз, нима бўларди?..

Бу тўртинчи дарвоза, яъни ҳақиқат дарвозаси.

Қўрқув қалбнинг нуридир

Сўзнинг аввали ҳам, охири ҳам Аллоҳга тегишли. Алҳамдулиллоҳ, имон келтиргандан кейин ҳам синалишда давом этишимизни билардим ва ўзимни мудофаа қилиб, фитна оташига ўтин бўлишдан кўра сукунат эшигида кутиб, бир томчи бўлса ҳам, сув олишни афзал билдим.

Сукут сақлаш ҳаракатсизлик эмас, аксинча, энг хайрли ҳаракатдир. Сукунат бўлса, дуо бор, тафаккур бор. Басра ва ислом оламида яшайдиган бошида ақли, оғзида тили бўлган барчанинг гапириши, фикрини баён этиши, гарчи бу ҳар сўз яхши ният билан бўлса ҳам, фитна оташига ўтин бўлишдан нарига ўтмасди. Оташ олов ҳолида экан, пуфланса сўнади, агар чўққа тушган бўлса, пуфлаган сайин яна баттар оловланади. Оташга қандай ниятда яқинлашганинг муҳим. Фитна оташи оташларнинг энг алангалисидир. Ҳар сўз ва фикр бир нафас бўлиб алангаланишдан бошқа нарсга ярамайди.

Гуноҳдек кўринган ишлардан хайрлар яратган Аллоҳ менга ҳам хайр дарвозасини очган, чегарасиз

бир ҳолга киргандим. Эшикни бир неча марта келган Марям ва Ҳайюнага ҳам очмадим. Ўша дамларда ичимга тўлган илоҳий тажаллиларни қона-қона ичдим, аммо ҳар қултумида янада кўпроқ ташна бўлар, такроран қониб-қониб ичардим. Кўнгил тупроғимга олдин сираям дуч келмаган бир ишқ уруғи тушганди, уни кўзёшларим билан суғорар, йиғлар, фарёд қилардим. Уруғнинг эҳтиёжи фақатгина сувдан иборат деб ўйлайсанми? Уруғга қуёш ҳам керак ва мен менга маъшук бўладиган қуёшимни орзу қилардим.

Бир куни бомдод намозини адо этаётганимда, мен орзу қилган хотиржамлик сира кўнглимга келмади, шу боис намозни тугатиб, яна ният қилдим. Ҳузур келмаганини кўргач, ҳар сафар намоздан чиқдим, тонг отай деб қолганди. Мен бу васвасали ҳолатни тушуна олмадим ва безовта қалб билан ҳузурда шай бўлдим. Намоздан кейин қўлларимни очиб, намозимни қабул қилишини Раббимдан сўрадим. Мен тушган бу ҳол ва мақомнинг хайрли якунига етишини ҳамда ҳикматини менга кўрсатишини тиладим. Қайғуларим мени маҳзун қилган нарсалардан эмас, мен маҳзун бўлмаган нарсалардан эди. “Бир Робия бу жаҳонда нима ҳам қила оларди, Робия даъво қилган ҳақиқат бошқа бировнинг ёлғони бўлгандан кейин менинг даъвоим ҳақдир дейишнинг ботилдан не фарқи бор?” деб ўйладим. Ўзимни ботиндан зоҳирга қараб ўзини билдирган ҳорғинлик панжасига тушгандек ҳис қилардим. Узоқ йиллар Ҳақ йўлидаги излашим,

топганларим, янглишганларим, куйганларим бир-бир кўз олдимдан ўтар, бу оғир юк билан қандай яшайман дердим. Гўёки мен чумоли эдим ва дунёни елкамга ортиб қўйишганди. Ҳар не қилсам ҳам, садоқатим ва таслимиятимни нуқсонли ҳисоблар, ўзимни нафсимни танқид қилаётган ҳолда кўрардим. “Эй нафсим, мени дунё билан алдама!” дея сиқилган ҳолатимдан қутулишга уринардим. Хўп, сабр дейилган йўлдошим қаерда эди? Мендан олдин кетармиди ёки ортимда қолганмиди?..

Йўлимда бир бурилиш борлигини ниҳоят сездим. Қачон безовталиқ содир бўлса, Аллоҳ ўша безовталиқдан кейин ажойиб ҳузурни бахш этарди, бироқ сабр ҳар доим энг қийини.

Бутун Басра менга қулоқ солмасдан, билмасдан мени бидъатчи дея айблади. Танқид қилувчиларнинг танқидидан заррача қўрққаним йўқ, лекин одамларнинг ғийбатига сабаб бўлиш мени қаттиқ яралади. Олдларига чиқиб, ўзимни тушунтирсам, “Мен сизлар билган эмас, балки билмаган Робияман” десам, бу сафар қалбимда риёга йўл очилади. Шармандаликлар ҳеч қачон инсонга аслидагидек кўринмайди. Риёнинг ичидан риё, кибр ичидан кибр чиқади. Кибрдан қочиб, тавозега сиғинар экансан, бу сафар тавозе соҳиби бўлганинг учун кибрга бериласан. Риё соҳиби ҳамёнига шағални тўлдирганча бозорда кезаётган одамга ўхшайди. Ҳамма унинг ҳамёнида тилла бор

деб ўйлайди, унга илтифот кўрсатади, аслида, ўзи ҳам биладикки, бу бозордан ҳеч нарса ололмайди.

Шундай қилиб, бир ўзим яшашда давом этдим ва бир кун эшик тақиллаганида, мен Ҳайюна ёки Марям деб ўйладим, бироқ эшик ортидаги овоз Молик ҳазратлариники эканлигини билгач, ваҳимага тушиб қолдим. Басранинг маънавий амри эшигимга келганди, очмасам бўлмасди.

Унинг овозига жавоб қайтарганимда, Молик ҳазратлари:

– Эшикни очма, Робия, – деди. – Маҳкам ёпиқ тут ва таваккул қил. Бизлар сенинг Ҳақ йўлида эканингга шоҳидмиз. Сенга бу тухматни қилганлар тан олди, бошларини тошдан тошга урмоқда. Сенинг ғийбатингни қилганлар сендан розилик олиш учун қонли кўзёшлар тўкмоқда.

– Аллоҳ шоҳидки, ҳар нафсни ўз виждонларига ҳавола қилдим. Уйга қамалиб олганим тўғри, лекин бу кичкина уйда улкан бир дунёда яшайпман, бунга амин бўлинг. Дарду ташвишим Аллоҳнинг ризосидир.

Молик ҳазратлари бир муддат сукут сақлади ва кейин:

– Робия, қанчалар бахтиёрсан! – деди ва қандай келган бўлса, шундай кетди.

У кетгандан бир неча кун ўтиб, эҳтиёжларим учун ойлардир қулфда турган эшигимни ниҳоят очдим. Мен эшик олдида эккан гул кўчатлари, сабзавотлар,

• 144 •

маккалар қуриб қолган деб ўйлагандим, бироқ гуллар
ғунчалабди, сабзаётлар каттариб, барг чиқарибди.
Марям ёки Ҳайюна ҳар куни келиб суғорган бўлса
керак деб ўйлагандим, бироқ экинларимга ҳаёт
сувини берган сен экансан, Абда. Ўша куни тушуниб
етдимки, “Мен қилдим” дейиш жуда катта хато экан.
Раббимизнинг азми ва илми қаршисида инсон “Мен
билмайман” дейишдан бошқа ҳеч нарсани билмаслиги
керак экан. Бир неча кундан кейин қўлингда сув тўла
идиш билан келаётганингни кўрганимда, англадимки,
у боғдаги гулларнинг етиштирувчиси Робия эмаслиги
аниқ, Аллоҳ таолодир.

МАЪРИФАТ ДАРВОЗАСИ

Маърифат Аллоҳни танимоқдир. Маърифат авлиёлар суҳбатида қўлга киритилади. Ориф Ҳақни биладиган, доим У билан бўладиган кишидир. Маърифат маънавият хазинасидир. Бу хазина ишқ ва ҳар нарсадан воз кечиш билан қўлга киритилади.

Маърифат даражасидаги асосий фикр: “На меники бор, на сеники”.

Ё Раббим!

Икки севги ила севаман сени, Биринчиси
оддий худбин туйғулар.

Иккинчиси сенга лойиқ ҳақиқий ишқ.

Бири сени доим ёдга олишнинг завқи,
яна бири мушоҳада шавқи.

Унда ҳам, бунда ҳам мен учун менга
мақтов улуши йўқ,

Ҳар икки вазиятда ҳам ҳар мақтов, ҳар
севги Сенгадир.

Робиятул Адавия

Гуноҳларимиз дунёда қаршимиздан чиқиб, биздан интиқом оладими?..

Абда бинти Шаввол ҳазрат Робиянинг тилидан тўкилаётган сўзларга қаттиқ берилиб кетганди. Хаёл оламидан чиқиб, бошини янада эгиб, табассум қилди.

– Ҳа, эй Уммул хайр, сизни Басра масжидида илк кўрган кунимни асло унутолганим йўқ. Басра аёллари ўтмишингизни танқид қилганида, сиз ҳатто гуноҳларингизни ҳам ҳимоя қилгандингиз. Бу ҳолатингиз Аллоҳга шукроналикнинг аломати эди. Зеро, “Гуноҳларим мени саодатга элтди”, дегандингиз. Ўша куни илк марта ўйладим. Биз қилган гуноҳлар тавбадан кейин қаёққа кетади? Аллоҳуларни охиратда бизга қарши далил сифатида фойдаланадими ёки гуноҳларимиз дунёда қаршимиздан чиқиб, биздан интиқом оладими? Ёки доим елкамизда юк, пешонамизда доғ бўлиб қоладими? Ўша куни масжиддан чиққанимда, мана шу савол миямни кемира бошлади. Сиз эса саодатга очилган эшик дегингиз. Гуноҳлар қандай қилиб саодатга очилган эшик бўлади, эй Робия?

– Раҳматим ғазабимдан ўтди дея марҳамат қилар экан, раҳматим шунчалар буюкки, ғазабимни босиб кетди, дейди Аллоҳ. Жаннатга пок инсонлар киради, шунинг учун Аллоҳ қулларини жаҳаннамда поклайди, ана ундан кейин жаннатга йўл беради. Қалбида заррача имони бўлган мусулмон ҳам охири жаннатга киради, аммо Аллоҳ уларни гуноҳларидан фориғ қилиб, кейингина жаннатига олади. Инсон энг яхши кўрганидан кўрқади. Бу кўрқув кўнглини қолдириш, хато қилиш, севганининг жаҳлини чиқариш кўрқувидир. Аллоҳнинг зотидан кўрқув эмас. Ахир сенга шафқат туйгандан нега кўрқишинг керак?.. Бир-бирини севадиган қанча одамларни кўрдим. Уни хафа қилиб қўяман, нотўғри гап айтаман дея ёнига яқинлашмайди, бир умр узоқдан севади. Ҳолбуки, Аллоҳ қулларидан яқинликни истайди, қулга бўлган муҳаббати орқали Рабга яқинлашган ҳар одимида кўрқуви янада ортади. Хато қилиб қўйсам-чи, Раббимнинг ғазабига дучор бўлсам-чи дея янада эҳтиёт бўлади. Севгининг асли мана шудир – кўрқиб севиш.

– Мана шу ваъзингиздан кейин гуноҳлар билан овора бўлишни четга суриб қўйиб, кўпроқ ибодат билан машғул бўлдим. Раббимни янада кўпроқ қандай севишим мумкин, уни янада яқинроқ қандай таний оламан деган ташвишга тушдим. Ишонинг, Уммул хайр, мана шу фикрнинг ўзиёқ мени гуноҳлардан муҳофаза қилишга етди. Кўрдимки, умид

ибодатга яқинлаштиради, кўрқув эса гуноҳлардан узоқлаштиради.

Тафаккурда янада чуқурроқ, ибодатда янада огоҳ бўлишга ҳаракат қилдим, аммо сизда бошқа нарса бор эди – бир сир. Мен бу сирга етиш учун узоқ йиллар сизни кузатмоқдаман. Ҳар бир ваъзингизда қатнашдим, ҳар йўлга чиққанингизда, сизни соядек таъқиб қилдим. Сиз эса дунёдан беҳабар турардингиз, бироқ гапиришни бошлаганингизда гўёки дунё марказидан овоз бераётгандек бўлардингиз.

Кўрдимки, бу сирни кўчада ёнингизда олиб юрмасдингиз. Уйингизга яшириб қўйгансиз деб ўйладим. Бироқ сизга яқинлашиб, сиз билан дўст бўлишга журъатим етмасди. Ҳайюна она, Марям ва бошқа аёллар сизнинг файзингиздан насибасини олар экан, мен сиздан маҳрум, аммо доим сиз билан яшашни афзал кўрдим.

То Басрада чиққан ўша фитнагача. Менинг майдонга чиқиш вақтим келганди. Чунки кеча сизга ҳайрон бўлганлар бугун сизни бидъат билан айблаётган, йўлдан озган, кўзи кўр, қулоғи кар инсонларга айланганди. Кейин таваккул билан уйга бекиниб олишингиз... Сизни кунлар давомида кўра олмадим, кўнглимга қанчалар қайғу чўкканини тушунтириб беролмайман.

Ҳар куни эшигингиз олдида келганлар билан келдим. Ҳайюна ва Марямнинг қонли кўзёшларини артдим, бироқ мен улардан ҳам ёмон ҳолатда эдим.

Улар сиз билан яшашни соғинишарди, мен эса сизни соғинардим. Биласизки, бир муддатдан кейин Басра халқи тирик қолиш учун курашди, ана шунда гўёки Робия умуман йўқдек, яшамаётгандек ўзларини тутишди. Ҳолбуки, тунда қандилнинг ёруғида сиз ва соянгиз уйда эдингиз.

Ҳар куни қўлимда бир идишни сувга тўлдириб, бўйнимни букканча эшингиз тагида турган гулларни, боғингизни суғорардим. Мана шу йўл билан ўзимга кичкина бўлса ҳам тасалли топдим. Неча марта эшигингиз тагида туриб, нафас олишингизни эшитиш илинжида нафас олмасдан турдим. Билмайман, неча марта қўлларимни мушт қилиб эшикни уришни истадим... Лекин сиз, эй Уммул хайр, бир он ҳам Раббингиздан ғофил қолишни истамасдингиз.

Бағдодда туғилдим, ота-онасига осий қиз бўлиб катта бўлдим. Кўзим ҳам, кўнглим ҳам ахлоқсиз ҳаётга мойил эди. Хаёлга келиши мумкин ҳар қандай гуноҳга жавоб берган, исённинг ҳар ранги билан бўянгандим. Онам вафот этгач, илк марта ўлим ҳақиқатини чин қалбим билан ҳис қилдим ва ҳаётни сўроққа тутдим.

Бағдодда чидаб бўлмас бир ўтмишим бор эди ва у ерда ўзимдан қутулишим қийин бўларди. Қайсидир инсон юртидан сургун қилиниб, ҳижрат қилса, яна кимдир дини учун яшаш илинжида уйини, юртини тарк этади. Мен эса гуноҳларимдан ҳижрат қилиб, бир ўзим йўлларга тушдим, лекин кўрдимки, қаерга борсам борай, гуноҳларим соядек ортимдан эргашиб

юрарди. Тавба қилишга ҳам юзим йўқ эди, чунки тавба қилинадиган Зотни танимасдим.

Йўлда паришон ҳолимда бир карвонга дуч келдим. Карвонда Ҳасан ҳазратларининг шогирдлари бор экан, йўл давомида у зот ҳақида гапириб кетишди. Номи шунчалар таниш туюлдики, қутулишимга умид сифатида уни кўрдим. Басрада яшашга қарор қилдим.

Раббимни таниш орзуси билан мен босиб ўтган йўллардан ўтганларнинг қандай фориғ бўлиб, покланганини англай бошладим. Гуноҳларимни тавба суви билан ювдим, лекин шундай ифлос ботқоққа ботгандимки, гуноҳларим тавбанинг соф сувини ҳам ифлос қилаётгандек эди. Қандай чорасизлик эканлигини тушунтириб беролмайман. Қолгани сиз билгандек.

Ҳазрат Робия Абданинг оқаётган кўзёшларини мажолсиз, титраётган қўллари билан артишга уринди. Абда бир уринишда қўлларини ушлаб, уларни ҳидлай бошлади ва тортиб, юзига сурди.

– Ё Раббим, шоҳид бўлки, мен Робия онамни жуда яхши кўрдим, сен уни севганинг учун бизга севдирдинг.

Робия Абданинг “Сен уни севганинг учун бизга севдирдинг” деган гапини бир неча марта такрорлаб шивирлади. Кейин Абданинг ёш тўла кўзларига қараб, титроқ овоз билан гапирди:

– Севган қулларини қулларига севдириб, уларга бу дунёга бардош кучини беради. Амалларига шерик

қилади, уларни биргаликда юксалтиради, бир-бирига васила қилади. Бири янглиш иш қилганида, бошқаси уни огоҳлантиради, бири тўғри иш қилганида эса, бошқасига ўртак бўлади. Бири йиғлаганида, бошқаси унинг кўзёшларини артади, бири кулганида, бошқаси унинг қувончига шерик бўлади, бири ўлганида эса, бошқаси унинг ҳақиқага дуо қилади. Сен, Абда, мен учун қайси бири бўлдинг ва мен сен учун қайси бирини қилдим? Шу ногирон ҳолим билан сенга юк бўлишдан бошқа қўлимдан нима ҳам келмоқда?

Абда Робиянинг қўлларига ёпишди ва гапни бўлди:

– Оҳ, Уммул хайр, бу ожиз жоним сизга фидо бўлсин. Сиз васила бўлган нарсалар олдида минг жоним бўлса, ҳаммасини сизга хизмат қилишга атаган бўлардим.

Робия Абданинг ҳолатини кўриб, жим туришни маъқул топди.

Абда эса ҳазрат Робия чарчади деб ўйлади:

– Эй Уммул хайр, озроқ ухлаб оласизми? Зеро, сизни анча уринтириб қўйдим.

Робиянинг юзида табассум балқар экан, кўзларининг чуқурида тўпланиб қолган кўзёшлари секингина ёноғига оқиб тушди. Бошини енгилгина силкитди.

– Йўқ, Абда, модомики бу кеча кўнглим тилга кирган экан, давом этайлик.

Тўлинойнинг деразадан тушаётган нурларига бир муддат қараб тургандан кейин давом этди:

– Ҳа, Абда, гулларимга жон сувини сен қуйишингга амин бўлганимдан кейин ҳамма юз ўгирган мана шу

синов даврида эшигимга юзини бурган инсон ким экан дея қизиқдим, ҳам бунинг ҳикматини кўришни тиладим.

Эшик олдида сени бир муддат кузатиб турдим. Гуллар билан суҳбатга шунчалар гўзал берилиб кетгандингки... Япроқлари устида қўлларингни кездирар, яратувчига ҳайронлигинг кўзларинг нуридан кўриниб турарди. Кейин мени сезиб қолганингда ўрнингдан сакраб турдинг. Ваҳимангни бостириш учун сенга бақиришга мажбур бўлдим.

“Эй Аллоҳнинг қули, шошма, бу ерда нима қиялсан?” деганимда, фақатгина ваҳиманг босилган, хуркак қарашлар билан маъқул бир баҳонани тушунтиришга уриндинг. Сен ҳам айтганингдек, анчадан бери босилган бир йўлни битта жумлада тушунтириш мумкинми? Сени ичкарига таклиф қилганимдаги қувончинг кечагидек кўз олдимда. Эй пок юракли Абда, келганинг қандай яхши бўлди.

– Ҳа, Уммул хайр, бу эшикдан кирганимда босиб ўтган оғир йўлнинг қияликларидан жаннатга олиб борувчи йўлга ўтганимни ўйлаб роса хурсанд бўлдим. Сиз менга “Кимсан, қаердан келиб, қаёққа кетялсан?” деб сўраганингизда, “Қаердан келганимни билмайман, аммо энди қаёққа кетишимни биламан” деб жавоб бергандим. Инсонларнинг кўпи нима истамаслигини билади, озроғи эса нима исташини билади. Мени соатлаб сабр билан тинглаб, кўзёшларимга кўзёшларингиз билан ҳамдард

бўлдингиз. Қўлларимдан ушлаб шундай дегандингиз: “Инсоннинг борлиғи, жисми кичик, лекин мана шу кичкина борлиқ билан йўл қўйган гуноҳлар буюқдир. Бироқ Аллоҳнинг раҳмати қаршисида гуноҳлар қандай эриб, зарраларга айланиб кетади. Огоҳ бўл, Абда, огоҳ бўлки, ўша раҳматга ноил бўласан”.

Жуда кўп вақтингизни олдим деб ўйлаб кетишга рухсат сўраганимда, одатингизга кўра ёқтирган одамларга берадиган совғангиздан менга ҳам бердингиз: игна, ип ва шам.

Мен бу ҳадяларни бир илтифот деб қабул қилдим, кейинроқ Ҳайюна уларнинг маъносини айтиб берди.

Бу йўлда шундай сирлар борки, улардан воқиф бўлиш учун игна каби оддий бўл ва ҳар доим қандайдир иш билан шуғуллан.

Ибодатда ип каби эгил ва бир нарсаларни бирига боғла, тик, йиртиқларни яма, лекин яна игна каби теп-текис бўлиб, ҳеч нарсага тиқилиб қолма.

Шам каби бўл, ўзинг эрисанг ҳам, атрофингни ёрит.

Ўша куни кулбангиздан фақатгина танам чиққанди, бироқ кўнглимни ўша ерда қолдиргандим. Кейинги кунларда сиздан айро ўтган ҳар дақиқамни бекор ўтяпти деб ўйладим. Ҳеч қаерга сиғмадим. Мен сизга таклиф билдиришга ҳаё қилардим. Ҳайюна ва Марямни воситачи қилиб, хизматингизда қолишни тилаганимда, ўйлаганимдек қаршилиқ қилиб, шундай дегандингиз: “Кулнинг қули бўладими? Мен Раббимдан буни сўрашга ҳаё қилар эканман, унинг

қулларидан қандай қилиб бир нарса сўрай? Абда хизматчим эмас, йўлдошим бўлади". Мана шу шарт билан мени қабул қилдингиз. Ўша кундан кейин кеча-кундуз йўлдошингиз бўлиб, оёқ томонингизда ётишни шараф деб билдим. Ўша пайтларда касаллигингиз тез-тез такрорланар, шунга қарамай, мендан ҳеч нарса сўрамасдингиз, бироқ қўлимни узатсам, тутардингиз, бир хўплам сув берсам ичардингиз.

– Ҳа, Абда, ростданам белим букилиб қолган пайтда пайдо бўлдинг. Бу Раббимнинг мендек ожизага чексиз лутфларидан бири эди. Аллоҳ сендан рози бўлсин, сен эса Аллоҳдан рози бўл, Абда.

Коинот китобини ўқишни билмаганлар кўрган нарсасининг маъносини тушунолмайди

Аллоҳнинг ҳикматлари баъзан хайр кўринишида, баъзан эса гуноҳ кўринишида намоён бўлади. Қул хайрларга гувоҳ бўлгани сари гуноҳ каби кўринган масалаларни ҳам идрок этиб, уларда яширинган хайрларни ҳам кўра бошлайди. Шу сабабдан доим шукрда бўлади.

“Бақара” сурасида шундай дейилади: “Сизга жанг қилиш фарз қилинди, ҳолбуки, у сиз учун ёқимсиздир. Ажаб эмаски, ёқтирмаган нарсангиз сиз учун яхши бўлса. Ва ажаб эмаски, ёқтирган нарсангиз сиз учун ёмон бўлса. Аллоҳ биладир, сиз эса билмассиз”.

Қуръонда Аллоҳ шундай буюрган экан, қар бўлиш, кўр бўлиш ақли борлиги билан мақтанадиган инсонга фойда келтирадими?..

Кўз олдингга бир болани келтир. Ақлини таний бошлаганида ўқиш-ёзишни ўрганиш учун устознинг ёнига боради. Устози унинг олдида китобни қўйганида бола кўрган нарсани бир-бирига чалкашиб кетган шакл-

лар холос, уларга ҳеч қандай маъно бера олмайди, ҳарфларни бирор нимага ўхшатолмайди. Масалан, китобда дарахт деб ёзилган, бола эса дарахтни кўрганида таниса ҳам, дарахт деган ёзувни ўқий олмайди. Кейин устози алиф ҳарфидан бошлаб навбати билан ҳарфларни ўргатади. Ҳарфларни бир-бирига боғлашни ўрганади, аста-секин тушунади, сўзма-сўз ўқишни бошлайди. Олдин жумлани, кейин саҳифаларни ўқийди ва ниҳоят китоб ўқишни ўрганади.

Коинот ҳам ҳар зарраси билан ҳарфга ўхшайди. Коинот китобини ўқишни билмаган инсон кўрган нарсаларини маъносиз деб ўйлайди. Кимдир кўрган мана шу нарсаларини дарахт, қуш, қуёш дегани учун у ҳам шундай дейди. Ҳолбуки, аслида қуёш фақатгина иссиқликдан, дарахт фақатгина илдиз, тана ва шохлардан иборат эмас. Ҳамма нарсада шундай маънолар, шундай нозик нақшлар борки, фақатгина коинот китобини ўқишни билган олимгина бунини илғайди. Инсон бирор олимдан ўрганмас экан, бу китобни ўқий олмайди ва шаклдан нарига ўтолмайди.

Бир куни шундай ҳодиса содир бўлди.

Ёзнинг куйдирувчи туш пайтида таҳорат олиб, пешин намозини ўқий бошладим. Намоздан кейин дуо қилаётганимда, Ҳайюна келди. Менга жилмайиб турарди. Кейин сездимки, унинг ортида икки аёл ҳам бор экан. Уларнинг саломини олиб, бу аёллар ким дегандек Ҳайюнага қарадим.

– Ассалому алайкум, эй Басранинг энг хайрли аёли, ёнимдаги меҳмонлар Муаззат ул-Адавия ва Лайло ал-Қайсиядир. Қариндошларинг эканликларини айтишгач, бу ерга олиб келдим. Адвадан бу ерга сени кўриш учун келишибди.

Шу аснода аёллар ёпинчиқларини ечар экан, ярадор кўнглимда бир умид пайдо бўлди, балки, очлик даврида олиб қочилган ва кейинчалик хат-хабар бўлмаган опаларимдир дея кўзларига қарадим. Лекин юзларини очгандан кейин кўрдимки, мендан ёш аёллар экан. Отамнинг қариндошлари эканликларини айтишди. Уларни ичкарига таклиф қилиб, ҳасбиҳол қилдик. Юрагимдаги озгина умид ҳам ўша кун сўнди, бироқ вафоли қариндошларим борлигини билишнинг ўзиёқ қувонишимга етарли эди. Бироздан кейин йўлдан келишган, қоринлари очдир деган фикр билан туриб, таом тайёрламоқчи бўлдим. Уйни қараб, фақатгина икки дона ноним борлигини кўрдим. Меҳмон баракаси билан келади дея нонларни уларнинг олдига қўяётганимда, эшик тақиллади. Қаршимда икки мискин аёл пайдо бўлди, ейишга бирор нима сўради. Эшикни тақиллатиб келганни бўш қайтариш ислом ахлоқидан эмас дедим. Ахир садақа берсанг, Аллоҳ бирга ўн беришни ваъда қилмаганми? Бир лаҳза меҳмонларга қараб, озгина иккиландим, лекин бу иккиланиш раҳмоний эмаслигини дарров тушуниб етди бечора ақлим. Кўлимдаги нонларни аёлларга узатдим.

Ҳайюна бундай ҳолатларга ўрганиб қолгани учун менга кулиб қараб турарди. Меҳмонлар эса ҳайрон қолишди. Аммо менинг кўнглим хотиржам эди. Ризқни берган У эмасми? “Ноним йўқ бўлса, уларга берадиган тоза сувим бор” деб пақирдан сув олишга кетдим. Сувни бераман деб турганимда, эшик яна тақиллади. Ишқилиб, тинчлик бўлсин дея эшикни очдим, қаршимда ёшгина бир аёл кўлида кўтаришга қийналиб турган бир матога ўралган тандирдан чиққан нонлар билан турарди. Атрофимдаги қўшнилардан бири ризқини мен билан бўлишишни истабди.

Нонларни олдим ва бир ҳикматга ёнимдагиларни ҳам гувоҳ қилиш учун уларни санадим, нақўн саккизта эди. Ваъда қилган Зот ваъдасида турганди, шунинг учун сираям иккиланмай “Бу нонлардан иккитаси кам. Бор, юборганга шу гапимни айт”, дедим. Аёл кўрқув ва ваҳима билан узоқлашди. Бирпасдан кейин қайтганида бўйни эгилган ҳолатда, титроқ овозда деди: “Мени афв этинг, эй Робия, нонлар йигирмата эди, мен нафсимга қулоқ солиб, иккитасини ўзимга олиб қолдим”. Қул қулдан уялади, аммо Раббиси қаршисида тортинмайди... Қаршимда япроқдек уятдан титраётган аёлнинг кўнглини олиш учун узатилган нонларни олмадим. “Тўғриси айтганинг, хатонгни тан олганинг учун бу икки нон сенга ҳадям бўлсин”, дедим.

Қолган нонларни меҳмонлар олдига қўйдим. Лайло ва Муаззат ҳайратга тушиб, бўлиб ўтганларнинг ҳикматини сўрашди.

– Ҳикмат ҳам, далиллар ҳам баён қилинган, эй аёллар. Аллоҳ ким садақа берса, берганининг ўн бараварини унга бераман демаганми? Уйда иккита ноним бор эди, ҳолбуки, биз бу ерда тўрт кишимиз, бу нон, балки, бизни тўйдирмасди. Лекин мен меҳмоннинг баракасига ишониб, қаноат билан сизларга инъом қилишга уриндим. Раббим ўша муҳтож аёлни эшигимга юбориб, бу баракага васила қилди, берган садақам эвазига ҳақ ваъдасини кўрсатди. Йигирмата нон билан ҳам садақамнинг бадалини, меҳмоннинг баракасини кўрдим. Шунинг учун ҳалиги қизга нонлар кам дедим. Ё юборган кам юборган, ёки олиб келган кам берди деб ўйлаб, эшик олдидаги қизга гапирдим, токи ўғриликка майл қилмасин, тўғри йўлдан адашмасин. Охирида ўша қизга икки нонни садақа қилдим. Кўрганингиздек, Аллоҳ учун сахий бўлганга Аллоҳ ортиғи билан сахийдир ва ҳар ишида бир ҳикмат, бир насиҳат яширинган. Қул Аллоҳни синологмайди, бироқ Аллоҳ қулни синайди. Мен садақани бераётганда ўрнини тўлдирадими-йўқми, буни аниқлаш учун эмас, ўз синовимни кўриш учун кутдим. Инсонлар билиб-билмай Аллоҳни синамоқчи бўлиб бир қанча ишлар қилишади. “Дуо қилай, қани, берармикан? Садақа берай, қани, ўрни тўлармикан? Намоз ўқий, қандай хайрлар бўлади?” дейишади. Ҳолбуки, Аллоҳ ваъдасида ҳақдир ва шубҳа имонга путур етказади. Дуо қилган бўлсангиз, албатта қабул бўлади, лекин коинотла бир тартиб

бор, интизом бор. Мана шу интизомга кўра чархпалак айланади, насибангизга ярашасини оласиз.

Ҳеч кимга муаммо келтириб чиқармасдан насибаси сари йўналган киши барака топади, бу дунё бозорида ортиқча қотиб қолмайди. Мискинлик билан насибасини кутиб, қуллар ичида хўрланишдан қутулади. Насибаси томон юрган ҳар дам Раззоқ бўлган Аллоҳнинг сифатига гувоҳ бўлади ва шу ҳақда тафаккур қилади. Ташқаридан қараганда, дунё учун ҳаракат қиларкан, қалби Аллоҳнинг сифатларини ўйлаш билан банд бўлади. Шу сабабдан ҳам бу дунёда, ҳам охирада ғалаба қозонади. Қўлга киритгани дунёвий мол-мулк ёки охирада кўшклар, ҳурлар эмас, Аллоҳнинг розилигидир. Энг гўзал, энг баракали, энг фойдали тижорат Аллоҳ билан қилинган тижоратдир.

Суҳбатдан кейин Лайло кулиб, менга қаради:

– Эй Робия, сизнинг Ҳаққа бўлган муҳаббатингиз шунчалар кучли эканки, чексиз чўллардан ошиб, қалбимизга етиб борди. Ёш қизлар сиз ҳақингизда эшитиб, сиздан ўрнак олмоқдамиз. Робиятул Адавия деб билинганингиз учун қабиламиз катталари сиз билан танишиб, кимлигингизни аниқлашимиз учун бизни юборишди. Ҳайюнадан сўраб, бошингиздан ўтганлар сабаб оилангизни танидик. Энди билингки, кимсасиз эмассиз, истасангиз, биз билан қишлоғингизга қайтиб, бизга бошчилик қилинг. Ҳаёт экансиз, сизга қараб, сизни бошимизга кўтарамиз.

– Оҳ, кўнгли ойдин қизим, жуда яхши гапларни айтяпсан, аммо мен қаерга борсам, ризқим ҳам, эътиқодим ҳам, яқинларим ҳам мен билан бирга боради. Менинг ниятим бошқа. На чўлларни ошган сохта шону шуҳрат эгаси, на қадр-қиммат соҳиби бўлишни истайман. Мени яратганга қул бўлай, у мендан рози бўлсин, бас. Сизлар йўлингизда давом этинг, ота юртимга мендан салом олиб боринг.

**Салом, эй қулим, ер юзида соғ-саломат
бўл, Чунки мен Ҳофиз ва Ҳодийман**

Охирги намоз...

Одам охирги намозини қандай ўқийди, шуни сира ўйлаб кўрдингми?

Қиблага қарайсан, қалбинг эса Каъбада бўлади. Қўлларингни кўтариб, ният қилаётганингда бошқа ниятлардан халос бўласан. Биргина такбир бутун борлиқда зарра қадарлигингни эслатади. Бир такбир кибр деган бутни парчалаб ташлайди.

Қўлларингни қовуштирасан, ожизлигинг қўлларингда бирлашади. Чап қўлингни ўнг қўлинг яшириб турганида борлигингни тасаддуқ қилган бўласан. Бисмиллоҳ деганда йўқолиб бораркансан, етмиш минг фаришта “Фотиҳа” дан кейин оминга ҳасад қилиб туради. Аллоҳнинг ҳузурида Аллоҳнинг каломи билан жавоб берасан. Котиб фаришталар ҳар онни ҳисоблаб турар экан, нафсингга ва намозингга илакишишга уринган шайтонга жавоб берасан. Борлиққа оид нима бўлса, сендан буткул узоқлашади. Мана шу йўқлик саёҳатида барча аъзоларинг рукуга боради, “Субҳана

Раббиал азим ва бихамди” дейишинг билан белинг яна бир марта букилади, тиззаларинг титрайди. На тик турибсан, на ўтирибсан, на ердасан, на кўкда... Айнан зарур жойдадирсан. Саждага боришдан олдин “Сами Аллоху лиман ҳамидах” дейсан ва ҳамдингни эшитганга сажда қиласан. “Субҳаана Раббиал аълаа” дейсан, кейин яна бир марта саждага борасан.

Салом берганингда, Ҳақнинг ваъдаси ҳақиқатга айланади.

Ана шу пайт қоронғилик йўқ бўлиб кетади ва “Исро” сурасида илоҳий бир овоз акс садо беради: “Ва айт: “Ҳақ келди, ботил йўқ бўлди. Зотан, ботил доимо йўқ бўлувчидир”.

Шундай қилиб, ҳар бир намозни худди охирги намозимдек адо этдим. Шунинг учун мўмин доим намозни соғинади. Хасталикдан эмас, хасталик мени намоздан қолдиришидан қаттиқ кўрқдим. Биз ҳар лаҳза Аллоҳнинг ҳузуридамиз, буни биламан, лекин намоздаги ҳузур ҳеч бир ибодатда йўқ.

Касаллигим мени қийнаб қўйган бир кеча таҳаж-жудга тура олмадим. Танам намозни соғинган, руҳимга босим ўтказган, жанг ўртасида қолгандек оловлар ичида ёнаётгандим.

Ўша кеча туш кўрдим.

Ичи саройлар билан тўла ям-яшил боққа кирдим. Боғнинг гўзаллигидан ҳайратланиб сайр қилардим. Шунда ям-яшил қушга дуч келдим. Ёшгина қиз қушнинг ортидан қувар, уни тутиб олишга уринарди.

Қиз шунчалар гўзал эдики, гўзаллиги кўзларимни қамаштирган, қушга бўлган ҳайратимни ўзига тортди.

– Қушдан нима истайсан? Тинч қўй уни, мен умримда бунчалик чиройли қушни кўрмагандим, – дедим унга.

– Унақада сизга янада чиройли бир нарсани кўрсатайми?

– Майли, – дедим. У қўлимдан ушлаб, боғни айлантиргандан кейин сарой эшиги олдида тўхтади ва эшикни очди. Ичкаридан ташқарига шамнинг нурлари сочилди. Шам нури ҳамма ёқни ёритиб турарди. Қиз менга қараб “Киринг”, деди. Ичкарига кирдим. Саройнинг гўзаллиги кўзларимни қамаштирди, дунёда бундай жойни кўрмагандим. Саройнинг ичида айланаётган пайтимизда боққа очилган бир эшикка дуч келдик. Қиз боққа қараб чопди, мен ҳам унинг ортидан кетдим. Боғда чиройли хизматкорларни кўрдик, қўлларида тутатқичларни ушлаб туришарди.

Қиз улардан сўради:

– Нима излаяпсизлар?

– Денгизда чўккан ва шаҳид бўлган бир кишини излаяпмиз, – деб жавоб беришди. Қиз яна сўради:

– Ёнимдаги аёлга тутантириқ тутмайсизларми?

– Унинг насибаси бор эди, бироқ насибасини тарк этди.

Шундан кейин қиз қўлини қўлимдан тортди.

– Сиз ҳамма ухлаётганда ўқиган намозингиз бир нур эди. Уйқусиз ва ибодат билан ўтган умр ғаниматдир,

вақт эса жуда кам. Дунё фонийдир, вақт тезгина ўтиб кетади.

Шу сўзларни айтгач, кўздан ғойиб бўлди, мен эса уйғониб кетдим. Касал ҳолимга қарамасдан тонггача уйғоқ бўлдим. Узоқ йиллар ўтганига қарамай бу тушни сира унутолмадим. Ҳар сафар эслаганимда ўзимни қаттиқ гуноҳкор ҳис қиламан. Айтганидек, вақт жуда оз.

Шу тушдан кейин тушундимки, Раббим мендан истаган нарсаларга эътибор қаратишим, сабр қилишим керак экан.

Қалб ҳар доим ўзгариб тургани учун ҳам қалб деб номланган. Нафс бу ўзгаришни яхши билгани боис қалб ўзгарган пайтда ҳужумга ўтиб, уни заифлаштиради. Инсон ибодат билан қалбини доим уйғоқ тутишга уринади ва ибодатни давом эттирса, бу сафар нафс заифлашади ва қалбга енгилади.

Нафсни тарбиялаш энг ваҳший ҳайвонни тарбиялашдан ҳам қийинроқ. Чунки унинг амаллари, орзулари тугамайди. Дунёнинг ўтган қисми орзу, қолган қисми хаёл бўлганига қарамай, нафс умр тугамайдигандек ҳар нарсани истайверади, ҳавас қилаверади.

Нима қилсанг қил, ибодатдан ҳар лаҳза чекинганингда, нафс бу имкониятдан фойдаланиб, йўлдан адаштириш учун турли ўйинлар қилади.

Қўлда бўлмаган нарсаларнинг кўнгилда бўлиши инсоннинг юкини янада оғирлаштиради. Ҳолбуки,

инсондан исталган нарсa – фақатгина Яратувчисига қуллик қилиш. Қулга қулликда одам минг хил миннатга рози бўлади, бироқ Раббисига қуллик қилиб, чексиз эҳсон, икки жаҳон хотиржамлигига эришади.

“Каҳф” сурасида шундай дейилади: “Айт: “Сизга амаллари юзасидан энг кўп зиён кўрувчиларнинг хабарини берайми? Улар бу дунё ҳаётидаёқ саъй-ҳаракатлари ботил бўлган, ўзлари эса гўзал иш қиялпман деб ҳисоблайдиганлардир”.

Умрим давомида одамларни Аллоҳдан қайтарган нарсаларга қизиқдим, одамларни кузатдим. Тушундимки, Аллоҳни керагича танишмайди, танишганида, билишганида эди асло дунёга ва ундагиларга ҳавас қилишмасди. Бу худди ташқи кўринишга аҳамият берган одамларнинг ичлари хароб бўлиши кабидир.

Раббимни таниш, севиш бобида ғайратимни оширмоқчи бўлдим. Одамлар орасида бу ишни қилиш қийин эди. Қийинчиликдан кўра нафснинг тузоқлари билан тўла эди одамларнинг атрофи. Шу боис ҳар куни оломондан қадам-бақадам узоқлашдим. Уйим масжидим бўлди, ёлғизлигим эса йўлдошим. Кўп кунларимни одам овозини эшитмасдан ўтказдим. Одамлар мени унутди, мен эса одамларни.

Ўзимдан ҳижрат қилиш вақти келганди ва бир изни таъқиб қилганча йўлларга тушдим.

**Сиз яхши кўрган нарсалар сизни
бошқа нарсаларга нисбатан кўр ва
кар қилиб қўяди**

Чўл иссиқ. Ўз чексизлиги билан йўлга чиққанларни бағрига босади. Гул битмас қумлари узра булбуллар учиб ўтмайди. Инсоннинг яшаш орзусини эритиб, буғга айлантирадиган жазирама.

Чўл қаҳрли. Сирни ёқтирмайди, ҳеч кимга ён босмайди, унда қўрқувнинг ҳар ранги мавжуд. Ҳар одимда одамнинг умидини еб битиради. Баъзан бир мужда беради, аммо унинг ортидан қора хабар билан атрофни чанг-тўзонга беради. Ҳар қадам ташлаганида, бор кучи билан одамни ортга тортади.

Чўл жимжит. Нафаси жимжитлик, озуқаси жимжитлик, уйқуси жимжитлик. Қанчадан-қанча дуолар, илтижолар, кўзёшлар, саждаларнинг гувоҳи у.

Чўл йўқлик демакдир. Ундан қутулишни истаганларга алдамчи сояларини тақдим қилади. Қовоғи уйилган мезбон мисоли хизматда бўлади, меҳмонига инъом берадию кейин миннат қилади. Соя бўлади, кейин куйдиради. Сув беради, бир дамдан кейин

қайнатиб, сувни буғга айлантиради. Бир кун тўйдирса, уч кун оч қолдиради.

Чўл ишқдир. Қанчадан-қанча куйган кўнгилларга гувоҳ бўлган. Севгилисининг изини излаётган маъшукни сохта умидлар билан бир томондан иккинчи томонга судрайди. Бераҳм жаллоддир, тўрт томони очиқ зиндонга ўхшайди.

Чўл бермайди, олади. Топтирмайди, йўқоттиради, чанқоқни бостирмайди, сувсатади. Кўзёшларинг ёноғингдан сизиб тушар экан, шамол кўтарилади ва кўзёшларингни ҳам, умидларингни ҳам қуритади.

Чўл панжасидан қутулганимга ўттиз йил бўлди. Кўнглимга тушган ишқ боис йўлимни яна чўлга бурдим. Манзилим – Каъба, Раббимга яна бир қадам яқинлашаман деган умид билан танамни четга суриб қўйиб, Байтуллоҳга кўнглим билан боришни истадим.

Бор сармоям қаноатим эди. Ҳажни ният қилганимда қайтариб бериш шарти билан уч-беш ақчага битта эшак олдим. Ҳаж карвони билан Басрадан йўлга тушдик. Ортимда қолдирадиган ҳеч нарсам йўқ эди, бир неча дўст ва сендан бошқа, Абда. Мен билан боришни жуда ҳам истадинг, лекин мен муборак даргоҳга ёлғизлигимни гувоҳ қилганча боришни тиладим. Озиғим ва тоқатим ишқ эди. Ҳорғин танамга, руҳимга ишқ қувват берганини тушунтириш, айтиб бериш имконсиз. Сизлар билан видолашаётганда, соғинчингизни ҳам бўйнимга олдим. Ҳайюнанинг кўзёшлари рўмолига қонли издек ёпишди. Сенинг

кучоқлашингдаги илиқлик чўл иссиғига тенг эди. Шундай ишққа дучор бўлгандимки, гўёки икки ойлик йўлни бир қадам билан босиб ўтадигандек ҳис қилардим. Каъба мени ўзига тортарди. Бу бир чорлов эди ва бу чорлов Ундан бўлмаганида, Робия шундай ёниб-куярмиди? Бу кекса, бечора ҳоли билан йўлларга тушармиди? Ниҳоят, карвоннинг энг орқасида йўлга тушдим, Ҳамма туялар, отларда йўлни жадал босиб ўтар экан, мен озиб кетган эшакда чўлларга равона бўлгандим. “Аллоҳ карим!” дедим. Ҳақ таоло кўнглимга Каъбанинг ҳидини солганидан хурсанд эдим. Яна бир асирликдан қутулгандим. Дунёга келган онимизда она қорнидаги асирликдан қутулиб, дунёга асир бўлмаганмизми? Дунёдагилар шунчалар шафқатсизки, асирлик камлик қилгандек, бир-бирларини чуқур зиндонларга ташлайди. Кўрдимки, фақатгина Раббисига ишонганлар ҳуррият сари йўл топа олади. Аввало руҳиятингга сизиб киради, кейин сен Раббингга қараб юрганинг сайин ўша нур янада яқинлашиб, йўлингни ёритади. Аллоҳнинг душманлари, яъни золимлар қаршингдан чиқиб, сени бу йўлдан қайтаришга уринганида, абадиятга эришиш орзуси ва Аллоҳга таслим бўлиш билан зулмат занжирларидан қутуласан.

“Сиз яхши кўрган нарса сизни бошқа нарсаларга нисбатан кўр ва кар қилиб кўяди” деган гап бор. Умрим давомида доим бир нарсалардан воз кечишни орзулаб юрдим. Бутун борлиғим билан дунё лаззатлари,

шаҳватлари, ҳавасини тарк этиш учун уриндим. Баъзан йўқ бўлдим, баъзида эса бор, баъзан эса завқлар мени тарк этди.

Бу дунёда ўлимга тайёргарлик учун яшаймиз, аммо бизни Ҳақ йўлдан чалғитадиган шунчалар кўп иш билан машғул бўламизки, асл ғояни унутамиз. Шу боис дунё қамоқхонасидан фақатгина ишқ ила, тоат ила қочиш мумкин.

Фақатгина дунё зиндонидан эмас, ўз зиндонимдан ҳам қочаётгандек эдим. Раббимга илтижо қилдим:

– Менга янги кўз бер, у билан Сени кўрай. Менга янги оёқ бер, у билан Сенга борай. Менга янги қулоқ бер, у билан Сени эшитай. Менга янги жон бер ва шу жон билан Сенга борай. Борлиқда не бўлса, Сенинг ишқинг билан йўқ бўлсин.

Чўлда узун кеча бошланганди. Одамлар бирма-бир ўзини уйқунинг оғушига топширарди. Мен учун эса сукунат ичида Яратганнинг чорловини эшитиш вақти келганди.

Дунёда мол-мулк ташвишида бўлмаган инсон ибодатидан лаззат олади

Саҳар вақти кирганида карвондагилар билан бирга бомдод намозини ўқиб, яна йўлга равона бўлдик. Карвоннинг энг ортида борар эканман, карвоннинг бошини кўришга қийналардим. Юзлаб ҳожи бир юрак бўлиб, кетиб борардик. Ҳиро тоғида бошланган курашнинг ғалабасини илгарилаб кетаётган карвонда кўрдим ва Аллоҳга ҳамд ўқидим.

Бечора эшак қумларга бота-бота қадам ташлар экан, олд оёғи қоқилиб, чўккалаб қолди. Шусиз ҳам заиф ва касал эди, қайта ўрнидан тура олмади. Карвон тўхтади, эшакка нима бўлганини аниқлашга уриндик. “Робия, бу эшак энди юрадиганга ўхшамайди. Истасанг, юкингни олайлик, юки енгил туялардан бирига юклаб, давом этамиз”, деди бир киши. Эшак бу пайтда ўлиб бўлганди. Атрофдагиларга қараб, “Боринглар, қутлуғ йўлингизда давом этинг, мен йўлга чиқаётганда сизларга эмас, Аллоҳга таваккал қилгандим”, дедим.

Жуда кўп қисташди, лекин қароримдан қайтара олишмади. Карвон кўздан йўқолгандан кейин чўлда бир ўзим қолдим. Қандай синовлигини тушунишга, ҳикматини кўришга уринардим. Бундан ташқари, эшак омонат эди, ижарага олгандим. Ўлиши келишувимизда бор эди, аммо барибир унга омонат сифатида қарардим. Бу ҳаётимда ҳеч нарсам бўлмади ва эгалик қилиш ҳиссидан кўрқдим.

Бир куни Ҳасан ҳазратлари мендан:

– Эй Робия, бу йўлда қандай қилиб жадал илгариладдинг? – деб сўради.

– Сизга ҳам маълумки, жун йигириб, ип қилиб сотаман. Бунинг эвазига қўлимга икки ақча келади, бирини ўнг қўлимга, иккинчисини чап қўлимга қўяман. Иккисини ёнма-ён келтириб, уларга эгалик қилиш ҳиссидан кўрқаман. Мана шу ҳолим доимо йўлимни очади, дунё ташвишларидан мени узоқ тутади. Бу дунёда молу мулк ташвишини чекмаётган инсон ибодатидан завқ олади, қалбига васваса тушмайди.

Балки, бу эшакни олганим учун Раббим мени огоҳлантиряптими деб ўйладим. Юрагимга кулоқ солдим, аммо эгалик қилиш ҳиссидан нишона йўқ эди.

Нима қилишни билмай бир муддат ўйланиб турдим. Аҳволимга шунчалар раҳмим келдики, йиғлаб, илтижо қила бошладим:

– Раббим! Мен ожиз ва бечора қулман. Мени таклиф қилдинг ва мен бу таклифга лаббай деб жавоб қайтардим. Энди бу чўлда бир ўзим қолиб кетдим. Сен ҳукм-

дорсан, мен эса кулингман. Шафқатингни дариф тутма, мени йўлимдан қайтарма.

Чорасизлигим шафқатсиз одам каби менга зулм қиларди. Аллоҳдан ёрдам келмаса, ҳеч бир башарий қувват бу ишни эплотмасди. На олдинга кетишга, на орқага қайтишга тоқатим бор эди.

Бошимни қумга кўмганча йиғлар эканман, ёнимда кимдир бордек туюлди. Иккиланиб бошимни кўтарганимда, сал олдин жонсиз ётган эшак қаршимда тик турарди. Аллоҳнинг ҳикмати қаршисида ожизлигимни ич-ичимдан ҳис қилдим. Биз ожизмиз, у эса қудратли. Завқу шавқим ошиб, яна йўлга тушдим. Эшак олдингидан анча тезроқ юрарди. Гўёки бир аҳди бору шуни бажаришга кетаётгандек эди.

Анчагина йироқда бўлган карвонга етиб олиб, ҳатто ўтиб кета бошладим. Карвоннинг олдидан ўтаётганимда, ҳамма ҳайрат билан қаради. Карвондагилардан бири сўради:

– Эй Робия, эшагинг ўлмаганмиди?

– Ўлимни берган Зот уни қайтариб олди. Аллоҳ “Бўл” деса бўлади. Нега ажабланияпсизлар?..

Тириклар шаҳрида ўлган қалбларимизнинг тирилишига гувоҳ бўлишга келдик

Карвон чўлларда кеча-кундуз демасдан илдамлар, ишқнинг иси яқинлашган сайин дармони қолмаган баданлар куч оларди.

Мадина... Ҳабибуллоҳ севган мақом, илоҳий хабарлар макони, қуёш ва ой нур оладиган манба, гуллар очилган шаҳар.

Мадина – маданиятнинг илк уруғлари экилган макон. Ўлик шаҳар бўла туриб тирик кўнгилларнинг келиши билан тирилган, илму ирфоннинг марказига айланган. Бу шаҳарни гўзаллаштирган унинг аҳолиси эмасми?..

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг “Биз Уҳудни яхши кўрамиз, Уҳуд ҳам бизни яхши кўради” деган илтифотларига сазовор бўлган тоғ, сенга салом бўлсин, минглаб саломлар бўлсин!

Тириклар шаҳрида ўлган қалбларимизнинг тирилишига гувоҳ бўлишга келдик. Кун оқараётганда карвон юкларни туширишга киришган ва одамлар

Пайғамбар алайҳиссаломнинг равзаларига чопганди. Энг олдинда келган мен энг орқада қолиб кетдим. Таҳорат олишга тайёрланаётганимда, ой кўра бошлаган ва муқаддас равзага боролмагандим.

Бу ҳолатда юрагимдаги ёнғинга чидаб бўлармиди?..

Насиб қилгунича дарвозаси олдида тураман дедим, аммо айрилиқ олови кўзёшларимни ҳам куйдирмоқда эди. Масжид олдида, девор олдига тиз чўкиб, Пайғамбаримизга салом бердим. “Вафотимдан кейин қабримни зиёрат қилган (киши) мени тириклигимда зиёрат қилгандекдир” деган муждадан ўз улушимни олишга уриндим.

Равзанинг дарвозаси олдида қанча вақт йиғладим, фарёд урдим, билмайман. Бир маҳал кимдир елкамдан аста туртди. Ўгирилиб қарасам, қаршимда бели букилган кекса аёл турарди.

– Ассалому алайкум, Басранинг энг хайрли аёли! Неча соатлардан бери девор тагида оҳларингни эшитиб, қонли кўзёшларингни кўриб турибман. Сени Басра карвонидан сўраб-суриштирдим, кимлигингни айтишди. Неча йиллардан буён келишингни интиқлик билан кутдим, лекин кўряпманки, дардинг бор ва йиғлаяпсан. Ёки ўзини бу равзага оёқ қўйишга муносиб кўрмаганларданмисан?

Аёлнинг саломига алик олдим.

– Йўлимни шу томонга бурган Зот лойиқ кўрган бўлса, сўзимнинг ҳукми ўтармиди? Мендан сўрасангиз, ўзимга инсон бўлишни ҳам муносиб кўрмайман. Бу

йиғлашим, инграшим маҳрумлик кўзёшларидир. Ой кўра бошладим, лекин бу ҳол соғинч даврида оғирлик қилди, шунинг учун йиғлаяпман. Қорни роса оч қолиб, тўкин дастурхонга қараб турган инсоннинг ҳолига тушиб қолгандекман.

Аёл кўзларимга тикилганча самимий кулди.

– Ўттиз йилимни муборак равзада фаррошлик қилиш билан ўтказдим. Ҳовлини супурдим, ахлатларни тозаладим, ҳожиларга сув тарқатдим, йўл сўраганга йўл кўрсатдим, жоҳилга билим бердим. Шу сабабли Раббимнинг инояти билан унга яқин бўлдим. Эй Робия, агар истасанг, сенга шу ўттиз йиллик хизматимдан қўлга киритилган савобимни берай, сен эса гарчи ой кўраётган бўлсанг ҳам, шу ҳолингда ичингдаги ҳасратни, соғинчни ва муҳаббатни бер. Айтмоқчиманки, ният муҳим, Робия, ният! Инсонни ризолик сари олиб боровчи ниятдир, акс ҳолда, амаллар билан бунча неъматнинг ҳақини адо қилолмаймиз. Саъй-ҳаракатдан олдин ният, қолгани Аллоҳнинг лутфу карамидир. Сенга ҳам маълумки, ҳазрат Оишанинг ҳаж пайтида ҳайзи келган, шу ҳолатда тақиқланган амаллардан ташқари қолган амалларни бажариб ҳажни адо этганлар.

Гарчи ўзимни ҳайрат мақомидан ўтганман деб ўйласам-да, аёлнинг жўмардлиги мени янада ҳайратга солди. Чунки у биргина ният учун барча амалларини фидо қилмоқчи эди. Оҳ, мана бу йўлда нелар фидо қилинмайди? Чексиз уммонга бориш истаги бир

қатра ишқ учун эмасми? “Тўғри”, дедим. Ой кўриш ҳолатида бўлмаганимда ҳозир равзада бўлиб, Жаннат боғи дейилган мақомда намоз ҳам ўқиган бўлардим. Холисона ниятим шу эди. Аллоҳнинг лутфу карамини ким санаб тугата олганки, бу ожизлигим билан мен тилга келтирай? Алҳамдулиллоҳ, Расулуллоҳнинг шаҳрида бўлиш ҳам қанчалар буюк шараф.

Ҳалиги аёл кўлидаги кўзадан бир коса сув берди.

Ҳайрон қолдим, чунки бу иссиқда сув совуқ эди. Умримда мен ичган энг салқин, энг ширин сув. Бошқа бундай сувни ичиш насиб қилмади. Баъзи лаззатлар, ислар, овозлар баъзи шаҳарларгагина хос. Балки, инсон буларни бошқа жойларга олиб кетолмагани учун шундайдир.

Мадинада Расулуллоҳнинг оёқ изларини изладим. Кўп эмас, юз йил олдин бу шаҳарни қутлуғ қилган оёқ изларни. Оёқлари теккан тупроқни сурма дея кўзларимга тортдим.

Ишққа иштиёқим йўлдаги чарчоқдан устун келганди. Бир даврага бориб қўшилдим, ишқ йўлида ўлганлар ва бу йўлда Аллоҳнинг дўстлигини қозонганлар билан суҳбат қурдик. Раббимнинг шоҳидлигида нафсимга “Шаҳодат келтир” дедим. Нафс ўзининг айғир отида тизгинларини ниҳоят қўлимга берди.

Бир куни Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни тушимда кўрдим...

Дунё назаридан четда қолган инсон учун тушида у зотни кўриш қанчалар қийматли эканини фақатгина буни бошидан кечирганлар билади.

Юзларида табассум, сочларидан таралаётган нур бутун коинотни ёритишга етарди. Гарчи жавобини жуда яхши билсалар ҳам, мендан сўрадилар:

– Эй Робия, мени яхши кўрасанми?

Бу савол бутун жаҳонни ёндириб, кул қилишга кифоя, аммо бечора Робия бу саволга қандай чидади, билолмадим.

– Сизни ким севмайди, Ё Расулуллоҳ? Лекин Раббимнинг ишқи бутун борлиғимни чулғаб олган, танамда бошқа ҳеч бир муҳаббатга ўрин қолмади.

– Тўғри айтдинг, эй Робия, Раббисини севган мени ҳам севади.

Кейин табассум қилдилар ва ўша табассум ёдимда қолди.

Аллоҳ қайсидир қулларини йўқлик, қайсидир қулларини тўқлик ичидан олади

Карвон иккинчи манзилга яқинлашганида, чўлнинг шарқ томонидан кимдир биз томонга келаётганини сезиб қолдим. Ҳар ўн беш қадам тўхтар, намоз ўқир, кейин яна беш-ўн қадам ташларди. Бу қандай юриш бўлди? “Ҳа, – дедим ўзимга ўзим, – бу ўша, дунё султонлигини қўли ва кўнгли билан ўзидан нари итарган муҳтарам зот, Иброҳим ибн Адҳамдан бошқаси бўлиши мумкин эмас”.

Иброҳим ибн Адҳам ўн етти йилдан бери Каъбага бориш мақсадида “Кўпчилик Каъбага таклиф қилинади, лекин жуда ҳам оз кишини Аллоҳнинг ўзи чақиради” деб, бу таклифнинг ҳар одимида саждада бўлишни ният қилган экан.

Йўлда учраган бир одам ундан қаёққа кетаётганини сўрабди, у эса ҳажга кетаётганини айтибди. Ҳалиги киши:

- Ҳажга пиёда қандай борасан? – дебди.
- Менинг жуда кўп минадиган нарсам бор.

– Қани, қаерда?

– Бошимга бир иш тушса, сабр отига минаман, бирор неъматга сазовор бўлсам, шукр отига минаман, бирор фалокатга дуч келсам, ризо отига минаман, нафсим мени дунёвий нарсаларга йўналтирганида, умримнинг қолгани ўтганидан кам эканини айтиб, бундан воз кечаман.

Аллоҳ орифларга сирларни маълум қиладики, ориф жим турса ҳам, бу сир ҳақида Ҳақ гапиради. Уларнинг ҳаёлида доим Аллоҳ бўлади, улар нуқул Аллоҳга томон қочади. Аллоҳ қайсидир валий қулларини йўқсиллик ичидан олса, қайсидир валий қулларини бойлик ичидан чиқариб олади. Фақир ҳам унга муҳтож, бой ҳам. Фақирнинг кўнгли Ҳақ ишқига мойил бўлса, бойнинг кўнглига дунёвий нарсалар парда тортади, ҳақиқатни кўролмайди.

Мол-мулк билан мақтаниш осон, бироқ ҳамма ҳам фақирлиги билан мақтанавермайди. Муҳтожлик, фақирликнинг сиридан воқиф бўлмаганлар йўқсилликни уят деб билади.

Фақирнинг қалби доим маҳзун, ожизлигини доим ёдда сақлайди. Мўл-кўлчиликда бўлганлар, гарчи имон келтирган бўлса ҳам, шариатни қилчалик рад қилмаса ҳам, доим парда ортидадир.

Ниҳоят, ёнимизга етиб келганида, карвондагиларни қувонч қамраб олди. Одамлар Иброҳим ибн Адҳам билан ҳаж қилиб, унинг ҳурматидан ҳажимиз қабул бўлади деб умид қилишарди.

Иброҳим ибн Адҳамга ҳурмат билан салом бергандан кейин сўрадим:

– Эй Иброҳим, ўн етти йилдан бери бу йўлда истаганингизга эришдингизми?

– Аллоҳ истаган умидимни рўёбга чиқармоқда, лекин сенинг вақт борасидаги ҳаяжонинг нимаси, эй Робия? Йўлда кетар эканман, пастгина бир овозни эшитдим: “Ҳарамга етмасдан бир карвонга дуч келасан, ўша карвонда ёлғиз ва кимсасизликни Аллоҳ ризоси учун танлаган бир аёл бор, исми Робия. Ўша аёл Каъбага қалбан борганлардандир. Ким Каъбага оёғи билан борса, Каъбани тавоф қилади, ким Каъбага қалби билан борса, Каъба уни тавоф қилади”. Сен жаҳонга ёйган ҳаяжоннинг ёнида меники зарра кабидир, эй хайрли аёл.

Бу қандай лутф ва карам эди, ё Раббим! Шукр саждаларингда кўзёшларим билан кўнглимни қайта-қайта ювдим.

Инсон ўзига ўзи Аллоҳга олиб борувчи йўл қаерда ва қандай деб савол беради. Унинг амрини ўз ўрнида адо қилсанг, бориладиган жой ҳам ўша ердир ва у ҳам ўша ердадир.

Кўраётганларим тушимми ёки ўнгимми дегунимча Иброҳим ибн Адҳамнинг соясида ва оёқ изларини босиб, эҳром боғладик. Маъноси ўлим бўлган эҳром ўлимни қалбан тасдиқлаш учун энг катта имкон, таслимият эшигидир.

Эҳромга киргандан кейин “Лаббай!” садоси янграйди.

– Лаббай!

Жумлаи олам такрорлайдиган калом – “Лаббай!”.

Амр қил, Аллоҳим, амрингдан бошқа ҳеч нарса амалга ошмайди.

Лаббай!..

**Худди ой каби шаҳарларнинг
кўринадиган ва кўринмайдиган икки
юзи бор**

Каъба...

Бағрида ёмғирни олиб юрган қоп-қора булутга ўхшайди. Гўёки осмондан тушгану ер юзини бироздан кейин чақнайдиган чақмоқ билан ёритиб, раҳмат дарёсига чўктирадигандай. Олими ҳам, золими ҳам раҳматга фарқ бўлади.

Каъба ойнанинг ортидаги сир каби қоп-қора. Йўлини унга бурганларни ўз сирида акс эттирадиган, борлиқни англашига ёрдам берадиган ойна.

Ер юзида фонийлар, малаклар оламида фаришталар ишқни тавоф этмоқда... Фақир бўлсангиз ҳам, бой бўлсангиз ҳам Аллоҳга қараб чопинг деган нидога ноил бўлганлар, борлиғини қуёш тиғида эритганлар елкама-елка.

Каъба...

Зоҳирий бут-санамларни парчалаб ташлаганлардан маънавий бутларини ҳам парчалашини истамоқда. Ҳар қадам "Лаббай!" деган фарёдга гувоҳлик қилмоқ-

да. Кўзёшлар маънавий бутларни бирма-бир ерга ағнатмоқда.

Каъбага қарайман, ҳазрат Умарни ёдга оламан... Ҳажарул асвадга қараб шундай дегандилар: “Сени ўпяпман, ҳолбуки, сен оддий тошсан. Сен на фойда ва на зарар етказа оласан. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сени ўпгани учун ўпмоқдаман. Агар бундай бўлмаганида эди, сени ҳаргиз ўпмаган бўлардим!” Бу шундай бир сир эдики, у зотни Форук дейишди. Мен ана шу сирга толиб бўлгандим.

Каъбани тавоф қилар эканман, “Лаббай” деган сирда йўқола бордим. Фаришталар қуёш атрофида айланиб, Аллоҳни зикр қилганидек, бизлар ҳам тавоф билан Аллоҳни зикр қилмоқдамиз. Тавоф кои-нотнинг хулоласи, илоҳий қисматга бўйин эгишнинг нишонасидир.

Ё Раббим! Чақириғингга қулоқ тутдим, сўзим ва ўзим билан Сенга келдим!...

Фақатгина Каъбада эмас, Макка кўчаларида айланиб, Уни изладим. Ҳиро тоғига соғинчларимни айтиб бердим, Савр тоғига сиримни шивирлардим. Тўлин ойга қарадим. Худди ой каби шаҳарларнинг ҳам икки юзи бор: бири бахтга, иккинчиси эса дардга гувоҳ бўлади. Макка ой каби эди. Ҳам сургун, ҳам фатҳнинг шоҳиди.

*Инсон нафси билан бирга бўлса,
Каъбани тавоф қилгани билан
ҳожи бўлолмас*

Кунлар ўтиб, Арафот билан учрашдик, кенг кўйлакларни кийиб, ўлмасдан олдин ўлишнинг сирини тушуниб етганлар билан биргамиз. Арафот майдони барча одамлар бир бўлиб, Рабб ҳузурига чиқадиган кунни ёдга солади.

Каъба фақатгина бир манзил эмас, балки инсон ўлмасдан аввал ўзини сўроқ қилиши учун имкониятдир. Сафо ва Марва тепалиги орасида чопиш қулнинг Аллоҳдан бошқа ҳамма нарсадан қочишини эслатади менга. Саъй излаш демакдир, Сафо тепалигида бошланади ва Марва тепалигида ниҳоясига етади. Нафси ва шайтондан қочиб, Аллоҳга сиғинмоқчи бўлганлар шоша-пиша чопади гўё.

Муздалифадан Минога қараб юраётганда шайтонга тош отиш инсон нафсида тўпланиб қолган, ғафлатга кўмилган ҳолларни тошбўрон қилиб уйғотиш ва мужоҳада асносида нафсининг кучини кесиш учундир. Қурбонлик қилаётганда эса инсон ўз нафсининг

бўғзига пичоқ тортганини ва бу билан Раббисига яқин бўлишга талабгорлигини кўрсатади. Минглаб йиллар олдин содир бўлганларга яна гувоҳ бўлмоқдамиз. Ҳазрат Одам Ато ва ҳазрат Момо Ҳаввонинг учрашуви, ҳазрат Ҳожарнинг таваккули, ҳазрат Иброҳим ва ҳазрат Исмоилнинг таслимияти...

Видо тавофи уйига қайтадиганлар учун, лекин менинг уйим йўқ. Инсон нафси билан бирга экан, Каъбани тавоф қилиш билан ҳожи бўлолмас. Бу йўлга кўнглимни ва бошимни тикканимда ҳар кун нафсим менга қуйидаги саволни берарди:

- Бугун нима ейсан?
- Ўлимни.
- Бугун нима киясан?
- Кафанимни.
- Бугун қаерда ётасан?
- Мозорда.

Энди бир хавотирга гирифтор бўлгандим: илоҳий даъватга бўйсундим, меҳмон бўлдим, ишқ ила меҳмон қилиндим, бироқ мезбон мендан рози бўлдими?..

Абдуллоҳ ибн Муборак кўринди, видо тавофини яқиндагина тугатган. Атрофида авлиёлар, ошиқлар.

Абдуллоҳ уларга:

– Эй ҳожилар, эй қутлуғ чақирикқа лаббай деб келганлар! Моллари билан, вужудлари билан ва ҳатто кўнгиллари билан бу эшикка юз сурганлар, менга кулоқ солинглари!

Ҳаж фарзини адо этгандан кейин кўнглимда ҳажим қабул бўлдимикан деган хавотир пайдо бўлди. Кейин туш кўрдим. Менга "Бу йил олти юз минг киши ҳажга келди ва фақатгина олти кишининг ҳажи қабул бўлди", дейилди. Уйғондим, атрофимга қарадим. Қанчадан-қанча эранлар бор, авлиёлар бор... Ўша олти кишидан бири мен бўлишимнинг эҳтимоли ҳам йўқ деб ўйладим. Ана шунда шундай ҳижронга тутилдимки, кўзёшларим кун бўйи тинмади. Аллоҳ менга бу даъватни насиб этди, лекин мен муносиб жавоб қайтара олмадимми деб ўйладим ва кўп йиғладим. Эртаси куни яна туш кўрдим. "Эй Абдуллоҳ, олти кишининг ҳажи қабул бўлди, лекин Аллоҳ ўша олти кишининг ҳурматига қолганларнинг ҳам ҳажини мақбул айлади", дейилди.

"Алҳамдулиллоҳ", дедим. Аллоҳнинг ишларига ҳайратнинг чеки йўқдир. Аллоҳнинг раҳмати чексиз ва бу раҳмат У томон йўлини бурган ҳаммага ал-Ғоний исми билан намоён бўлади.

Раббий, бу синиқ қалбимга Сен бағишлаган ишқ менинг икки жаҳондаги умидимдир.

Сендан бошқа ҳеч кимим йўқ.

Сени севишимга рухсат берганинг қанчалар буюк давлат! Сенга ибодат қилишга муносиб кўрилиш қанчалар буюк шараф!

Ягона умидим – Сенинг розилигинг, ибодатимдан хушнуд бўлишинг.

Сенга бўлган умидим – ягона тасаллим...

ҲАҚИҚАТ ДАРВОЗАСИ

Ҳақиқат йўловчининг ортга қайтиш йўлидир. Кишининг ҳақиқатларга воситасиз қовушиши қалб кўзи билан маълумот олган мартабадир. Бу мартаба авлиёлик, муршидлик мартабасидир. Бу ерда киши ортига қайтиб, ҳақиқат билимига толиб бўлганларга етказган мақомдир.

Ҳақиқат даражасидаги асосий фикр: “На сен борсан, на мен. Фақат У бор”.

Ё Раббим!
Менга дунёда ҳар нени ажратган бўлсанг,
уларни душманларингга,
охиратда ҳар нени ажратган бўлсанг,
уларни дўстларингга бер.
Зеро, мен учун Сен кифоясан.

Ё Раббим!
Агар жаҳаннамдан қўрққаним учун сенга
ибодат қилаётган бўлсам, мени жаҳаннамга
от ва у ерда ёндир,
агар жаннатга кириш умидида ибодат
қилаётган бўлсам,
жаннатга киришни менга ҳаром қил.
Агар фақатгина Сенинг розилигинг учун
сиғинаётган бўлсам,
ана унда жамолингни мендан дариғ
тутма.

Робиятул Адавия

Дунё қандай меҳмонхонаки, унга келган муродига етмасдан кўчиб кетмоқда

Карвон Басра дарвозасида қувонч кўзёшлари билан кутиб олинди. Икки ҳарам исини туйишни истаганлар ҳожиларни қучоқлади, қўлларини юзларига, қўлларига суртди.

Чинакам ишқнинг нечта ранги, нечта тили бор? Ишқ ўздан кечиш бўлса, яна қанча водийни, қанча уммонни кечиш ўтиш керак, неча юз минг марта ўлиш ва тирилиш зарур?..

Кейин сен ва Марям, Басранинг бошқа менга дўст аёллари атрофимни ўраб олдингиз. Ғурбат деган бўшлиқни тўлдириш учун бир-биримизни бағримизга босдик.

Ҳайюна кўринмасди.

– Онам қани? – деб сўрадим.

– Касал.

– Нима бўлди, қайси касаллик билан синалмоқда?

– Ўлим хасталиги... – деди Марям йиғлаб.

Оҳ, Ҳайюна! Оҳ, Басранинг шафқат тимсоли, масжиднинг хизматкори...

Бироз дам олгандан кейин кулбасига бордик. Соғ пайтида юрганида ерни титратган аёл муштдек бўлиб ётоғида ётар, шивирлаб калима келтирарди.

Ниҳоят, мени сездим. Ёнига бориб, қўлларида ушладим, охириги кучи билан қўлимни ўпиб, ҳидлади.

– Каъба иси қанчалар ярашибди менинг Робиямга, – деди.

– Яхшимисиз, Ҳайюна?

– Севгилиси ҳузурига кетаётган одам қандай бўлса, шундайман.

– Қўрқяпсизми?

– Оҳ, Робия, дунёга қараяпман, охирагига кетган яқинларим дунёда яшаётганлардан кўпроқ экан. Қолаверса, Раббимни соғиндим. Бор иштиёқим Унга етишишдир. Шунинг учун кўнглимда қўрқувга жой қолмади.

– Мен ўлимдан қўрқаман, Ҳайюна. Чунки мен рози бўлган Аллоҳ мендан розими-йўқми, билмайман. Мени қабул қилмаса, жамолини менга кўрсатмаса-чи?

– Умид, Робия, умид, – деди. – Умидини йўқотган инсон имонининг ярмини йўқотган ҳисобланади. Мен Уни раҳмати билан билдим, ҳар доим раҳмат билан муомала қилди. Умидим шуки, охирагига оламида раҳмати мени халос қилади.

– Ўйлаганингизга ноил бўласиз, иншааллоҳ, Ҳайюна.

Бир неча қисқа нафас олгандан кейин калимаи шаҳодатни келтирди, руҳини эгасига топширди.

– Қанчалар бахтлисиз, Ҳайюна, қанчалар бахтли...

Дунё қандай меҳмонхонаки, унга келган муродига етмасдан кўчиб кетмоқда. Вақт шитоб билан ўтмоқда, ортга қайрилиб қарасам, йиллар бир лаҳзада ўтиб кетгандек туюлади.

Ўтмишини ҳам, келажагини ҳам тушунган қариялар вақтнинг ўз маромида оқиб ўтишига ёшлик йилларида алдангадек алданишмайди.

Болаликнинг деразасидан вақт ўтиб кетмайди, аммо қарилик деразасидан қаралса, болалигимиз қанчалар узоқда. Шу боис охирада “Дунёда қанча яшадинг?” деб сўралганида, “Бир кун” ёки “Кўз очиб юмгунча” деб жавоб қайтарамиз. Узоқ туш кўрганимизни ўйлаймиз, аммо узоқ туш ҳам бир неча лаҳзадан иборат эмасми?..

У ҳолда бу алданишнинг номи нима?

Нафсми? Нафс ҳамма нарсани шунақа чиройли, безакли ва чексиз қилиб кўрсатдимми? Бу дунёда нафснинг ёқасидан олмаган билсинки, охирада нафси унинг ёқасидан олади. Ҳақ ва ҳақиқат сенга маълум қилинган экан, сен нега жиловимни шайтон қўлига бериб қўйдинг деб сўрайди. Шу боис у сенинг ёқангдан олмасдан, сен ҳозироқ унинг ёқасига ёпиш! “Эй нафсим, дунёни менга ҳашамдор қилиб кўрсатма!” деб ҳайқир.

Ҳайюна руҳини эгасига топшираётганида, юрагим-га яна бир ҳақиқат аён бўлди: чин кўнгилдан илтижо қил, токи ўлганингда гуноҳларинг ҳам сен билан бирга ўлсин!

Аллоҳим, мен бир гуноҳкор қулман, қайси юз билан сендан афв сўрайман, билмайман.

Аллоҳим, сен Таввобсан, Сенинг мағфиратинг турганда ҳузурингда нега тавба қилмайин?..

Биласанми, Абда, илк марта тавба насиб қилганида, тушундимки, Аллоҳ мени ўзига қайтишимни истагани учун тавбаларни осий нафсимга насиб айлади. Баъзан тавба қиласан, лекин гуноҳлар сени тарк этмайди, чин тавба юзингни самимият билан ҳаққа буришингдир, бунинг натижасида гуноҳларга орқа ўгирган бўласан. Юзинг ҳаққа қараб турар экан, гуноҳ сени тарк этиб кетади.

Тавба орқали юзлаб мақомларга гувоҳ бўлдим, бу мақомлардан манзилларга эътибор бермай ошиб ўтдим, шу соатгача илгари қадам ташлашга уриндим. Кўрдим ва англадимки, барча мақомлар, аслида, тавбада сабрли бўлишнинг натижасидир. Унутма, ўзингни кўриб турар экансан, ҳақиқий тавозега етмайсан. Шунинг учун тавба ўзини “ҳеч”га айлантиришнинг ҳам илк, ҳам охириги манзилидир.

Бу йўлда илк эшик тавбадир. Гуноҳларини ҳис қилиб, ожизлигини тан олган қул афв сўрайди. Аллоҳ бунинг эвазига қулини имтиҳон қилиб, тавбасининг самимий эканлигини синайди, бундай киши сабр

деган манзилга етади. Сабр шундай манзилки, киши тавбада сабот кўрсатиш билан чегараланмайди, балки хайр йўлларини ҳам излайди, ибодат ва амаллари билан нафсининг жиловини қўлига олади. Сабр манзилидан ўтгач, қаршисидан шукр деган манзил чиқади. Қул мана шу ерда тавба насиб қилгани учун шукроналик келтиради, кўнгли Раббисига нисбатан муҳаббат ва миннатдорлик билан тўлгач, шукрини янада орттиради. Бу сафар қаршисидан икки манзил бирдан чиқади: умид ва кўрқув. Баъзи пайтларда тавбаси қабул қилингани ҳақида ичида умид пайдо бўлади, ҳаяжонга берилади. Баъзан эса кўрқув пайдо бўлади, гўёки бу дунёда ҳамманинг тавбаси қабул қилинган, лекин биргина уники қабул қилинмагандек. Соф ният билан нафсидан умидини узган киши Аллоҳга умид масаласида покликка эришади. Аллоҳдан кўрқувнинг аломати гуноҳдан қочиш, Аллоҳдан умидвор бўлишнинг аломати эса Уни севишдир. Кўрқаётганини айтиб, гуноҳдан қочмаган киши ёлғончидир. Умидворлигини айтиб, Аллоҳни севишни талаб қилмаган ҳам ёлғончидир. Буларнинг ўрта йўлини топиш учун бу сафар ожизлигини Аллоҳга исботлашни истагандек моддий ва маънавий фақирлик ҳолига бурканади. Зоҳирий очлик, сувсизлик билан нафсини тарбиялайди, маънавий очлик ҳоли билан эса руҳининг озиқланишга эҳтиёжи борлигини ўйлаб ибодатга берилади. Шунчаликка борадики, зоҳидлик ибодатга берилади, чунки оламда нима манзилига етиши аниқ бўлади,

190 • Саъдий Урол Айкач
бўлса, Уники ва У билан эканлигини тушунади. Мана шу ишқ билан тавҳидга яқинлашади. “Ла илаҳа иллаллоҳ!” деганида зоҳирий ва маънавий барча воқеалар, ишларнинг ягона эгаси Аллоҳ эканлигини тушуниб етади. Бу уни таваккул деган манзилга етказди.

Шундай қилиб, башарият қилган ҳар иш таваккул сабабли ибодат бўлади. Ейиши ибодат, уйқуси ибодат, юриши ибодат. Чунки Аллоҳдан бошқа борлиқ йўқлигини идрок этади ва охирги манзилдан олдинги манзилга етганида энди барча манзиллар у томонга кела бошлайди. Ушбу манзилнинг номи — муҳаббат. Муҳаббатуллоҳ билан Аллоҳнинг севгиси, Унинг розилигидан бошқа ҳеч нарса қолмайди кўнглида. Нафсни бартараф этган, шайтонни анча узоқлаштирган бўлади, чунки Аллоҳ севгиси бўлган қалбга ҳеч қандай ёмонлик яқинлаша олмайди. Инсонларнинг энг олими Аллоҳдан қўрқиб, Унга итоат этадиган, энг жоҳили эса ўзига ишониб, Унга осийлик қилганидир. Инсон тупроққа ўхшаши керак, барча ифлос нарсалар ерга ташланади, лекин барча гўзалликлар ҳам ердан униб чиқади.

Билки, ҳар мақомга етишганингда олдинги мақомни ортда қолдиролмайсан, ҳар бир манзил сен билан бирга келади. Тавба билан бошлайсан, тавбага сабр қўшилади. Тавба ва сабр билан олдинга қадам ташлаётганингда шукр қўшилади. Ҳар бир манзилда гуноҳларга қайтмаслик учун тавба қалқонини албатта ёнингда олиб юришинг керак.

Дерларки, аввало ҳақни ўрган, кейин кимнинг ҳақ, кимнинг Ҳаққа яқинлигини тушунасан. Бу манзилларда ҳар сафар олдингидан қийинроқ имтиҳонлар чиқади, масалан, манзилига етишни истаган толиб билиши керакки, янги кийим кийиш ҳам риёдир, эски кийим кийиш ҳам. Чунки ҳар икки ҳолатда ҳам авом илтифот кўрсатиши мумкин. Шунинг учун олдин риё хасталигидан қутулиш керак.

Киши гуноҳлар борасида асло ўзи учун ҳукм чиқармаслиги зарур. Гуноҳнинг катта ёки кичиклигига эмас, кимга нисбатан қилинганига қараш даркор. Қуйидаги уч нарсa инсон учун фалокатдир: тавба қиламан деган умидда гуноҳга қўл уриш, ҳали яна яшайман деган умидда тавба қилмаслик, раҳмат умидида тавба қилмаслик.

Кимдир “Аллоҳ сендан рози бўлсин” деб дуо қилганида, бу дуонинг ҳақи учун бўлса ҳам, Аллоҳ рози бўладиган ишлар билан шуғуллан. Шу яхши ният ҳам сенга бир қанча хайр эшикларини очади. Инсон ҳеч қачон қайси хайр билан ҳидоятга эришишини, қайси гуноҳ билан йўлдан адашишини билолмайди.

Келинг, Аллоҳнинг санъатини томоша айланг

Сўзининг шу ерда Робия сукунатга чўмди. Абдани яна ваҳима чулғаб олди. Робия жуда ҳам секин нафас олаётган эди. “Чақалоқ билан қариянинг нафас олиши қанчалар бошқача, – деб ўйлади Абда. – Чақалоқ кичкинагина танасига қарамай жуда тез нафас олади, қари одам ёши катта бўлишига қарамай нафас олишни ҳам унутгандек бўлади”.

Робия ҳаж сафаридан қайтгандан бери гўё аввалгидек эмасди. Ташқарига жуда кам чиқадиган ва одамлар билан кам кўришадиган бўлганди. Ип йигиришни ҳам камайтирди, аммо ибодатни кўпайтирди.

Абда секингина “Эй Уммул хайр!” деди. Жавоб ололмагач, қўлларини ушлади. Робия кўзларини аранг очди, базўр ютинишга уринди. Абда чопиб бориб сув олиб келди ва озгина ичирди.

– Қаттиқ терлабсиз, сизни уринтириб қўйдим, истасангиз, ухланг, – деди.

Робия уни эшитмагандек, бор кучини тўплашга уриниб, гапида давом этди:

– Ҳайюнанинг вафотидан кейин Басранинг нариги четига бориш учун ҳеч қандай сабабим қолмаганди. Ҳаждан қайтишда ислом оламида исёнлар янада авж олгандек эди. Одамлар Ҳақ ҳақида айтилганларни эшитмаганлари камдек, ўзлари айтган гапларни ҳам эшитмайдиган ҳолга тушиб қолганди. Қараб турганда кўр, эшитаётганда кар, гапираётганда тилсиз бўлиб қолишганди.

Кулбамга бекиниб олишим аввалига ҳаммага қаттиқ таъсир қилди. Ички оламимдан ташқари оламга мени яна қайта чиқариш учун эшигим тагига келганларнинг сон-саноғи йўқ эди. Аллоҳга таяниб, ҳамма нарсадан узилишни истар, ёлғизликка тўя олмасдим. Билардимки, ҳамма нарсадан узилсам, том маънода Унга боғланишим мумкин.

Эслисанми, Абда, бир куни ташқаридан менга шундай дегандинг: “Келинг, Аллоҳнинг санъатини томоша қилинг. Дарахтлар куртак чиқарибди, қушлар галаси осмонни безамоқда, дарёлар ёмғир баракасидан тўлиб тошибди. Келинг, томоша қилинг”.

Ҳолбуки, ўша пайтда мен ичкарида барча илоҳий гўзалликларни, неъматларни кўнгил уйимда томоша қилардим.

Бир куни хотири, кўнгли қадрли Зулфа мени кўргани келди. У мени амма деб чақирарди. Салом бериб, ҳол-аҳвол сўрашгандан кейин деди:

– Аммажон, кўзимнинг нури, Басранинг барака гули, нега ташқарига чиқмаяпсиз, ҳеч кимни қабул

қилмаяпсиз? Одамлар сизни қаттиқ соғинмоқда, насиҳатингизга муҳтож бўлмоқда.

– Аллоҳ улардан, улар эса Аллоҳдан рози бўлишсин. Мен қилмаган ишларни қилди дейишларидан, бўлмаган ишларни бўлди деб айтишларидан қўрқаман. Мана, қара, ҳалитдан “гиламининг тагидан мевалар чиқади, қўли теккан нарса тиллага айланмоқда, ҳавода, сувда намоз ўқияпти” дейишмоқда.

– Аммо аслида ҳам шундай эмасми, аммажон? Ҳеч қаердан пул топмасдан мўл-кўлчиликда, ҳеч кимга муҳтож бўлмасдан яшаяпсиз. Ҳаммамиз кароматларингизга гувоҳ бўлдик.

– Зулфа, қизим, бу мўл-кўлчилик ва барака ишлаганимнинг бадалидир. Инсон қачонки ризқи учун қайғуга тушса, ризқни берувчидан шубҳаланса, ҳам ризқдан, ҳам баракадан айрилади. Ризқ фақатгина ейиш учун эмас! Ҳар куни ўзимиз билмаган ҳолда минг марталаб олган нафасимиз ҳам ризқ, неъмат эмасми? Эй Зулфа, Аллоҳга ишониб, оз еб томоғингни, тўғри гапириб тилингни, ибрат билан қараб кўзларингни ҳимоя қил. Аллоҳга ишонмаган асло ҳузур топмайди, қувона олмайди. Дунё муаммолари, ташвишлари қора булутлар каби сал кейин тарқалиб кетади. Муаммо булутлари боис Раббингнинг неъматларини кўришда ғофил бўлма.

Осмон биринч бўлса, ер темирга айланса, осмондан бир томчи ёмғир тушмаса, ердан битта шох ўсиб чиқмаса ва дунёдаги барча инсонлар менинг фарзандим бўлса, Аллоҳга қасам ичаманки, уларни қандай боқиш фикри

мени ташвишга солмайди. Чунки Аллоҳ ҳаммасининг ризқини беришини маълум қилган ва бўйнига олган. Хайр тужжорига нафсини сотмаган манфаатли тижорат қилган ҳисобланмайди.

Ҳали дунёга келмасимиздан ризқдан улушимиз тақдири азалга ёзилади.

Моли кўп бўлган эмас, кўп шукр қилган инсон бойдир. Ризқ учун Раббисига ишонган киши бойлигидан қувонмайди, фақирлигидан эса хафа бўлмайди.

Ҳар каромат Аллоҳнинг Карим сифатининг тажаллисидир. У қули учун бирор нимани мурод қилса, “Бўл” дейди ва ўша нарса бўлади. Сув устида юриш, учиш каромат эмас, балиқлар ҳам сувда юради, қушлар эса осмонда учди.

Бир ўйлаб кўргин-а, Аллоҳ ҳазрат Мусо ва ҳазрат Ҳорунни илоҳийлик даъвосини қилган, йўлдан озган фиръавннинг ёнига юборар экан, “Бас, унга юмшоқ сўз айтинглари. Шояд, эсласа ёки кўрқса”¹³ деб марҳамат қилади.

Фиръавнга шундай лутф кўрсатилган бўлса, Аллоҳга имон келтирган, хизмат қиладиган қулларга лутф қандай бўлар экан?..

Зулфа ҳам ташқарида ҳеч қандай ҳисоб-китобим қолмаганини тушунди. Хайр тужжорига нафсимни сотганимни англади. Ичимда на қайғу, на тараддуд бор эди. Ўша кундан кейин ҳеч ким мени Басра кўчаларида кўрмади.

**Абда, айт-чи, бизни севгилига
ким олиб боради?..**

Сенингча, инсон фақатгина қон ва жондан иборатми? Фақатгина овқат ейиш, ичиш учун бу дунёга юборилганми? Зоҳири учун шунча ҳаракат қилган инсоннинг ботини учун бунчалик ожиз ва танбал бўлиши ўзига нисбатан энг катта зулм эмасми?.. Биз Аллоҳ десак ҳам, демасак ҳам, У доим бизни қулим дейди. Инсон эса ҳам Раббисидан, ҳам ўзининг қулигидан беҳабар.

Атрофингга бир қара, инсондан бошқа ҳамма жонзот ҳар он унинг зикри билан машғул. Гуллар, қушлар, балиқлар зикр сабаб ўзидан кетади, инсон эса Раббисини унутгани учун ўзидан кетган. Бундан ташқари, энг гўзал яратилиш унга муносиб кўрилган, ақл ва онг фақатгина унга берилганига қарамай. Ақлли бўлишнинг аломати Аллоҳни танишми ёки танишни рад этишми?..

Умр ўтмайди деб ўйлайсан, аммо бир қарасанг, ваъда қилинган вақт келган, Яратганнинг ҳузурига борган бўласан. Биздан олдингилар бирма-бир кўчиб

кетди, кўз ўнгимизда йўқ бўлди. Биздан кейингиларни ҳам худди шундай оқибат кутиб турибди.

Агар ўлгандан кейин йўқ бўлсак эди, балки, бу дунёда янада ғам-ташвишсиз яшардик. Ҳар қандай ҳисоб-китоб шу ерда қилинганида, ҳар жазо шу ерда берилса, инсон бунчалик ўзидан кетмасмиди? Ҳолбуки, ўлиш бир эшикдан иккинчи эшикка ўтиш холос. “Ҳар бир жон ўлимни тотувчидир” оятида ўлимни фақатгина тотишимизга ишора қилинмоқда, йўқ бўлишимиз баён этилмаяпти. Инсон ўлимни тотади ва бадан деган қафасдан чиқиб, аслига қайтади.

Она фарзандини оғриқлар билан дунёга келтиради, қийналади, тўлғанади ва бола ниҳоят дунёга келганида, бу машаққатлар қувончга айланади. Инсон ўлаётганда, аслида, гўё ўзини ўзи дунёга келтиради. Бунинг учун оғриқ чекиши, тўлғониши табиий бир ҳол ва Раббисига қовушиши, аслига қайтиши учун қувониши керак экан, нега ўлимдан кўрқади деб кўп ўйлаганман. Ҳолбуки, бу дунёда Унинг жамолини бир марта кўриш учун қанчалар ёнаётганим аён, бироқ бенуқсон бўлган Зотнинг ҳузурига шунча гуноҳ билан боришдан кўрқаман. Фақир одам бойнинг ёнига қандай боришини биласанми? Ожизлиги, фақирлиги, кимсасизлиги, чорасизлиги белини, бўйнини букади. Фақирни ҳам, бойни ҳам Яратганнинг ҳузурига қандай борилади, буни ўзинг ўйлаб кўравер.

Бир куни бошини боғлаб олган, оҳуриб инграётган

– Сенга нима бўлди? – деб сўрадим.

– Бошим оғрияпти.

– Неча ёшдасан?

– Ўттиз.

– Ўттиз йилдан бери бошинг оғрияптими, бунчалик инграяпсан?

– Йўқ.

– Ўттиз йил давомида Аллоҳ соғлиғингни ҳимоя қилибди ва сен шукр қилмаганинг учун берилган бир кечалик оғриқ учун нонкўрлик қиляпсан.

Аслида, ҳар ўлган кишининг қиёмати қўпган бўлади, у шундай даҳшатни бошидан кечирадигани, ўлим онисида шу даҳшат боис жон берган деб ўйлайсан.

Ҳисоб-китоб вақти келганида, нафаслар нафслари билан юзлашади. Ҳар бир аъзо тилга келади, бироқ дунёда гапирган тил жим туради. Бир тарози ўрна-тилади. Заррача бўлса-да қилинган хайр ва гуноҳ ўша тарозига қўйилади. Ҳар амалнинг ҳисоби сўралади.

Сиротни қилдан ингичка, қиличдан ўткир дейишади. Аллоҳнинг раҳматидан мосуво бўлганлар учун сирот торайгандан-тораяди, кибр қилганлар ундан судралиб ўтишга уринади. Лекин даҳшатдан тоқатлари тоқ бўлади. Аллоҳнинг раҳматига эришганлар учун сирот кенгаяди. Раббисининг жамолига эришиш учун яшин тезлигида ўтиб кетадиганлар ҳам бор.

Кейин эса ё жаҳаннам, ёки жаннат насиб бўлади. Дунёнинг охирида мана шулар бор.

Дунёдаги ягона ҳақиқат ўлимдир. Бошимизга тушган бошқа нарсалар кўз очиб-юмгунчалик қисқадир. Қайси дард оғриғи ичимизда қолди, қайси қувонч оптимиздан келишда давом этди?.. Нима содир бўлган бўлса, ўша онда бўлди ва тугади.

Аллоҳ ҳар бир инсонни бир сир билан дунёга юборади, бироқ инсон уни кўрсата-кўрсата тамом қилади. Бу сир нималигини биласанми? Бу – ўзинг.

Фақатгина пўрим кийинганлар риёкорми? Басрага бир қара, ямоқ кийимли қанчадан-қанча риёкорларни кўрасан. Фақатгина одамларнинг кўз ўнгида гуноҳ қилганлар гуноҳкорми? Аслида, гуноҳларга энг танҳо жойларда қўл урилади. Ўзини ошкор қилса ёки яширса, инсон аста-секин “ўз” деган хазинасини тугатиб бораверади. Шону шуҳрат дея илмини бозорга чиқарган аҳли дунёми ёки бола-чақа ризқи учун мушк сотган тужжорми?..

Мен бир оломонни кўрдим, одамлар бир-бирига дунёни ва ундаги нарсаларни ёмонлаётган эди. Уларга қарата дедим:

– Иддаонгизда ёлғончисизлар. Агар дунё ростданам сизлар учун қадрсиз бўлганида, қимматли вақтингизни у ҳақида гапириб ўтказмаган бўлардингиз. Ким нимани кўпроқ яхши кўрса, ўша нарсга ҳақида гапиради. Фикринг нимада бўлса, тилинг шунинг зикри билан машғул бўлади.

Фақатгина овқат билан тўйган доим очдир, бойлиги фақатгина дунёвий мол-мулк билан бўлган

фақирдир, эҳтиёжини халққа айтган киши нуқул маҳрум қолаверади. Аллоҳдан ёрдам истамаган киши доим ютқазади, ҳолбуки, дунё муаммо, охират неъмат, кўнгил эса маърифат жойидир.

Оҳ, суюкли Абда!.. Кўрганларим шулардан иборат дейишни жуда ҳам истардим. Саксон йиллик умр қисқагина бир кечага қандай сиғсин? Умримга қарайман, ибодатларимнинг ҳаммаси бир соатдек қисқа, гуноҳларимга қарайман, ҳазрат Одам Атонинг умридан ҳам узундек.

Раббимни севишим, Унинг учун яшашимнинг боиси У ҳақида бир нарсалар эшитиб, эшитганларимга ишониш эмасди. Менинг севгим мушоҳада асаридир, ҳамма ишни бир четга суриб қўйиб, умримни Аллоҳга бағишладим. Ҳақиқий қул Аллоҳдан қўрқиб, нафсини орзулардан озод қилган кишидир. Ичини бўшатмас экан, нафснинг орзуларидан қутула олмайди. “Ла илаҳа иллаллоҳ” дейиши, мусулмон бўлиши етарлими?..

Тавҳидни фақатгина тили билан тасдиқлаганларнинг Аллоҳга ишонмаслиги, мунофиқ экани баён қилинган. Фақатгина тиллари билан иқрор бўлганлари учун қалблари кофир бўлиб қолаверган. Таналарининг барча аъзолари шубҳа ва ширк билан тўла. Ҳузурга эришиш учун мушрикликни қалбдан чиқариб ташлаши даркор, Аллоҳга ишониш учун инсон олдин ўз нафсини инкор қилиши талаб этилади.

Робия ишққа мубтало бўлди, кейин уни ҳеч ким кўрмади

– Ҳали таважжуд вақти ҳам кирмади, лекин айтадиганларим ва сенга насиб қилганлари шулар, Абда. Ҳар бир яшаб ўтган ва ўлган кишининг бир ҳикояси бор, албатта. Бироқ ҳақиқий ҳикоямиз ўлганимиздан кейин бошланади. Бу дунёда бошимиздан ўтган, балки ўзимиздан ҳам яширган ҳикоямизни кун келиб қўлимизда ушлаймиз. Балки, ўнг қўлимизга берилади ва қувонамиз, балки, чап қўлимизга берилади ва фарёд қиламиз.

Ким билади, балки, мен ўлгандан кейин ҳикояси ёзилганлардан ёки умуман ёзилмаганлардан, ёхуд ёзилиб, сир бўлиб қолганлардан бўларман. Албатта инсонларнинг юракда қоладиган сатрлари бўлади. Мен бир нарсани тушуниб етдим: Аллоҳ учун яшаганларнинг сурати бу дунёдан олинса ҳам, сийрати яшайверади.

Ўз-ўзидан тупроққа тушган уруғ кўкариб чиқади, дарахтга айланади, балки, лекин мева бермайди. Берса ҳам меваси аччиқ ёки бемаза бўлади. Ҳар уруғни

парваришлайдиган бир кўл керак. Қайсидир йўл билан дарахтга айлансанг ҳам, мева бериш палласи келгач, ўша кўл зарурлигини англайсан. Ҳозир сенга ҳаёт ҳикоямни айтиб берар эканман, ўз-ўзидан тупроққа тушган бир уруғдекман. Умид қиламанки, бир кўл ҳикоямни яшнатади ва унинг меваси бутун жаҳонга етиб боради. Ҳикоямни эшитгандан кейин “Робия ишққа мубтало бўлди, кейин уни ҳеч ким кўрмади” дейишар, эҳтимол.

Абда ёноқларидан оқиб тушаётган кўзёшларини кўли билан тезгина артди. Сўзлаётган Робия бўлса-да, сўзларнинг оғирлиги Абданинг елкага тушди. Иккиси чуқур сукунатга чўмди.

Тўлиной деразадан чекинган, хона қоронғиликка таслим бўлганди. Қоронғи жойларда кўнгил ойдинлиги томон юриш осонроқдек гўё.

Робия секингина ўнгланиб, таҳажжуд намозини ўтирган ҳолда ўқиди. Абда у билан танишган илк кечадан бери доим шундай. Юрганида оёғининг, нафас олганида нафасининг товуши эшитилмайди, дона-дона, шошмасдан гапиради.

Абда бу муборак аёлнинг қалбидаги ишққа ҳар доим ҳавас қилган. “Ақл-ҳуши жойида бўлган бир ошиқнинг мисолини кўришни истаганлар Робияга қарасин”, дейди доим.

Робия намозини тугатди, Абда йиллар давомида ҳар кун эшитган муножот бошланди.

– Раббим! Юлдузлар порлади, кўзлар ухлади, ҳукмдорлар дарвозларини қулфлади ва ҳар ошиқ маъшуқаси билан ёлғиз қолди. Мана, мен ҳам сенинг ҳузурингдаман.

Ё Раббим! Ўлимни, қабрни ва ҳисоб-китобни эсга олгач, Сендан дунёга билан боғлиқ нима ишташим мумкин?.. Сендан ўлим вақтида хотиржамлик ва ҳисоб кунда омонлик беришингни сўрайман.

Абда охирги бор Робиядан дуо сўради.

– Сени Аллоҳдан узоқлаштирадиган ҳар қандай сабаб йўқ бўлсин, – деб дуо қилди Робия.

Бомдод вақти бўлди, бирга намоз ўқишди. Намоздан кейин Робия ётишни истамади.

– Эй Умул хайр, соғлигингиз яхши эмас, ҳеч бўлмаса шундай кунларда ўзингизга озгина истироҳатни кўп кўрманг. Ахир Қуръонда қарилар ва хасталар учун баъзи истиснолар йўқми? – деди Абда.

– Тўғри, Абда, лекин сен айтган нарсаларга рухсат берилган, мен бу каби рухсатларга умрим давомида эътибор қаратмадим. Ахир иддаомиз қуллик эмасми? Бу бир султонга қуллик қилишга ўхшамайди. Бу қуллик султонлар ҳам қуллик қиладиган Султонга қуллик қилишдир. Ҳолимга бир қара, қандай хотиржам бўлай?.. Биладан, қарилик келган, энди ўлимга ҳеч қандай баҳона қолмаган. Яна бир нарсани биладанки, инсон хасталикдан ёки бошқа ўзи истаган сабаблардан эмас, ажали келгани учун ўлади.

Кўриб турибман, умр саҳифаларим ёпилмоқда.
Умримни кузги дарахтда омонатгина осилиб турган
япроқ каби кўрмоқдаман. Ажал шамоли келиб,
уни ҳилпиратмоқда. Узилиб тушганида ғурбат
келтирадими ёки висол, буни билмайман. Бир ёнимда
ўлим фариштаси руҳимни ҳижронга олиб борадими
ёки омонликка, буни ҳам билмайман. Айнан ҳозир
Робиянинг қуллигини исботлаш вақтидир. Мени ўз
ҳолимга қўй, Абда.

*Эй ишқ, бу дунёдан озод бўлиш
вақти келди...*

Эрталаб Абда таом тайёрлар экан, юрагини аввал ҳеч кузатилмаган хижиллик қоплади. Жойнамози устида узанган Робияга қаради. Усиз қолишни истамайди, аммо Робиянинг аҳволи соат сайин оғирлашиб бормоқда. Робия ҳеч нарса емаслигини билади, бироқ шунчаки куймаланиш ёки ҳаётларида ҳеч нарса бўлмаганига ўзини ишонтириш учун таомга уннади.

Робияни кўргани келганлар бўлди, аммо унинг оғиз очишга ҳам ҳоли йўқ эди. Кун бўйи кўзлари юмилган, бироқ уйғоқ ҳолда ётди.

Бир маҳал “Абда!” деб чақирганида, тезгина ёнига келиб, қўлларида ушлади. Робия аранг нафас олар, юзидан реза-реза тер оқарди.

– Эшитаман, эй Уммул хайр!

– Абда, ўлим фариштаси омонатини олгани келди. Сендан илк истагим шуки, мендан рози бўл. Биласан, бу дунёда ҳеч кимим йўқ. Сен ва Марям мени ювиб, кафанланглар. Танамни бошқа биров кўришини истамайман, мени мана шу ерга кўминглар. Кафаним

сандигим устида неча йиллардан бери мени кутмоқда. Мен ҳар куни кафанимни қучоқлардим, бироқ унинг мени бир марта қучоқлаш ҳақи бор. Бизни бир-биримизга қовуштир, хўпми? Охирги истагим эса ҳозир ташқарига чиқ. Мени бир умр кутган паллам билан ёлғиз қолдир.

– Эй Уммул хайр, илтимос, мени ўзингиздан бир лаҳза ҳам айирманг. Рухсат беринг, ёнингизда бўлай!

– Абда, ўладиган кишини нега ўзингга дўст деб биляпсан? Ҳақнинг арқони билан боғланиш ўрнига нега кимнидир оёғингга тушов қиляпсан?..

Эй ошиқ, бу дунёдан озод бўлиш вақти келди! Эй юрак! Ҳуррият диёрига, соғинганингга ва дўстингга қараб юр!

Абда Робиянинг юзини ёдда сақлаб қолишни истагандек тикилган кўйи ташқарига чиқди.

– Оҳ, ошиқлар диёри Басра! Мана, яна бир ошиқ билан хайрлашмоқдасан...

Осмонга чанг кўтарилди, аста-секин бу чанглар тўпланиб, ҳалқа ҳосил қилди. Ҳалқа айлана-айлана ингичкалашди ва осмонга қараб кўтарилди.

Абда эшикка таянганча содир бўлаётганларни кузатаётган эди. Осмонда бир гала қоп-қора қушлар пайдо бўлиб, айлана-айлана Робиянинг кулбаси устидан ўтди. Кўчманчи қушлар бошқа ўлкаларга доим шунақа жим кетадими?.. Бир қанотида ҳаёт, бир қанотида ўлим бўлган инсон эса умри давомида қанотлари қонагунча ҳаракат қилади.

Абда Робиянинг кимсасизлигидан илк марта куйди.

– Оҳ, Робия! Сиз танлаган ҳаётда Раббингиздан бошқа ҳеч кимга ўрин қолмабди!

Абданинг хаёли ичкарида қолган Робияда эди. Уни безовта қилиб, кўнглини оғритишдан тортингани учун хаёлига деразадан қараш фикри келди. Дармони қолмаган оёғини судраб, секингина деразага яқинлашди. Робия у қолдирган вазиятда ўнг томонига ёнбошлаган ҳолда ётар, “Фажр” сурасининг охирги оятларини ўқирди:

“Эй хотиржам нафс! Раббингга сен Ундан, У сендан рози бўлган ҳолингда қайт. Бас, бандаларим ичига киргин! Ва жаннатимга киргин”.

Робия охирги нафасини чиқарганига гувоҳ бўлганида атрофни Абданинг фарёди тутиб кетди.

Тупроқдан яратилдик, тупроққа қайтамиз

Абда эс-хушини йиғиб олганида, одамлар Робиянинг уйига қараб чопиб келаётганини кўрди. Марям Робиянинг жони узилганини тушунганди. Бир муддат Абда билан қучоқлашиб, йиғлашди.

– Кетдик, Абда, ўлим ва тирикликка имон келтирганларга аза тутиш ярашмайди. Робиянинг дафнини тезлаштирайлик.

– Қандай билиб бу ерга келдингиз? – деб сўради Абда.

– Бир неча киши бир хил туш кўрибди, кеча жуда ҳам мазаси йўқ эди. Қушлар галаси Басрага қандай келганини кўрмадингми? Ҳаммаси Робиянинг уйи атрофида айланавергач, тушундик.

Абда Робиянинг васиятини айтиб берди.

– Қани, тур, – деди Марям. – Марҳумани куттириш яхши эмас.

Ташқаридаги оломон борган сайин кўпайиб борар, аёлу эркак, ёшу қари Робиянинг кулбасига қараб оқиб келарди. Абда ва Марям ичкарига кирганида ширин

ифорни туйишди. Ташқарида кун қораяётган бўлса-да, ичкари ёришиб турарди.

Робияга яқинлашиб, ясмин гулидек оппоқ юзини томоша қилишди. Юзида ажиб бир ифода бор эди. “Хузур, – деб ўйлашди. – Хузур сизга қанчалар ярашибди...”

Марҳумани ювишди. “Оҳ, Уммул хайр, сувни қанчалар севиб, азиз билиб, ҳурмат қилардингиз. Сизга охирги марта теккан нарса сув бўлди”, – дея хаёлидан ўтказди Абда.

Робиянинг жасади тайёр бўлгач, Молик ибн Динор ҳазратлари бошчилигида жаноза намози ўқилди ва васиятига биноан Абда билан Марям уни тупроқ бағрида қолдиришди.

Тупроқ қандай хазиналарни бағрида сақлайди-я... Тупроқдан яратилдик, тупроққа қайтамиз.

Робиянинг кулбаси атрофида тўпланган оломон тарқала бошлади. Абда ва Марям одамларни кузатар экан, кўнгиллари оғриган ҳолда дардлари билан ёлғиз қолди.

Ичкарига киришга юраклари бетламасдан ташқарида ўтиришди. Боғда бўйнини эгган гулларга қараб, қайғули сукунатга чўкканча ўлим ҳақида ўйлашди.

Вақт ўтгани сайин Робиянинг йўқлиги Абдага қаттиқ таъсир қила бошлади. Инсон ҳар дардга чидайди, ўрганади, бироқ айрилиқ жуда оғир.

Марямнинг қўлини маҳкам ушлади. Робия билан ўтказган кунлари, кеча тунда Робия билан бўлган суҳбатни гапириб берди. Марям ёноқларидан оқаётган кўзёшларини қўли билан артганча Абдага қаради.

– Эслайсанми, ундан жаннат ҳақида сўрашганида, “Олдин қўшни, кейин уй”, деганди. Яъни олдин жаннатнинг эгаси, кейин жаннат. Ва ниҳоят жаннат сари қадам ташлади. Аллоҳнинг дўстлари тирик пайтида худди биздек ейди, ичади, ухлайди, аммо ўзликларига қарасанг, умуман бошқа оламда сайр қилади. Ўлганида гўёки ўша хазина калити билан бирга кўмилади. Яъни валий қулларнинг ҳақиқатини авом тушуна олмайди. Асрлар ўтади, қачонки инсонлар ғафлатга тушса, Аллоҳ ўша қулларининг исмини уларга эшиттиради. Умидим шуки, Робиянинг исми асрлардан ошади. Одамлар, айниқса, аёллар ундан файз олиб, унинг муҳаббатини кўнгилларига йўл деб билишади. Ота-оналар “Тўртинчи” дегани қанақа исм бўлди?” деб ўйламасдан фарзандларига унинг исмини беришади.

– Марям, “Робия”нинг бошқа маъноси ҳам бор – лаҳза. Робия кеча тунда буни менга айтиб берди. Робия айтганидек, зоҳид киши ҳар лаҳзани қадрлайди ва зикри илоҳий билан машғул бўлади. Халқ ичида бўлган пайтда ҳам Ҳақ билан бўлишдан бир лаҳза бўлсин ғофил қолмайди.

Сенингча, биз Робияни тушуниб, етарлича қадрлай олдикми? Афсуски, йўқ. Робия ҳидлашимиз мумкин

бўлган гулғунча эди. Ҳаммага ёрдам берар, ҳаммага табассум қиларди. Робиянинг ўрнини ким тўлдириши мумкин?

– Ҳеч ким.

– Бир куни Робия жуда берилиб йиғлаётганини кўриб қолдим. “Эй Аллоҳнинг суюкли қули, нега йиғлаяпсиз? Раббисига шунчалик яқин бўлган инсоннинг бунчалик йиғлаш нимадан далолат?” деб сўрадим. “Оҳ, Абда, айрилиқдан кўрқаман. Балки, ўлим вақтида Аллоҳ таоло менга “Сен менга керак эмассан, эй Робия!” дея хитоб қиладиган бўлса, менинг ҳолим не кечади?” деди.

Сенга ҳам маълумки, Марям, орифлар ўзлари турган мақом ҳақида гапиришмайди. Тинглаётганлар уларни тушунсин дея пастроққа тушиб гапиришади. Робия бизга кўп нарса айтарди, бироқ биз маъносини унчалик тушунмасдик.

Марям чуқур оҳ тортиб жавоб қайтарди:

– Ҳа, шундай.

– Бир куни масжидда бир аёлнинг “Ё Раббим, менга раҳмат эшигингни оч” деб йиғлаб, овозини чиқариб дуо қилганини кўрганида, Робиянинг жаҳли чиққан ва шундай деган эди: “Эй жоҳил аёл! Аллоҳнинг раҳмат эшиги ёпиқмидики, сен оч дея дуо қиляпсан? Раҳмат чиқадиган эшик ҳар доим очик, бироқ у кирадиган эшик бўлмиш қалблар ҳаммага ҳам очик эмас. Сен қалбинг эшиги очилиши учун дуо қил”.

Шом азони янграётганида, Марям кетиш учун ўрнидан турди. Абда ҳам ортидан туриб, эшик томонга бирваракайига қарашди. Марям секин эшикка қараб юрди ва ичкарига кирди. Янги қабр ёнига ўтириб, нам тупроқни силади. Бир парча тупроқни ҳовучлаб, титроқ қўллари билан бурнига олиб борди ва ҳидлади.

– Тириклик ифори келмоқда, – деди шивирлаб.

Кейин тупроқни қандай олган бўлса, шундай қабр устига ташлади. Қайғу тўла юрагига бир тасалли бўлади деган умидда “Фотиҳа” сурасини ўқиди.

Абда эшик олдида туриб қолган, Марямга ўйчан қараб турарди.

Марям ташқарига чиқаётиб, Абданинг қўлларини ушлади.

– Суюкли, Абда! Робиянинг омонатисан, истасанг, мен билан юр, фақирхонамизда еган ошимизни бўлишамиз, фоний дунёда бирга яшаймиз. Фарзандларим ва эрим билан сенга қараш биз учун оғирлик қилмайди.

Абда Марямнинг кўзларига қаради, кейин юзини эшикка буриб деди:

– Менинг уйим шу ер. Робия мен учун ўлмаган, аксинча тирикдир. Мен Робияга омонат қилинганман. Танаси ёнимда эмас, лекин бунинг нима аҳамияти бор? Мен унинг руҳини севганман. Иншааллоҳ, бу танамда жон бор экан, мен бу ердан айрилмайман.

Марям уни қистамоқчи бўлди-ю, бунинг фойдаси йўқлигини тушунди. Уни маҳкам бағрига босиб, уйига равона бўлди.

Абда шом намозини ўқигандан кейин хуфтон вақти бўлгунча Робиянинг қабри бошида Қуръон ўқиди.

Елкасини мажолсизгина деворга суяди. Робиянинг қабрига тикилар экан, шундай деди:

– Умрингиз давомида ортидан чопган муродингизга ана энди етдингизми?..

Мен Робия...

Эй авлиёлар, бир куни Робия менга ҳадя юборди: игна, ип калава ва мум. Зоҳирда оддийгина бўлган бу ҳадяларнинг маъноси орқали менга насиҳат бермоқчилигини дарров тушундим, бироқ маъносини тушунмаганим учун ўзидан сўрадим. Менга жавобан деди: “Эй Ҳасан ҳазратлари! Ип билан бир нарсаларни бир-бирига боғланг, игна билан сўкилган жойни тикинг, йиртилган жойни яманг, аммо ҳеч нарсага эътибор берманг ва мум каби борлиқни эритиб, атрофингизга нур сочинг”. Мана шу сўзлардан англадимки, Робия биз етмоқчи бўлган ҳақиқатни аллақачон идрок қилибди.

